

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ:
актуальні проблеми та шляхи їх вирішення**

Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару
17 жовтня 2014 року

Випуск 6

Харків
«Право»
2014

УДК 343.1(477)
ББК 67.9(4УКР)311
Д70

Редакційна колегія:
С. Є. Кучерина (головний редактор);
В. В. Федосєєв (заступник головного редактора);
А. В. Захуцький, Л. М. Леженіна, М. В. Членов

Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовт. 2014 р. / редкол. : С. Є. Кучерина (голов. ред.), В. В. Федосєєв (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 6. – 264 с.

ISBN 978-966-458-696-6

До збірника увійшли тези доповідей та виступів науковців, практичних працівників та курсантів, присвячені проблемам розслідування злочинів, удосконаленню кримінального процесуального, кримінального та інших галузей законодавства України.

Матеріали друкуються у авторській редакції. Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст.

Для співробітників правоохоронних органів, науковців, викладачів, курсантів й студентів вищих юридичних навчальних закладів.

УДК 343.1(477)
ББК 67.9(4УКР)311

Адреса Інституту: м. Харків, вул. Мироносицька, 71,
телефон / факс (057)700-34-55
E-mail: Ipuk.kharkov@gmail.com

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2014
- © Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, 2014
- © Видавництво «Право», 2014

ISBN 978-966-458-696-9

Зміст

<i>Кучерина С. Є.</i> Вступне слово	9
--	---

ДОПОВІДЬ

<i>Маяков В. А.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	11
---	----

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ СЕМІНАРУ:

1. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

<i>Бабіков О. П.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ, ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ	15
<i>Базак О. П.</i> РОЗУМНІ СТРОКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	21
<i>Глиняний О. В.</i> ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ	28
<i>Граждан В. В.</i> ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОВЕДЕННЯ НСРД	32
<i>Гриненко С. О., Микитенко В. В.</i> ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ РІШЕНЬ ЩОДО ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	34
<i>Гусаров С. О.</i> СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРОВЕДЕННЯ НСРД ДО ПОСТАНОВЛЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ	36
<i>Дерев'яно М. І.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	38
<i>Деркач В. С.</i> ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ	40
<i>Льченко С. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ВИНУВАТОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	44

<i>Капліна О. В.</i>	ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО.....	46
<i>Карастельов В. А.</i>	РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	51
<i>Кудінов С. С.</i>	АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ	54
<i>Куриленко В. П.</i>	ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	57
<i>Маланюк Л. П.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КПК УКРАЇНИ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ЗАТРИМАННІ ОСОБИ, ПІДОЗРІВАНОЇ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ, ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	62
<i>Маслов О. В.</i>	ЩОДО ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КПК УКРАЇНИ.....	65
<i>Мудрик В. М.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	69
<i>Орищенко Е. Ю.</i>	ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ ТА ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	72
<i>Потій П. А.</i>	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ УГОД	77
<i>Просняк А. О.</i>	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	81
<i>Салтиков С. М.</i>	ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	84

<i>Селюк О. Г.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ФОНІ СУЧАСНОГО РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	87
<i>Тарасенко Д. І.</i>	ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ДОКАЗУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	92
<i>Тлепова М. І.</i>	ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО У ДОКАЗУВАННІ.....	97
<i>Трофименко В. М.</i>	ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	101
<i>Туманянц А. Р.</i>	ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ	103
<i>Фурсевич В. В.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСІБ ЗГІДНО НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	107
<i>Холостенко А. В.</i>	ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕПРАВОМІРНОЮ ВИГОДОЮ.....	109
<i>Членов М. В.</i>	ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ І ПОРЯДОК ЇХ ОБЧИСЛЕННЯ	113
<i>Шаренко С. Л.</i>	УЧАСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ В ОЦІНЦІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	118
<i>Шило О. Г., Повзик Є. В.</i>	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ.....	122

2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

<i>Демидова Л. М.</i>	КВАЛІФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ: ПРАВОВА ОЦІНКА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРІОДУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	127
<i>Єфімов Ю. В., Стороженко А. І.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	130

<i>Захуцький А. В.</i>	ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 334 КК УКРАЇНИ	133
<i>Лобойко Л. М.</i>	НЕФОРМАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КПК УКРАЇНИ 2012 р. В ЧАСТИНІ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРІВ, СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	139
<i>Мусієнко І. І., Смельянов В. П., Коростиленко А. В.</i>	ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	143
<i>Парфіло О. А., Нізовцев Ю. Ю.</i>	ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.....	147
<i>Перепелица А. И.</i>	К ВОПРОСУ ОБ ОСОЗНАНИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПРОТИВОПРАВНОСТИ ПО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ.....	152
<i>Пінчук І. С.</i>	ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ (АЛГОРИТМУ) ДОКУМЕНТУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ	155
<i>Полях А. М.</i>	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ.....	159
<i>Федосєєв В. В.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ст. 332 ¹ (ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ) КК УКРАЇНИ	162

3. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

<i>Бобрицький С. М.</i>	ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЗАЛУЧЕНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	165
<i>Годунова Т. А.</i>	УЧАСТИЕ ПСИХОЛОГА В ХОДЕ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ.....	168
<i>Гуменський О. А.</i>	ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ МОНТАЖУ ДОКУМЕНТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	172

<i>Дуля В. В.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЖІНКАМИ	176
<i>Космина Н. Н.</i>	О НЕОБХОДИМОСТІ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕСИОНАЛИЗМА ЭКСПЕРТОВ-ХИМИКОВ	182
<i>Мельник О. В.</i>	ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ	187
<i>Пунда О. О., Прус Л. Р.</i>	ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФУ У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	192

4. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ІНТЕРПОЛУ

<i>Демчук В. Є.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНТЕРПОЛУ	196
<i>Дралюк І. М.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНИХ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ З ІНТЕРПОЛОМ ТА ІНШИМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМИ МІЖНАРОДНИМИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	201
<i>Матвієвська Г. В.</i>	МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ІНТЕРПОЛУ З МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО	205
<i>Онашко А. В.</i>	ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МІЖНАРОДНОГО ОПЕРАТИВНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З МЕТОЮ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ СИСТЕМНОЇ КОРУПЦІЇ В ІНСТИТУТАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	209
<i>Примак А. Ф.</i>	МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	213

Сорока П. В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ІНТЕРПОЛОМ В ХОДІ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ПІДОЗРЮВАНИХ.....	217
--	-----

5. ІНШІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕМОЮ СЕМІНАРУ

Настюк В. Я., Шевчук О. М.

НАРКОКОНТРОЛЬ: ПРАВОВА ПРИРОДА Й ОСОБЛИВОСТІ ЗАХОДІВ ПРОФІЛАКТИКИ	221
--	-----

Пономаренко А. Ю., Мусієнко І. І.

ЗАСВОЄННЯ МАГІСТРАМИ НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ДОСЯГНЕНЬ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ.....	226
--	-----

Савченко О. С.

АНАЛІЗ ІДЕОЛОГО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ТЕРОРИЗМУ У АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	230
---	-----

Соколкін В. Л.

АКТУАЛЬНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КІБЕРНЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ	232
---	-----

Талалай Д. В.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ	240
---	-----

Тихоненков Д. А.

УЧАСТИЕ ОРГАНОВ ГПУ УССР В АДМИНИСТРАТИВНЫХ ВЫСЬЛКАХ В 1923–1928 ГГ.....	247
---	-----

Трофименко Р. В.

ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОГО СЕГМЕНТУ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ ТА ЙОГО АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ	249
--	-----

Цедік Д. О.

ЩОДО ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ.....	254
---	-----

Шептуховський С. Є.

ВПЛИВ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ НА ЗАКОНОДАВСТВО ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	259
--	-----

ВСТУПНЕ СЛОВО

Кучерина Сергій Євгенович

начальник ПШОК для СБ України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого, заслужений працівник освіти України, доктор філософії, доцент

Сьогодення вимагає від законотворців системної реформи правоохоронних органів нашої держави. Саме зараз створюється ефективний механізм запровадження нового Закону України «Про вищу освіту» у систему підготовки кадрів для органів і підрозділів Служби безпеки України.

Вкрай негативно впливає на стан, темпи, результативність перетворень загострення суспільно-політичної ситуації у країні. А відсутність до цього часу узгоджених загальних концептуальних засад реформування правоохоронних органів поставило нові, раніше невідомі проблеми.

Тому ми і зібрались у такому розширеному форматі, щоб надати відповідні імпульси до зазначеного реформування, провести аналіз проблем ефективності застосування норм Кримінального кодексу України й Кримінального процесуального кодексу України в умовах кризових ситуацій та визначити окремі перспективи і напрями розвитку законодавства з питань, що належать до компетенції СБ України, з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності оперативно реагувати на потенційні загрози Україні.

Специфіка роботи спецслужби в тому, щоб завжди бути на вістрі проблеми, і тим паче в теперішній час ми не маємо права зупинитися в розвитку, залишатись на місці, а повинні пропонувати раціональні шляхи вирішення проблем, які виникають перед суспільством та спецслужбою й шукати шляхи їх вирішення.

Одним з таких шляхів є здійснення якісного досудового розслідування.

Саме під час нього забезпечується швидкість, повнота і неупередженість розслідування, коли кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Основним суб'єктом нової моделі досудового розслідування є слідчий, який під процесуальним керівництвом прокурора *(на якого покладається обов'язок організації процесу досудового розслідування, визначення його напрямків, координації проведення процесуальних дій, забезпечення під*

час кримінального провадження вимог законів України) проводить розслідування кримінальних правопорушень, вживає всіх передбачених законом заходів, спрямованих на встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення та осіб, винних у його вчиненні.

Зазначені аспекти ставлять перед законодавчою та правоохоронною практикою, наукою та відомчою освітою завдання розробки й реалізації нових, більш ефективних засобів боротьби зі злочинністю.

Ними є: а) розробка новітніх методик розслідування; б) надання пропозицій щодо удосконалення законодавства; в) підвищення якості підготовки кадрів для слідчих органів; г) забезпечення правоохоронців літературою та ін.

Так, одним із прикладів успішної співпраці науковців нашого Інституту, Головного слідчого управління Служби безпеки України та прокуратури Харківської області, за підтримки кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого стало видання в лютому 2014 році науково-практичного посібника «Збірник зразків процесуальних документів (досудове розслідування)».

Авторський колектив, створюючи цей посібник, ставив за мету надати допомогу студентам (курсантам) вищих навчальних закладів юридичного профілю, працівникам правоохоронних органів при складанні кримінальних процесуальних документів, сприяти полегшенню їх праці, економії робочого часу, напрацюванню ними власних прийомів складання процесуальних документів у кримінальних провадженнях.

Адже неправильне оформлення таких документів тягне за собою втрату доказів, порушення прав фізичних і юридичних осіб і жодним чином не сприяє вирішенню завдань кримінального судочинства.

В основу зразків кримінально-процесуальних документів покладено узагальнені матеріали за результатами вивчення кримінальних проваджень, що розслідувались слідчими СБ України, працівниками прокуратури Харківської області та слідчими ГСУ ГУМВС України в Харківській області.

Таких прикладів багато.

Я впевнений, що і в подальшому нас чекає плідна співпраця.

Щиро вітаю вас із відкриттям шостого засідання постійно діючого науково-практичного семінару «Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення». Бажаю всім плідної роботи. Упевнений, що результати проведеного заходу будуть корисними не лише для підвищення ефективності діяльності з розкриття і розслідування злочинів, оптимізації в розслідуванні кримінальних проваджень, а й реалізації основних засад внутрішньої політики України у сфері національної безпеки.

ДОПОВІДЬ

Маяков Віталій Анатолійович

заступник начальника Головного слідчого управління СБ України, заслужений юрист України

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У поточному році слідчими органів Служби безпеки України розслідувалось **3493** кримінальних проваджень. У той же час розглянуто понад 3 тисячі заяв та повідомлень про злочини, за якими розпочато майже півтори тисячі кримінальних проваджень шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Слідчими СБ України закінчено **656** кримінальних проваджень, з яких на судовий розгляд направлено **383** провадження, що становить **58%** від закінчених, в свою чергу, за аналогічний період минулого року відсоток скерованих до судів проваджень становив **30%** від закінчених.

Найбільше обвинувальних актів у провадженнях направлено до судів слідчими УСБУ в Харківській області – 52, в Одеській – 38, ГУ СБУ у м. Києві та Київській області – 37, ГСУ – 32, в Закарпатській – 30, Дніпропетровській та Луганській областях – по 15.

На даний час основні зусилля Головного слідчого управління СБ України та регіональних слідчих підрозділів спрямовані на завершення розслідування кримінальних проваджень, насамперед, про злочини проти основ національної безпеки України.

Враховуючи складну суспільно-політичну ситуацію сьогодення, слідчі органів безпеки стоять на захисті конституційного ладу, територіальної цілісності і недоторканості України, прикладають максимум зусиль щодо зупинення розгортання сепаратизму на території України.

Так, станом на 29 вересня поточного року слідчими СБУ розслідувалось **понад 2 тисячі кримінальних проваджень**, розпочатих правоохоронними органами України щодо подій в зоні АТО за фактами вчинення злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109, 110, 111, 112, 113, 114 КК України), громадської безпеки (ст.ст. 255, 258–258⁵, 260, 263 КК України) та інших злочинів (ст.ст. 201, 294, 341 КК України), пов'язаних з діяльністю сепаратистів у південно-східних регіонах України.

У вказаних кримінальних провадженнях **446** особам повідомлено про підозру у вчиненні злочинів, з них **266** особам обрано запобіжний захід – тримання під вартою, **30** особам – домашній арешт, **25** особам – особисте зобов'язання, **61** особу оголошено в розшук. До кримінальної відповідальності за злочини проти України притягується **26** громадян Росії.

Вже скеровано на судовий розгляд **93** кримінальних провадження зазначених категорій стосовно **111** осіб.

В умовах проведення антитерористичної операції здійснення швидкого та повного розслідування ускладнюється рядом об'єктивних факторів, одним з яких є підконтрольність території, де вчинюються кримінальні правопорушення, терористичним організаціям та незаконним збройним формуванням.

У зв'язку з цим, виявляється за неможливе невідкладене проведення огляду місця події, місцевості, приміщень, трупів, виявлення, фіксація та вилучення слідів й речових доказів, призначення необхідних експертних досліджень, допитів свідків (очевидців події), потерпілих, а також здійснення інших заходів для встановлення обставин вчинення злочину та причетних до цього осіб, що призводить до втрати доказової бази та значно ускладнює подальше розслідування.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень даної категорії дозволяє виділити три типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування:

1. Оперативні підрозділи СБУ припиняють злочинну діяльність (здійснюють фізичне захоплення) особи, направлену на вчинення злочинів проти основ національної безпеки або терористичних актів, участь, сприяння або забезпечення діяльності терористичних організацій, так званих «ДНР» та «ЛНР».

2. Оперативні підрозділи здійснюють збирання та передають до органів досудового розслідування матеріали оперативно-розшукової діяльності, у яких містяться відомості щодо злочинної діяльності окремих осіб або груп, яка вчиняється на підконтрольній органам державної влади території.

3. Обставини вчинення на підконтрольній терористичним угрупованням території терористичного акту або злочину, що посягає на конституційний лад, територіальну цілісність та недоторканість України стають відомі слідчим органам або оперативним підрозділам СБУ із повідомлень військового командування, засобів масової інформації тощо.

Овідіопольським районним судом Одеської області 14 серпня 2014 року оголошено обвинувальний вирок у кримінальному провадженні, яке розслідувалось слідчим відділом УСБУ в Одеській області та засуджено до 5 років позбавлення волі громадянина Російської Федерації Безобразо-

ва В. О., який здійснював умисні дії, направлені на вербування осіб з мешканців населеного пункту Кароліно Бугаз (Одеська обл.), для участі, за грошову винагороду, в бойових діях на боці банд формувань в Донецькій та Луганській області, за ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України) КК України.

12 червня 2014 року Головним слідчим управлінням скеровано до суду обвинувальний акт стосовно громадянина Федеративної Республіки Німеччина Рельке О. О., активного діяча терористичної організації Луганська народна республіка, який готував вчинення на території Луганської області терористичних актів, диверсій, вибухів, підпалів, що мали створити небезпеку для життя та здоров'я людей, з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, впливу на дії органів державної влади та місцевого самоврядування, за статтями 113 та 258 (диверсія та терористичний акт) КК України.

03 червня 2014 року Головним слідчим управлінням скеровано до суду обвинувальний акт стосовно громадянина України Давидченко А. В., який на зібраннях, мітингах, публічних акціях, в інтерв'ю на телебаченні неодноразово закликав до створення на території південних областей України державного утворення – Новоросії, за ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) КК України.

29 травня 2014 року слідчим відділом УСБУ в Миколаївській області скеровано до суду обвинувальний акт стосовно громадянина України Курганського Д. В., активного члена громадського руху «Южный фронт», який приймав участь в проведенні підривної діяльності на території міста Миколаєва (незаконне поводження зі зброєю, блокування комунікацій та підприємств) направленої на зміни меж території України, відділення регіону від України, за статтями 110, 263, 279 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, блокування транспортних комунікацій) КК України.

Крім цього, Головним управлінням здійснювалось досудове розслідування у кримінальному провадженні № 2201405...15 відносно громадян України Пушиліна Д. В., Полторацької І. І., Чернякові В. В., Макович В. І., Перепечаєнка І. А., Голубничого К. В., Пургіна А. Є., громадян РФ Безлера І. М., Здрілюка С. А., Гіркіна І. В. та інших, які протягом березня-травня 2014 року на території Донецької області створили терористичну організацію – «Донецька народна республіка» та здійснюють керівництво її діяльністю з метою вчинення актів тероризму, залякування населення,

вбивства громадян, захоплення адміністративних будівель органів державної влади і місцевого самоврядування, що призводить до дестабілізації суспільно-політичної обстановки у державі. У вказаному провадженні **35** особам повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258–3 КК України.

Також ГСУ розслідується кримінальне провадження за ч. 1 ст. 258–3 КК України № **1201413001...249** про створення терористичної організації «Луганська народна республіка» та участь у її діяльності. У вказаному провадженні здійснено повідомлення про підозру **17** особам.

Злочинна діяльність окремих осіб та груп, що досліджується у рамках цих проваджень, була спрямована на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в державі, а саме провокування масових заворушень, силові захоплення та підпали адміністративних приміщень, проведення незаконних референдумів та розгортання сепаратизму на території України.

Аналіз діяльності слідчих підрозділів Служби безпеки в умовах оперативної та суспільно-політичної обстановки, що склалася в державі, з урахуванням проведення Антитерористичної операції (АТО) у східних регіонах України, засвідчив необхідність суттєвого коригування організації їх роботи по розслідуванню злочинів, віднесених до компетенції слідчих органів безпеки.

З цією метою за ініціативою Головного слідчого управління проведено організаційно-штатні заходи та введено додаткові посади слідчих в Головному слідчому управлінні, в УСБУ Запорізькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській областях, а в слідчому відділі УСБУ в Харківській області створено ще одне відділення для розслідування злочинів, вчинених в районі проведення АТО.

Крім того, Головним слідчим управлінням посилюються слідчі підрозділи УСБУ в Запорізькій, Одеській, Харківській, Луганській та Донецькій областях, у яких сьогодні найбільший обсяг роботи у кримінальних провадженнях про вчинення терористичних актів та злочинів проти основ національної безпеки, шляхом відрядження досвідчених слідчих з інших регіональних органів.

1. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Бабіков Олександр Петрович

начальник відділу процесуального керівництва при проведенні досудового розслідування органами внутрішніх справ та підтримання державного обвинувачення прокуратури Харківської області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ, ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – ЗУ «Про ОРД») визначено одним з головних завдань оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [1].

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України нібито всі питання належності та допустимості доказів, отриманих під час здійснення ОРД повинні бути знятими, а проблеми належності та допустимості цих доказів – вирішеними.

Адже, відповідно до частини 2 статті 99 КПК України [2], матеріали ОРД, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог ЗУ «Про ОРД», за умови їх відповідності вимогам цієї статті, можуть використовуватися у кримінальному провадженні як докази.

Недотримання зазначених вимог, на підставі ч. 1 ст. 88 КПК України, є підставою для визнання доказу недопустимим, й відповідно це призводить до неможливості його використання при прийнятті процесуальних рішень. На нього також не може посилатись суд при ухваленні судового рішення.

Тому дотримання процесуальних норм, що регламентують порядок одержання та фіксування даних при здійсненні ОРД, компетенцію осіб, уповноважених на прийняття рішень щодо їх проведення, має важливе значення для досягнення мети кримінального судочинства.

Згідно з положеннями п. 2 ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД» оперативні підрозділи наділені правом проведення контрольованої поставки та контрольованої й оперативної закупки. Проведення зазначених заходів здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК України (контроль за вчиненням злочину) у порядку, визначеному спільними нормативними актами правоохоронних органів.

На виконання цієї норми спільним наказом МВС, СБУ та МДЗУ затверджено Інструкцію про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності (далі – Інструкція), зареєстровану у Міністерстві юстиції України № 1776/24308 від 17.10.2013.

Утім, аналізуючи положення ст. 271 КПК України та вимоги Інструкції, до яких відсилає ЗУ «Про ОРД», слід відзначити низку розбіжностей та суперечностей у положеннях зазначених нормативних актів, що викликає суттєві складнощі у реалізації цих повноважень оперативними підрозділами.

Проблемні питання, притаманні всім видам контролю за вчиненням злочину розглянемо на прикладі оперативної закупівлі (закупки).

Оперативна закупівля – це оперативно розшуковий захід (надалі ОРЗ), який полягає в спеціальному платному придбанні (покупці, обміні, заставі, оренді) товару або одержанні послуги у сфері легального або нелегального їх обігу з метою виявлення злочинів [3, 232].

З предметно-практичної сторони виділяють лише один спосіб здійснення цього ОРЗ – шляхом придбання товару (предметів). Під час проведення цього ОРЗ законодавцем не передбачається можливість продажу товару, тобто оперативник (особа, яка працює на умовах конфіденційності) може виступати як покупець, але не може бути продавцем.

Закупівля предметів, вільний продаж яких заборонений чи обмежений, здійснюється на підставі постанови, що зумовлено необхідністю забезпечити недоторканість учасників мнимої угоди, оскільки сам факт її здійснення формально може містити ознаки кримінального правопорушення, а межа між його наявністю й відсутністю визначається насамперед за суб'єктивною стороною [4].

Відповідно до ч. 7 ст. 271 КПК України рішення про проведення контролю за вчиненням злочину, зокрема, й щодо проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, приймає прокурор – процесуальний керівник.

Згідно з вищезазначеною Інструкцією [5] (п. 1.8) рішення про проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товару вносить керівник (або його заступник) оперативного підрозділу, яке погоджується з відповідним прокурором.

Таким чином, наведені нормативні акти по-різному визначають повноваження суб'єктів оперативно-розшукової діяльності на прийняття рішень про проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки та порядку його узгодження.

Якщо для визначення суб'єкта, уповноваженого на прийняття рішення про проведення вказаних ОРЗ, застосовувати положення КПК України, то, безумовно, такою особою має бути прокурор. Утім, частиною 2 статті 8 ЗУ «Про ОРД» визначено, що рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого-судді або рішення прокурора (у тому числі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки), приймаються керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником.

Також Законом України «Про ОРД» (ст. 14) прокурор при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення ОРД не наділений повноваженнями на прийняття рішень (винесення постанов) про проведення будь-яких ОРЗ, у тому числі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, також вказаним Законом не передбачено погодження прокурором рішень про їх проведення.

Прийняття ж рішення оперативним працівником за згодою керівника оперативного підрозділу, суперечить як положенням ст. 8 ЗУ «Про ОРД» так і ст. 271 КПК України.

Зазначений висновок зокрема підтверджується й тією обставиною, що відомчими актами МВС України, що регламентують проведення ОРД, не передбачено проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки у рамках ОРС, а лише виключно в межах кримінального провадження.

Крім того, якщо визнати повноваження прокурора на винесення постанови про проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки у рамках ОРС, виникає низка проблем у практичній реалізації прокурором такої компетенції щодо винесення постанови про проведення зазначених ОРЗ.

З урахуванням вимог ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст.ст. 251, 271 КПК України, постанова прокурора про проведення зазначених заходів поряд з іншими відомостями повинна містити відомості про особу (осіб), яка буде про-

водити захід; дані про початок, тривалість і мету заходу з обґрунтуванням прийняття такого рішення.

На нашу думку, є досить неоднозначним питання, наскільки прийняття рішення про визначення конкретної особи (осіб) оперативних працівників, що уповноважуються на проведення таких заходів, можливо віднести до сфери прокурорського нагляду. З іншого боку, для обґрунтування доцільності проведення ОРЗ, така постанова прокурора повинна містити й відомості про особу, що буде здійснювати контрольовану поставку, контрольовану та оперативну закупку на засадах конфіденційного співробітництва.

Але прокурор не наділений повноваженнями на залучення осіб до конфіденційного співробітництва. Згідно з положеннями ЗУ «Про ОРД», ст. 275 КПК України, залучати осіб до конфіденційного співробітництва та до участі у проведенні ОРЗ та негласних слідчих (розшукових) дій (надалі НС(Р)Д) мають право лише слідчий (в оперативно-розшуковій діяльності – оперативний співробітник).

Крім того, галузевим наказом Генерального прокурора України №4/Ігн-І від 03 грудня 2012 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність», також не передбачено право прокурора на винесення постанови про проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, а лише на її погодження(п.13) [6].

Частиною 2 статті 19 Конституції України проголошено, що «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Отже, зазначена невідзначеність повноважень співробітників оперативних підрозділів та прокурора може бути підставою для визнання дій суб'єктів ОРД щодо прийняття чи погодження рішень про проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки в рамках ОРС такими, що прийняті поза межами їх повноважень, а отримані унаслідок їх проведення докази – недопустимими.

Разом з цим, забезпечення гарантій законності результатів, які планується отримати в наслідок проведення ОРЗ, є важливою метою прокурорського нагляду в сфері ОРД [7, 71].

Як зазначалося, досить проблематичними залишаються питання щодо меж та умов використання конфіденційного співробітництва в ОРД.

Конфіденти – це приватні фізичні особи, з якими оперативні підрозділи органів, що здійснюють ОРД, встановили на платній чи безплатній

основі відносини співробітництва, передбачаючи надання такими громадянами вказаним операпаратам сприяння на конфіденційній основі у виконанні покладених на них завдань. [9, 192]

Право оперативних підрозділів мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників регламентовано п. 13 ЗУ «Про ОРД». Використання негласного співробітництва в ОРД полягає у безпосередньому функціонуванні різних категорій конфідентів у кримінальному середовищі, що надає можливість одержання необхідних відомостей, досягнення цілей виявлення, запобігання й розкриття злочинів та документування злочинних дій.

У сучасній науковій літературі вирізняється два основних напрямки використання конфідентів в ОРД. Перший передбачає залучення громадян та їх використання як негласних співробітників у рішенні оперативно-розшукових завдань. Другий – залучення громадян для використання їх знань, умінь і навичок, фіксації ними дій осіб, які перевіряються, що дозволить надалі залучити їх як свідків [4].

Відтак вважаємо, що у зв'язку з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу та внесенням змін до ЗУ «Про ОРД» питання щодо форм конфіденційного співробітництва потребує перегляду.

ЗУ «Про ОРД» не містить відомостей про порядок та умови використання конфідентів, натомість, п. 14 ч. 1 ст. 8 названого закону відсилає до положень ст. 275 КПК України.

У зазначеній статті КПК України визначено лише дві форми використання конфіденційного співробітництва:

- 1) використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва під час проведення НС(Р)Д;
- 2) залучення конфідентів до проведення НС(Р)Д.

Тобто, кримінально-процесуальним законодавством обмежено можливості слідчого щодо використання конфідентів під час досудового розслідування. А саме, не передбачено використання інформації конфідента при проведенні інших слідчих дій, які не включено до глави 21 КПК України. Як і не передбачено можливість використання конфідента як свідка подій, що є предметом розслідування, а також при виконанні інших слідчих дій, не пов'язаних з проведенням НС(Р)Д.

Відтак, оскільки ЗУ «Про ОРД» відсилає до норм КПК, оперативні підрозділи вправі використовувати негласне співробітництво при проведенні оперативно розшукових заходів або лише оперативно-

технічних, за аналогією з НС(Р)Д. Відповідно виникає питання, чи можна за таких умов використовувати конфідентів як джерело інформації поза проведенням ОРЗ, як підставу для заведення ОРС, прийняття рішень про її припинення чи зупинення, для використання їх знань, умінь навичок, з метою використання їх у подальшому як свідків, у разі одержання ними інформації поза межами оперативно-розшукових заходів.

Підсумовуючи викладені міркування, вважаємо, що після прийняття нового кримінального процесуального кодексу, оперативно розшукова діяльність зазнала суттєвої трансформації. Через включення до КПК України НС(Р)Д, які за багатьма ознаками мають спільне походження з ОРЗ, суттєво розширено повноваження слідчих, проте ініціативність та наступальність оперативних підрозділів втрачено.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність. Відомості Верховної Ради України /ВВР), 1992 №22 ст. 303).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. ВР України від 13.04.2012, №4651-УІ.
3. Горяинов К. К. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / К. К. Горяинов, В. С. Овчинский [и др;]. – М.: Инфра-М, 2013. – 831 с.
4. Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність: [навч. посіб.] / Ю. М. Грошевий, С. Б. Фомін. – Х.: Право, 2010. – 112 с.
5. Інструкція про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів ш речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб, незалежно від форм власності. Зареєстровано у Міністерстві юстиції України № 1776/24308 від 17.10.2013.
6. Наказ Генерального прокурора України №4/Ігн-І від 03 грудня 2012 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність».
7. Соколкін В. Л. Доктринальні засади та практика прокурорського нагляду за законністю рішень в оперативно-розшуковій діяльності / Віталій Соколкін, Дмитро Бабічев // Вісник прокуратури України. – 2014. – №6. – С. 63–80.
8. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина І: Підручник—Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

Базак Оксана Петрівна

курсант 1-ї навчальної групи 5-го курсу ІШЮК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

РОЗУМНІ СТРОКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу 13 квітня 2012 року зумовило радикальну зміну вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини. Необхідно відзначити, що КПК України 2012 р. має значно більш прогресивний вигляд у порівнянні з попереднім КПК України 1960 р. Адже вперше на законодавчому рівні був закріплений принцип розумності строків, як засада кримінального провадження, яка відповідає завданню передбаченому в ст. 2 КПК України і полягає, з одного боку, в досягненні цілей покарання, зокрема його невідворотності, а з іншого – забезпечує право особі на справедливий розгляд, ефективний захист від обвинувачень. Тому, знаходження розумного балансу у вирішенні цього питання є досить актуальним.

Поняття розумності не є усталеним юридичним терміном. Дослідження етимології цього поняття пов'язане з філософською категорією «розум», під яким розуміють «абсолютний початок, яке складає ядро родової сутності людини і проявляє себе у формах пізнання, ціле покладання, організації та виробництва». Дії та рішення учасників кримінального судочинства повинні бути розумовими, а по суті – законними, тобто бути мотивованими та відповідати вимогам кримінального процесуального законодавства.

Категорія «розумний строк» може розглядатись з кількох позицій. В першу чергу, вона являє собою принцип кримінального процесу. А це означає, що в її основі лежить гарантія цілого комплексу таких основоположних прав, як право на суд, на справедливий судовий розгляд та доступ до правосуддя. По-друге, положення щодо розумного строку передбачає обов'язок осіб, які здійснюють кримінальне провадження, співвідносити свої дії з встановленими в законі межами, а в разі відсутності таких – здійснювати свою діяльність раціонально та ефективно, досягаючи, таким чином, цілей розкриття злочину і викриття особи, яка його вчинила, не порушуючи основних прав і свобод особистості. У цьому сенсі положення про розумний строк являє собою вимогу, що впливає на весь процес кримінального провадження.

До 2012 р. критерії розумності впливали з практики Європейського Суду. Ситуація змінилася з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України, де на законодавчому рівні закріплено не лише критерії розумності строків, а й зроблено спробу (хоча можливо й не дуже вдалу) дати визначення розумних строків. Проаналізувавши практику ЄСПЛ, положення ст. 28 КПК України, можна визначити, що під розумним строком доцільно розуміти найкоротший строк розгляду і вирішення кримінальної справи, проведення процесуальної дії або винесення процесуального рішення, який достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів, досягнення мети процесуальної дії та взагалі завдань кримінального провадження.

С. Б. Фомін у своїй дисертації поділяє розумні строки на **правообмежуючі** (мінімальний період часу, на який обмежуються права учасника процесу, але в той же час достатній, щоб компетентні органи могли виконати окрему слідчу дію або комплекс слідчих заходів, що спрямовані на розкриття злочинів, викриття і покарання осіб, що їх вчинили) та **правовстановлюючі** (достатні для того, щоб особа мала реальну можливість скористатися наданим їй правом). Для кримінального судочинства однаково важливими є обидва види. Хоча ця класифікація носить умовний характер, вона може істотним чином вплинути на визнання того чи іншого строку розумним.

Можна зробити висновок, що автори кримінального процесуального кодексу намагалися відійти від «радянської» концепції, коли засади кримінального процесу містились у загальних положеннях КПК. Тепер цьому питанню присвячена відповідна глава 2. На мою думку, наявність окремої глави, яка містить засади здійснення судочинства, свідчить не тільки про прогресивність нового кримінально-процесуального закону, скільки про його спрямованість до сучасних стандартів кримінально-процесуального законодавства зарубіжних країн, таких як РФ, Данія, Бельгія, Швеція, Італія, де закон розраховує на високу моральність і високу порядність суб'єктів судочинства, не спонукаючи їх до бюрократизму та формальності. Кримінальне судочинство там являє собою позовну форму процесу, суть якої полягає у змагальності сторін обвинувачення і захисту не тільки при судовому розгляді справи, але і на досудових стадіях.

Кримінально-процесуальний закон цих держав обмежує не лише строки можливого застосування примусових заходів щодо обвинуваченого, але і час, коли ця особа перебуває в стані так званої невизначеності. Якщо органи публічного обвинувачення у встановлений період часу не

зуміли представити в суд докази, що викривають підозрюваного у вчиненні злочину, то він вважається вільним від обвинувачення.

У ряді країн цієї правової сім'ї строки розслідування тісно прив'язані до моменту появи в кримінальному процесі особи, причетної до вчинення злочину. Так, наприклад, у Шотландії завжди існувало так зване правило «110 днів», суть якого полягає в тому, що після закінчення цього часу, обвинуваченого, який перебуває в попередньому ув'язненні, повинні були відпустити на волю, якщо на 101-й день не був початий судовий розгляд його справи. 1980 року був прийнятий закон, який доповнив це положення ще одним обмеженням строків: «якщо з дня першої явки обвинуваченого не почнеться суд за обвинувальним актом, обвинувачений вважається вільним від обвинувачення з усіма наслідками, що звідси випливають. В Англії й Уельсі з 1988 року введені аналогічні процесуальні строки (70 днів до віддання до суду і 112 днів з моменту віддання суду).

Конгрес США в 1974 році прийняв Акт про належний розгляд справи у федеральній системі, відповідно до якого судове слухання, за загальним правилом, повинне початися протягом 70 днів після реєстрації обвинувачення у тому випадку, якщо обвинувачений тримається під вартою. Порушення Акта спричиняє скасування обвинувачення, іноді без права повторного його висунання. Слухання справ у судах штатів повинне початися не пізніше 75–180 днів після арешту, обвинувачення або реєстрації заяви про обвинувачення, залежно від того, що було першим.

У державах континентальної системи права, як відомо, діє кримінальне судочинство змішаного типу, де про змагальність повною мірою мова може йти тільки на судових стадіях. Досудове розслідування все ж залишається розшуковим, обвинувальним і може тривати в межах строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності стільки, скільки це буде потрібно для встановлення об'єктивної істини.

Розумність строків визначено як основна засада кримінального провадження в статті 7 КПК України. Його ж суть визначається статтею 28 КПК України, що визначає теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: «під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень». Даною ж статтею визначено і критерії для визначення розумності строків кримінального провадження,

це: 1) складність кримінального провадження; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Отож, стаття 219 КПК України визначає, що досудове розслідування повинно бути закінчено: 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. На перший погляд норма є абсолютно виправданою і має право на «життя». Однак, практика використання даної норми, на жаль, не підтверджує оптимістичного настрою. Якщо згадати попередню редакцію КПК України (1960 р.), то строки досудового слідства, встановлені статтею 120 вказували про два місяці з моменту порушення кримінальної справи і до направлення прокуророві обвинувального висновку. І тут слід вказати про негативну практику правоохоронних органів, які будь-яким способом намагалися продовжити строки перевірки заяв і повідомлень, часто трактуючи заяви громадян як звернення, безпідставно відмовляли в порушенні кримінальної справи тощо. Все це викликало негативну реакцію в суспільстві. Новий кодекс «виправив» ситуацію, визначивши початок кримінального провадження моментом внесення заяви, повідомлення про злочин в єдиний реєстр досудових розслідувань.

Однак дана норма фактично виключила будь-які обмеження щодо строків досудового розслідування, адже вони починають відраховуватися лише з моменту повідомлення про підозру. І тут знову ж таки проявляється негативна практика розслідування злочинів. Зазвичай, пред'явлення особі обвинувачення за попередньою редакцією КПК України слідчими відтягувалася практично на кінець досудового слідства, після чого проводилися лише деякі формальні дії і готувався обвинувальний висновок. Дана практика тепер перенесена і на нові правила досудового розслідування – момент повідомлення про підозру переноситься на якомога пізніший термін. Це дає змогу виключити майбутнього підозрюваного з процесу розслідування і дотриматися строків. При цьому очевидність підозри може формулюватися ще на стадії внесення відомостей в реєстр. Але з формальної точки зору повідомлення про підозру не вручене, а отже і строки не розпочалися. Така ситуація призводить до того, що досудове розслідування фактично може продовжуватися необмежений строк, що абсолютно суперечить принципу розумності строків. При цьому захистити себе в такому випадку практично неможливо, оскільки зацікавлена особа не є учасником кримінального провадження.

Ще одним важливим критерієм, який повинен враховуватися при визначенні розумності строків провадження у кримінальному провадженні, є знаходження підозрюваного (обвинуваченого) під вартою та досягнення ним вісімнадцятирічного віку. Такий критерій закріплений у КПК України 2012 року. Так, ч. 4 ст. 28 передбачає, що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи повинно бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. Вказаний критерій враховується і Європейським Судом з прав людини, яким вказується, що той факт, що протягом періоду розгляду справи заявник перебував під вартою, вимагав від суду певної старанності для швидкого розгляду справи. Проблемним є й той аспект, що поняття «розумний строк» немає чіткого визначення, оскільки залежить від багатьох чинників. Також ще не склалася відповідна вітчизняна судова практика, завдяки якій можна було б констатувати порушення чи дотримання при прийнятті рішень чи виконанні процесуальних дій розумних строків. Саме тому важливого значення для практиків набуває прецедент та практика Європейського суду з прав людини, який неодноразово в своїх рішеннях зазначав, що значення гарантії розумного строку полягає в тому, то обвинувачений, який не скоював караного діяння, повинен мати можливість виправдати себе без зволікань, тоді як обвинувачений, вина якого доведена, не повинен піддаватися додатковому покаранню у формі надмірних зволікань з розглядом його справи, що може мати негативні наслідки для його інших прав.

Незрозумілим залишається і питання про момент закінчення досудового розслідування, точніше – чи включаються в строки досудового розслідування час ознайомлення сторонами з матеріалами, до яких їм у відповідності до ст. 290 КПК України надано доступ. У КПК 1960 року прямо було передбачено, що в строк досудового слідства включається час з моменту порушення справи до направлення її прокуророві, або до закриття чи зупинення провадження в справі (ст. 120). У КПК України 2012 р. така норма відсутня. З одного боку, відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК відкриття матеріалів іншій стороні здійснюється коли прокурор або слідчий за його дорученням, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, повідомляють підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру про завершення досудового розслідування.

При цьому, якщо в старому КПК України було передбачено, що за результатами ознайомлення з матеріалами справи учасники процесу могли заявляти клопотання про доповнення слідства і у разі їх задоволення могли проводитися додаткові слідчі дії, після чого учасникам надавалося право повторно ознайомитися з матеріалами справи, і логічно випливало, що розслідування ознайомленням не закінчувалося, то за новим КПК України після ознайомлення з відкритими матеріалами кримінального провадження здійснення слідчих дій не можливе. Такий варіант може призвести до затягування часу на ознайомлення, тому необхідно бути залишати час на ознайомлення за рахунок строків слідства.

Отож, з вищевикладеного випливає те, що строки у кримінальному процесі забезпечують реалізацію загальних демократичних принципів кримінального судочинства України, прав учасників кримінального процесу, гарантують законність і максимальне наближення строку від моменту вчинення злочину до винесення вироку судом відносно осіб, які вчинили злочин.

Встановлення в законі процесуальних строків зумовлено тим, щоб швидкість судочинства не була надмірною та не перетворювалась на не виправдану поспішність, а часові межі кримінально-процесуальної діяльності дозволяли всім її учасникам реалізувати свої повноваження, а органам, які безпосередньо ведуть кримінальний процес, вирішити покладені на них завдання.

На стадії досудового розслідування діють жорсткі умови, встановлені законом щодо додержання строків провадження слідства і строків тримання підозрюваного під вартою. Порушення процесуальних строків призводить до зниження ефективності роботи правоохоронних органів, оскільки злочини розкриваються несвоєчасно, розслідування їх не виправдано затягується, підозрювані безпідставно тримаються тривалий час у слідчих ізоляторах.

Багато часу також втрачається на збір вкрай формальних характеристик підозрюваних (передусім тих, що тривалий час не працюють, або тих, хто прибув із прилеглих держав), які як правило, не містять точної необхідної інформації. Конкретні показання свідків про спосіб життя та характер підозрюваних судами офіційно як характеризуючий матеріал не розцінюється. Відсутність такого матеріалу є однією з причин продовження строку слідства.

До того ж варто зазначити, що існуюча процедура продовження строків слідства та тримання під вартою є тривалою, процесуально і організаційно громіздкою, пов'язана із втратою слідчими робочого часу, дублюванням зусиль відповідальних працівників слідчого апарату та прокуратури. Цей громіздкий порядок ускладнюється відомчими розпорядженнями про обов'язкове проведення оперативних нарад з питань, пов'язаних із порушенням клопотань про продовження строків тримання під вартою і обґрунтування цих клопотань слідчий витрачає значну частину часу, який міг би бути використаний на провадження розслідування в інших провадженнях, по яким порушується клопотання.

Тобто, як бачимо в законі міститься ряд прогалин, що спричиняє на практиці багато недоліків у розслідуванні злочинів і судовому розгляді справ. Їх можна розглядати виходячи із різних позицій. Наприклад, недосконалість кримінально-процесуального закону, що викликає нагальну потребу його коригування, у питаннях строків зокрема. Багато вчених стоять на позиціях їх скорочення. Така позиція є доцільною, але на практиці ця ситуація пояснюється не проблемами кримінально-процесуального закону, а неправильним його застосуванням, невинуватою тяганиною, неорганізованістю, подекуди недосвідченістю судових і слідчих працівників, безконтрольністю та недостатньою вимогливістю до слідчих суддів. Тобто скорочення строків у законодавстві не дасть бажаних результатів, яке через відсутність єдиної чіткої системи управління процесуальною діяльністю, здатної спрямувати дії усіх учасників на досягнення спільної мети, все рівно гальмуватиме кримінально-процесуальну діяльність.

Тому, враховуючи вищевикладене, потрібно вирішити першочергові проблеми, як наслідок домогтися усунення основних причин тяганини та тривалого розслідування:

1. Закріпити у нормах кримінально-процесуального законодавства чіткі критерії визначення їх розумності, так і забезпечити їх дотримання шляхом чіткого визначення механізму відповідальності за допущені порушення і держави, і посадових осіб, які здійснюють провадження у кримінальних провадженнях.

2. Запровадити сучасний механізм забезпечення розумних строків кримінального судочинства шляхом системного підходу в організації усього кримінального судочинства.

3. Законодавчо регламентувати права учасників процесу оскаржувати надмірну тривалість провадження та гарантувати їм права на відшкоду-

вання шкоди, завданої внаслідок необґрунтованого затягування судового розгляду справи.

4. Налагодити належний дієвий контроль з боку начальників слідчих підрозділів та їх заступників за роботою своїх підлеглих;

5. Забезпечити належну та ефективну взаємодію між працівниками слідства та галузевих служб.

Глиняний Олександр Вікторович
начальник 5-го відділення слідчого
відділу Головного управління СБ Укра-
їни у м. Києві та Київській області

ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт – це процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Він підводить підсумок стадії досудового розслідування шляхом формування офіційного обвинувачення, знайомить підозрюваного та його захисника з характером висунутого обвинувачення, даючи змогу визначити напрями і засоби захисту, є основою судового розгляду і визначає його межі.

Згідно з ч. 1 ст. 91 КПК України обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим.

Відповідно до ч. 3 ст. 291 КПК України обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

Згідно ч. 4 ст. 291 КПК України до обвинувального акту додається: розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акту, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування, розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Реєстр матеріалів досудового розслідування складається слідчим або прокурором і надсилається до суду разом з обвинувальним актом.

Він повинен відображати хід і проміжні результати досудового розслідування, використані в розслідуванні джерела доказів, а тому в ньому обов'язково повинні міститися: в хронологічному порядку дані про кожну процесуальну дію, проведену під час досудового розслідування – її номер, найменування та час проведення (дата та часовий відрізок), зокрема, повідомлення про внесення відомостей, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, до єдиного реєстру досудових розслідувань і початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України), помітка про ознайомлення сторони захисту, потерпілого з матеріалами досудового розслідування до його завершення, інформація про кожну проведену слідчу (розшукову) дію, данні про факт відкриття матеріалів кожною стороною протилежній стороні по закінченні досудового розслідування та письмового підтвердження факту надання їм доступу до матеріалів із зазначенням таких матеріалів (ст. 290 КПК України); зазначення в певній послідовності про прийняті під час досудового розслідування рішення, зокрема, вручення письмового повідомлення про підозру, постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду, які містять найменування документа, дату прийняття рішення, предмет урегульованих відносин, наслідки для відповідних учасників цієї процесуальної ситуації, всі обставини, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження (дати прийняття, строк застосування), які приймаються на підставі ухвали слідчого судді або суду.

Зі змісту та аналізу норм Закону вбачається, що розписка про отримання копії обвинувального акту, цивільного позову та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваним та інші передбачені законом документи є невід'ємною частиною і складовою обвинувального акту, а тому також мають відповідати вимогам Кримінального процесуального Кодексу України.

Судова практика свідчить, що найбільш розповсюдженими порушеннями норм КПК України, які в свою чергу стають підставами повернення обвинувального акту прокурору є:

– обвинувальний акт не підписаний прокурором, який його затвердив¹ або взагалі ним не затверджений²;

¹ Див. наприклад: ухвали суду про повернення обвинувального акту прокурору Христинівського районного суду Черкаської області від 09 липня 2014 року (справа № 706/447/14-к) та від 21 липня 2014 року (справа № 706/926/14-к), Баштанського районного суду Миколаївської області від 15 квітня 2014 року (справа № 468/653/14-к).

² Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акту Ковпаківського районного суду м. Суми від 11 жовтня 2013 року (справа № 592/10571/13-к)

- обвинувальний акт не містить відомостей про ім. 'я та по батькові слідчого і прокурора¹;
- відсутній виклад обставин кримінального правопорушення²;
- реєстр матеріалів досудового розслідування не підписаний особою, яка його склала³;
- обвинувальний акт не був вручений захиснику та (або) обвинуваченому⁴;
- не розглянуті і не вирішені клопотання захисника про проведення додаткових слідчих (розшукових) дій⁵, або відсутні дані про їх вирішення;
- до обвинувального акту долучено розписку про отримання копії обвинувального акту, цивільного позову та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваним, яка не підписана підозрюваним, що ставить під сумнів взагалі отримання ним копії вказаних в розписці документів⁶;
- в порушення вимог ст.109 КПК України, у долученому до обвинувального акту реєстрі матеріалів досудового розслідування відсутня інформація про реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування, що свідчить про те, що до складання реєстру матеріалів досудового розслідування слідчий підійшов формально⁷, а також не зазначено вид та строк застосування заходу забезпечення кримінального провадження;
- при наявності у учасників кримінального провадження інших засобів зв'язку, окрім поштового, в обвинувальному акті слідчим не вказано

¹ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Октябрського районного суду м. Полтави від 11 березня 2013 року (справа №554/2184/13-к)

² Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Октябрського районного суду м. Полтави від 11 березня 2013 року (справа №554/2184/13-к)

³ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25 червня 2013 року (справа №398/4652/13-к), Октябрського районного суду м. Полтави від 11 березня 2013 року (справа №554/2184/13-к).

⁴ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 17 вересня 2013 року (справа №344/14757/13-к).

⁵ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 17 вересня 2013 року (справа №344/14757/13-к).

⁶ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Дзержинського районного суду м. Харкова від 03 червня 2013 року (справа №638/6090/13-к).

⁹ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Дзержинського районного суду м. Харкова від 03 червня 2013 року (справа №638/6090/13-к)

⁷ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Дзержинського районного суду м. Харкова від 03 червня 2013 року (справа №638/6090/13-к)

телефонів учасників провадження або судові повістки, які були надіслані обвинуваченому за адресою місця проживання, яка зазначена в обвинувальному акті, повертаються до суду за закінченням терміну зберігання, що унеможлиблює належне забезпечення процесуальних прав учасників судового провадження¹;

– з обвинувального акту вбачається, що у кримінальному провадженні є потерпілий, що не є заявником, та цивільний відповідач, проте в переліку процесуальних рішень відсутні дані про визнання особи потерпілим або цивільним відповідачем;

– в порушення вимог ст.ст. 32, 109 ч. 1 та п. 1 ч. 4 ст. 291 КПК України в обвинувальному акті не зазначена кваліфікуюча ознака повторності злочинів;

– в переліку процесуальних дій взагалі не вказано кому і коли повідомлення про підозру було вручено;

– всупереч п. 1 ч. 2 ст. 109 КПК України в реєстрі матеріалів досудового розслідування не зазначено про час та проведення такої процесуальної дії як роз'яснення прав підозрюванім;

– слідчим, всупереч вимогам КПК України, повідомлення про підозру включено в перелік процесуальних рішень, хоча повідомлення про підозру є процесуальною дією, а не рішенням, що у відповідності до вимог ст. 110 КПК України оформлюється постановою на стадії досудового розслідування²;

– в реєстрі не зазначені відомості про те, чи приймалось будь-яке рішення слідчим про залучення експертів для проведення експертиз, в тому числі стосовно заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень, хоча сам реєстр матеріалів досудового розслідування містить висновки експерта, крім того не виконана така процесуальна дія як ознайомлення обвинувачених з їх результатами³.

¹ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Держинського районного суду м. Харкова від 23 квітня 2014 року (справа № 1-кп/638/296/14-к) 638/2948/14-к)

² Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Держинського районного суду м. Харкова від 20 червня 2013 року (справа № 1-кп/638/199/13-к) 638/7767/13-к)

³ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Держинського районного суду м. Харкова від 20 червня 2013 року (справа № 1-кп/638/199/13-к) 638/7767/13-к)

³ Див. наприклад: ухвала про повернення обвинувального акта Держинського районного суду м. Харкова від 23 квітня 2014 року (справа № 1-кп/638/347/14-к) 638/4949/14-к)

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОВЕДЕННЯ НСРД

У кримінальному процесуальному кодексі України передбачений окремих розділ, який регламентує проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які в свою чергу певним чином обмежують права і свободи особи, стосовно якої вони проводяться, здійснюється втручання в її приватне спілкування. Саме з цього приводу в Кодексі передбачене обмеження, яке полягає в тому, що НСРД можуть проводитись тільки в рамках досудового розслідування кримінальних правопорушень, які є тяжкими та особливо тяжкими, тобто верхня межа санкції, передбаченої за вчинення конкретного злочину повинна бути п'ять або більше років. З цього випливає, що проведення НСРД тягне за собою відповідний рівень суспільної небезпеки, яка полягає в обмеженні прав і свобод людини.

Однак в Кримінальному кодексі України передбачено достатньо злочинів, які в частині першій є злочинами середньої або, навіть, невеликої тяжкості, а тому рівень суспільної небезпеки, яка може настати у разі їх вчинення, не перевищує суспільну небезпеку проведення НСРД. Але вже у наступних частинах статті, де наявні кваліфікуючі ознаки злочину, діяння є більш суспільно небезпечним, наслідки його вчинення можуть бути тяжкими, а тому і покарання передбачене вже у виді позбавлення волі на строк 5 і більше років.

Яскравим прикладом може бути ст. 359 КК України – «Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації». Частина 1 статті передбачає покарання у вигляді позбавлення волі до чотирьох років. Таким чином, проведення НСРД у досудових розслідуваннях по ч. 1. ст. 359 КК України заборонено. Однак, якщо за попередньою кваліфікацією слідчий зробить висновок про те, що особа, яка підозрюється у вчиненні такого злочину, здійснив його за попередньою змовою з невстановленим співучасником, то до Єдиного державного реєстру досудових розслідування будуть внесені відомості вже про злочин, передбачений ч. 2 ст. 359 КК України, санкція якого передбачає позбавлення волі строком до 7 років.

Виходячи із вищевикладеного, на практиці неодноразово трапляються випадки, коли досудове розслідування розпочинається за ч. 2 ст. 359 КК України, у встановленому законом порядку застосовується весь арсенал

слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій для документування протиправної діяльності особи, в тому числі і ті, які обмежують права і свободи людини (найбільш розповсюдженні – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, або контроль над вчиненням злочину). Проте, невстановлений співучасник злочину так і не встановлюється, попередньої змови групи осіб на вчинення злочину немає, а тому обвинувальний акт надходить до суду вже з кваліфікацією по ч. 1 ст. 359 КК України.

Таким чином, з вищевикладеного прикладу випливає, що стосовно особи, яка вчинила злочин середньої тяжкості, і навіть не планувала здійснювати його разом із співучасником за попередньою змовою, закон дозволяє проводити НСРД, які обмежують його права та свободи. І законом не передбачений механізм відшкодування шкоди саме у таких випадках.

На теперішній час існують механізми відшкодування шкоди тільки у випадку спростування взагалі протиправної діяльності особи, чії права обмежувались шляхом втручання в приватне спілкування під час досудового розслідування чи оперативно-розшукової діяльності.

Отже, можна зробити висновок, про наявність певної правової колізії, коли норми чинного законодавства дозволяють обмежувати права і свободи осіб, у випадках, коли таке обмеження законом прямо заборонено.

На нашу думку, усунути подібну колізію можна двома шляхами:

1) передбачити дієвий і можливий для реалізації на практиці механізм відшкодування шкоди особі, стосовно якої проводились НСРД, які обмежували її права, однак до суду була направлена кваліфікація її дій як злочину середньої тяжкості (навіть у випадку винесення судом обвинувального вироку);

2) внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, які б дозволяли проводити НСРД в досудових розслідуваннях злочинів, які є тяжкими, або кваліфікуючі ознаки яких є тяжкими (особливо тяжкими).

Без внесення змін у законодавство, у описаних випадках, сторона захисту завжди може ставити питання про недопустимість доказів, отриманих в результаті проведення НСРД, оскільки вони були отримані без наявності законних на те підстав. Кримінальне провадження, яке розпочиналось за тяжким злочином, на стадії судового провадження становиться кримінальним провадженням за злочином невеликої або середньої тяжкості, а тому відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України НСРД, передбачені у цій статті КПК, проводитись не могли, що автоматично тягне за собою визнання всіх доказів, отриманих в результаті їх проведення, недопустимими.

Гриненко Сергій Олександрович
завідувач спеціальної кафедри № 2
ПШОК для СБ України НЮУ ім. Ярос-
лава Мудрого, кандидат юридичних
наук

Микитенко Вадим Васильович
радник групи радників Національної
комісії з цінних паперів та фондового
ринку України, кандидат юридичних
наук

ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ РІШЕНЬ ЩОДО ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Класик кримінально-процесуальної науки П. А. Лупінська визначає рішення у кримінальному судочинстві як правові акти, виражені у встановленій законом процесуальній формі, в яких державний орган чи посадова особа у межах своїх повноважень у встановленому законом порядку дає відповідь на правові питання, що виникли у справі, оснований на встановлених фактичних обставинах справи і приписах закону, які містять владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення завдань кримінального судочинства [1, с. 21–22].

Стаття 110 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) передбачає, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Також нею вказується, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови, яка виноситься у випадках, прямо передбачених КПК, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

У деяких випадках конструкція норм КПК ігнорує факт необхідності прийняття процесуального рішення, замінюючи його безумовними алгоритмами, які не передбачають альтернативного розвитку процесуальної ситуації. Мова, перш за все, йде про регламентацію початку кримінального провадження. Так, стаття 214 КПК встановлює лише один можливий варіант реагування уповноважених органів на отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення – внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Закріплюється своєрідний «процесуальний рефлекс», реалізація якого, на думку законодавця, не пов'язана з потребою здійснювати оцінку відомостей та визначенням подальшого їх спрямування.

У той же час закон вимагає вносити до ЄРДР відомості про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що є результатом оціночної діяльності слідчого або прокурора. На практиці не завжди відомості, викладені у заяві, можуть бути оцінені як такі, що вказують на ознаки злочину. Така обставина виключає можливість кваліфікації діяння як кримінального правопорушення і вказує на відсутність підстав для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування.

Отже об'єктивно зумовленою є необхідність розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, їх оцінки і прийняття відповідних рішень за її результатами, що, нажалю, не враховано розробниками КПК. Найявніть розриву між нормами КПК та реальними потребами практики свідчить про його недосконалість, що однак не знімає обов'язку уповноважених органів долати проблемну ситуацію.

Вирішення склалося у вигляді поширеної практики прийняття рішень про відсутність підстав для внесення відомостей до ЄРДР (висновки, постанови). Слідчі, як правило, повідомляють заявників про таке рішення, при цьому роз'яснюючи право оскаржити його до слідчого судді відповідно до ст. 303 КПК. Частково вона отримала закріплення у відомчих інструкціях, які регулюють порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [2, 3]. Зокрема, вони більш чи менш повно закріплюють порядок, відповідно до якого заяви і повідомлення, у яких відсутні відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, розглядаються і вирішуються згідно з Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, не зважаючи на те, що КПК не передбачає можливості відмовити у внесенні відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, підзаконні нормативно-правові акти і практика судочинства встановили інший порядок, який хоча і не узгоджується з чинним законом, але, на наш погляд, відповідає реальним потребам сьогодення.

Знаковою у цьому плані є позиція, висловлена у Висновку Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства від 01.07.2013 р. Згідно з нею внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування можна тільки заяву або повідомлення, які містять ознаки кримінального правопорушення, а не будь-які інші [4].

Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне легалізувати усталену практику шляхом врегулювання у КПК порядку вирішення питання про

наслідки отримання заяв і повідомлень, які не містять ознак кримінальних правопорушень і закріплення права уповноважених осіб приймати процесуальне рішення про відмову у внесенні відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування.

Одним з варіантів може бути доповнення статті 214 КПК частиною такого змісту:

«Якщо зава, повідомлення не містить ознак кримінального правопорушення, слідчий, прокурор складає постанову про відмову у внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку досудового розслідування, про що невідкладно у письмовій формі повідомляє заявника.»

Список використаних джерел та літератури:

1. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, Инфра-М, 2010. – 240 с.
2. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України 16.11.2012 № 515.
3. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України 19.11.2012 № 1050.
4. Висновок Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства від 01.07.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://court.gov.ua/archive/39216/>.

Гусаров Сергій Олександрович

курсант 2-ї навчальної групи 5-го курсу ІШЮК для СБ України НІОУ ім. Ярослава Мудрого

СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРОВЕДЕННЯ НСРД ДО ПОСТАНОВЛЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Основна процедура проведення негласних слідчих розшукових дій (далі – НСРД) до постановлення ухвали слідчого судді розкривається

у ст. 250 Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України). У виняткових невідкладних випадках, пов’язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов’язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Але дивлячись на щоденну кризову ситуацію нашої держави, яка характеризується величезним вчиненням злочинів на східній Україні зона Антитерористичної операції (далі – АТО), а саме торгівля зброєю, людьми, вчинення терористичних актів. Також відбувається дестабілювання роботи правоохоронних органів у великих містах України, що наприклад відображається в анонімних дзвінках до правоохоронних органів в яких повідомляється про замінування певних будівель, станцій метро тощо.

Тому, як позитивний крок, для вирішення вищенаведених проблем, процедуру проведення НСРД можна спростити, а саме, наприклад, в зоні АТО надати повну самостійність слідчому в проведенні НСРД, але з моменту їх завершення всі результати мають бути надані для ознайомлення прокурору та негайно погодженні із слідчим суддею, який надасть дозвіл на їх залучення до провадження, якщо слідчий суддя відмовить вся інформація повинна бути знищена. Ця процедура може буде ефективна через те, що основним засобом передачі інформації, зв’язку між слідчим та прокурором в зоні АТО є мобільний зв’язок захищеність якого досягає низького рівня, тому самостійність слідчого в зоні АТО не буде призводити до витоку інформації та неналежного оформлення процесуальних документів, задля того щоб забезпечити законність НСРД, а це в свою чергу передбачає втрату часу, що в зоні АТО є досить негативним фактором через військові дії.

Таким чином, необхідно внести зміни до ст. 250 КПК України, доповнити її вищенаведеною процедурою, але надання таких повноважень слідчому має бути лише у визначеній території – зона АТО чи область, де введений військовий стан.

Отже, підводячи підсумок можна сказати, що з науковим доопрацюванням процедури самостійності слідчого в НСРД та реалізації її як норми КПК України дозволить нам:

1. Скоротити виток таємної оперативної інформації.
2. Відбуватиметься ефективне розслідування кримінального провадження.
3. Збереження життя та здоров'я громадян тощо.

Дерев'янка Марина Іванівна

аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розкривається зміст примусу у сфері кримінального процесу, надається класифікація його проявів під час кримінального провадження.

Contents of coercion in the criminal process, a classification of its manifestations during the criminal proceedings.

У кримінальному процесі доволі часто виникають ситуації, коли окремими суб'єктами провадження не виконуються покладені процесуальні обов'язки, чиниться протидія органам досудового розслідування, прокурорам, суддям. Аналіз наукової літератури навіть дає змоги виокремити найбільш типові засоби такої протидії, зокрема: приховування злочинів; фальсифікація або знищення доказів, котрі викривають злочинців; навмисне затягування строків досудового слідства; ухилення від суду та слідства; приховування дійсних злочинних намірів; протидія відшкодуванню матеріальних збитків шляхом приховування цінностей та коштів, здобутих злочинним шляхом; протизаконний вплив на осіб, залучених до сфери кримінального судочинства, а також на осіб, які ведуть кримінальне провадження тощо. З метою недопущення таких ситуацій держава зобов'язує органи досудового розслідування, прокурорів та суддів проводити зі свідками, підозрюваними та обвинуваченими певну роз'яснювальну й виховну роботу, а також, у разі потреби, застосовувати примус.

Аналізуючи положення чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, можна углядіти різні за характером наслідки (санкції) для особи, котра порушила вимоги закону. Так у ч. 1

ст. 140 («Привід») КПК України передбачено, що привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час.

У ч. 3 ст. 241 («Освідування особи») КПК України зазначається: «Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово».

У ч. 3 ст. 242 («Підстави проведення експертизи») КПК України передбачене примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, яке здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

У ч. 3 ст. 245 («Отримання зразків для експертизи») КПК України зауважується на такому: «Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 цього Кодексу. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 цього Кодексу, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово».

Водночас для примусу, який застосовується до особи у сфері кримінального судочинства, притаманною є не лише ознака фізичного примушування до належної поведінки, а й спонування її до цього за допомоги морального впливу. Так у ч. 3 ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» визначає статус за приміщеннями, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо). Такі приміщення мають статус публічно доступних, тобто в них права та свободи є вразливішими, а тому загроза перебування в них, як і само перебування, може завдати відповідних моральних страждань.

При цьому слід враховувати й психологічний чинник використання примусу. Його вплив можна яскраво проілюструвати на прикладі застосування такого запобіжного заходу, як тримання під вартою. Учені вважають, що воно суттєво обмежує таку життєво важливу функцію організму, як рухлива активність. Внаслідок цього у особи, яка тривалий час перебуває у камері, порушується взаємодія організму з оточуючим середовищем, що призведе до ослаблення захисту його психіки від зовнішнього впливу, та, як наслідок, підвищується сугестивність (навіюваність, здатність підпадати під чужий вплив). Психологічні перевантаження, пов'язані

із взяттям під варту та з великим нервовим напруженням під час проведення слідчих дій, закономірно призводять до потреби фізичного розслаблення, що, в свою чергу, послаблює волю обвинуваченого та підсилює здатність підпадати під чужий вплив. Такий стан може бути використаний під час кримінального провадження. Мета слідчого у даному випадку полягатиме не в гальмуванні раціональної розумової діяльності обвинуваченого, а в позитивному впливі, здатному змінити негативні установки у свідомості, подолати супротив та переконати в потребі надавати правдиві покази, співпрацювати зі слідством.

Окрім цього на підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, відповідно до положень ст. 139 («Наслідки неприбуття на виклик») КПК України, може бути накладено ще й примус, пов'язаний із матеріальними стягненнями. Так у вказаній статті передбачено, що на суб'єктів кримінального процесу, яких було викликано у встановленому КПК України порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), і які не з'явилися без поважних причин або не повідомили про причини свого неприбуття – накладається грошове стягнення у розмірі від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати. Беручи до уваги те, що використання цього виду примусу передує застосуванню фізичного, можна стверджувати й про існування певної ієрархічності у системі кримінально-процесуальних примусів.

Враховуючи викладене, слід констатувати, що за результатом застосування примусу для особи (котра порушила вимоги закону, або є схильною до такого порушення) у сфері кримінального процесу можуть настати різні за характером наслідки. Такі наслідки можна класифікувати як: фізичні, моральні, психологічні та матеріальні. Головним їх призначенням є гарантування виконання примусом охоронної функції.

Деркач Віталія Сергіївна

курсант 4-ї навчальної групи 5-го курсу ІПЮК для СБ України НІОУ ім. Ярослава Мудрого

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Взаємодія взагалі – це філософська категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, взаємозв'язки між різними

об'єктами, характеристику форм людської події, людської діяльності і пізнання, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємовплив, а також породження одним об'єктом іншого. Так, взаємодія являє собою вид безпосереднього чи опосередкованого, зовнішнього чи внутрішнього відношення зв'язку. Взаємодія – це універсальна форма руху, становлення, розвитку процесу, визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи.

Поняття взаємодія пов'язане з управлінськими функціями і тому, на погляд вчених, пов'язане з ними, може розглядатись як форма зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для належного функціонування всієї системи в цілому. Причому необхідно мати на увазі, що взаємодія як управлінська категорія відноситься не тільки до внутрішньої організації діяльності системи, але й до зовнішніх її функцій.

Вчені-криміналісти розглядають взаємодію як вищий ступінь консолідації сил і засобів правоохоронних органів, наділених законом відповідними повноваженнями. Вони вважають, що взаємодія в процесі розкриття й розслідування злочинів являє собою узгоджену діяльність різноманітних ланок однієї або декількох організованих систем, спрямовану на досягнення спільної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу.

Взаємодія базується на відповідних принципах, які відображують специфіку слідчої і оперативно-розшукової діяльності та виступають основою її предметної раціоналізації. Вихідними положеннями принципів взаємодії є: чітке уявлення учасниками взаємодії мети та завдань; процесуальна самостійність слідчого або особи, яка провадить дізнання або слідчі дії, невтручання в їх процесуальну діяльність посадових осіб і органів, які не здійснюють кримінальний процес чи оперативну-розшукову діяльність; самостійність слідчого і працівників оперативного підрозділу та спеціалістів, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань, в обранні засобів і тактичних прийомів здійснення спільних зі слідчим заходів; чітке додержання на основі чинного законодавства компетенції учасників взаємодії; комплексне використання сил, засобів і методів, які є в розпорядженні взаємодіючих працівників правоохоронних органів; нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності, тощо.

Розслідування і розкриття кримінальних правопорушень обумовлюють необхідність об'єднання процесуальних можливостей слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних органів. До того ж взаємодія слідчого з оперативними підрозділами – заснована на законах і відомчих нормативних актах їх спільна узгоджена діяльність (за метою, характером,

місцем і часом), яка направлена на вирішення завдань кримінального судочинства, при керівній і організуючій ролі слідчого та чіткому розмежуванні компетенції.

Така взаємодія має теоретичні та правові підстави.

Теоретичними підставами взаємодії є положення, які пояснюють її сенс і значення, їх усвідомлення слідчими і співробітниками оперативних підрозділів роблять взаємодію більш осмисленою та цілеспрямованою, сприяючи тим самим її законності й ефективності, дозволяють відповісти на питання: з якою метою здійснюється взаємодія?; чому вона можлива?; чим викликана її необхідність?

Такими підставами, є:

а) спільність мети і завдань оперативних підрозділів та слідчого – лише об'єднуючи свої зусилля органи досудового слідства і оперативні підрозділи зможуть ефективно їх вирішити;

б) однакова юридична сила процесуальних актів працівників оперативних підрозділів та слідчого – протоколи слідчих дій, виконаних співробітниками оперативних підрозділів за дорученням слідчого, мають таке ж доказове значення які протоколи складені слідчим.

Правовими ж підставами взаємодії є: приписи законів (КПК, Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України» та ін.) та підзаконних нормативних актів, у тому числі актів обмеженого використання різного ступеня конфіденційності.

Взаємодія слідчого і оперативних підрозділів має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах. Виділяють процесуальні й організаційні (не процесуальні) форми взаємодії.

До процесуальних форм взаємодії, тобто таких, які регулюються кримінальним процесуальним законом відносяться:

1) доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (ст.ст. 40,41 КПК).

2) надання допомоги слідчому при провадженні окремих слідчих дій.

Допомога оперативних підрозділів необхідна слідчому при провадженні таких слідчих дій, які потребують великого обсягу роботи або додаткових гарантій для осіб, котрі беруть у них участь. Це обшуки, огляди місця події, слідчий експеримент.

Участь співробітника оперативного підрозділу відображається в протоколі слідчої дії.

До організаційних форм взаємодії відносяться:

1) погоджене планування спільних слідчих, розшукових і оперативно-розшукових заходів;

2) обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені злочини і злочини, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності (зокрема, використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо);

3) координація проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;

4) консультації;

5) спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, та обговорення профілактичних заходів;

6) спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи;

7) спільне використання техніки, засобів зв'язку і транспорту, що має в своєму розпорядженні оперативні підрозділи тощо. Однак, слід мати на увазі, що таке розмежування, як і будь-яке інше, умовне, тому що процесуальні форми взаємодії знаходять більш детальне регламентування у відомчих нормативних актах, а організаційні або оговорені, але недостатньо повно визначені та регламентовані законом, або впливають з його змісту.

В залежності від періоду часу, на протязі якого здійснюється взаємодія і від ступеня об'єднання спільних зусиль, можна виділити такі її види: а) разова; б) періодична; в) постійно діюча.

Координацію діяльності оперативних підрозділів і досудового слідства по розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень здійснюють керівники відомств у межах свого відомства, а прокурор – всіх органів досудового розслідування.

Аналіз поглядів науковців дає змогу зробити висновок про те, що взаємодію треба розглядати як засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, розкриття та розслідування злочинів.

Тобто, низький рівень розкриття злочинів, порушення розумних строків досудового розслідування та тяганина при розслідуванні, в тому числі може бути наслідком неналежної взаємодії слідчого з оперативним підрозділом, а також результатом інших чинників, а саме: послабленням організуючої ролі керівників слідчих підрозділів, порушення при проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій, несвоєчасністю та неповнотою перевірки всіх можливих версій вчиненого кримінального правопорушення, порушення при огляду місця події, обшуку, затриманні особи, тощо.

Ільченко Сергій Юрійович
старший науковий співробітник,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ВИНУВАТОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Розглянуто проблемні питання доказування винуватості обвинуваченого в аспекті положень статті 91 Кримінального процесуального кодексу України. Наголошується на соціально-правовій природі та значущості цього процесу.

Considered problematic issues of proving the guilt of the accused in terms of article 91 of the Criminal procedural code of Ukraine. Marked socio-legal nature and significance of this process.

1. Питання дослідження винуватості обвинуваченого постійно були предметом уваги учених. Науковцями пропонується розглядати обвинуваченого не лише як суб'єкта кримінального судочинства, а й як певну особистість, наділену сукупністю властивостей, притаманних їй як фізичній особі і які характеризують її в основних сферах людської діяльності (соціальної, психологічної, біологічної), у тому числі й в правовій сфері, під час реалізації відповідного правового статусу, котрий виникає у зв'язку із кримінальним переслідуванням даної особи.

2. Під дослідженням обвинуваченого слід розуміти кримінально-процесуальну діяльність слідчого, прокурора, судді та суду, спрямовану на виконання завдань кримінального судочинства, безпосередньо пов'язану із встановленням обставин про особу обвинуваченого, які мають значення для вірної кваліфікації діяння, а також з'ясування інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, забезпечення точного дотримання процесуального порядку, вибору та використання найбільш ефективних заходів із попередження злочинів. Вивчення обвинуваченого може бути представлено у вигляді такого собі міні-процесу зі своїм предметом та межами доказування, процесуальними засобами встановлення та закріплення особистісної інформації всередині єдиного кримінального процесу по встановленню загального предмета доказування, що й покликано забезпечувати, в подальшому, врахування особи обвинуваченого під час вирішення всіх основних питань у кримінальному провадженні.

3. Серед вчених відсутня єдина думка щодо того, яка саме інформація про обвинуваченого і в якому обсязі має входити до предмету доказуван-

ня. У ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України до інформації про обвинуваченого включено його винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотиви і мета вчиненого кримінального правопорушення. При цьому зміст відповідних обставин розкривається лише щодо особи-неповнолітнього у ст. 485 КПК України.

4. Однією із цілей дослідження особи обвинуваченого є вірне вирішення питань кримінально-правового характеру. Адже, відповідно до положень ст. 11 («Поняття злочину») Кримінального кодексу України злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. При цьому суб'єктом злочину, відповідно до положень ст. 18 («Суб'єкт злочину») КК України, є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Вік особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність визначається статтею 22 КК України. Відповідно до положень ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. Також не підлягає покаранню особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню.

5. Встановлення відомостей про особу обвинуваченого необхідне для правильної кваліфікації вчиненого злочину, у випадках, коли ті чи інші склади злочинів містять кваліфікуючі ознаки, які належать суб'єкту злочину, а саме характеризують його як «спеціального» суб'єкта. Так, наприклад, це стосується проваджень про злочини у сфері службової діяльності. При чому встановлення ознак так званого «спеціального суб'єкта» має відбуватися ще на початковому етапі кримінального провадження.

6. Зміст поняття «винуватість обвинуваченого» не розкритий в жодному нормативно-правовому акті. Українське законодавство містить лише визначення «вини», яке надано у ст. 23 КК України. В науці кримінального процесуального права домінуючою є позиція, згідно якої винуватість особи слід пов'язувати із кримінально-правовим поняттям вини. Хоча

мається й інша точка зору, згідно з якою винуватість не можна ототожнювати зі змістом поняття вини. Останнє є загальнотеоретичною розробкою кримінально-правової моделі відповідальності, тоді як винуватість має більш чіткий характер, в ній мають враховуватися характеристики конкретної особи, причетної до вчинення злочину.

7. Мотивом слід вважати безпосередню внутрішню спонукальну причину злочинного діяння (як-от: користь, помста, наркозалежність, сексуальні спонукання тощо). Саме мотив вважається «ідеальною підставою злочину». Він має бути встановлений незалежно від того, охоплюється він відповідним складом злочину чи ні, оскільки без цього неможливо повною мірою визначити ступінь суспільної небезпеки злочину та особи-злочинця.

8. Видається, що для доказування винуватості обвинуваченого передусім необхідно встановити: факт вчинення злочину конкретною особою; її осудність; досягнення нею віку, з якого можливе притягнення до кримінальної відповідальності; вину; факт належності (або неналежності) особи до категорії спецеуб'єктів.

Капліна Оксана Володимирівна

завідувач кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

У відповідь на численні збройні сутички в Донецькій області, що призводили до загибелі в тому числі й мирних жителів, 14 квітня цього року в.о. Президента України О. Турчинов у своєму зверненні оголосив про початок проведення антитерористичної операції (АТО). До чинного законодавства протягом останніх місяців були внесені зміни та доповнення, з метою унормування проблем, які виникли у зв'язку з цим.

Перш за все необхідно було визначити поняття антитерористичної операції, під якою запропоновано розуміти комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків

терористичної діяльності (ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Крім того, вказаним законом, спеціальні підрозділи та підрозділи особливого призначення, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з метою виконання покладених на них завдань, у ситуаціях, пов'язаних із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, отримали додаткові права та повноваження: 1) проникати на захоплений терористами об'єкт; 2) фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів; 3) випереджувати дії терористів, що можуть призвести до техногенно-небезпечних наслідків; 4) звільняти заручників; 5) забезпечувати зберігання речових доказів, документів, речей, цінностей; 6) роззброювати та охороняти осіб, затриманих під час проведення антитерористичної операції.

Для відвернення терористичних загроз у районі проведення антитерористичної операції відповідно до кримінального процесуального законодавства України з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про боротьбу з тероризмом», спецпідрозділам та підрозділам особливого призначення надано право здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години. Причому максимальний строк превентивного затримання не може перевищувати 30 діб.

Підставою для превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності. Превентивне затримання здійснюється за вмотивованим рішенням начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника Головного управління (управління) Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, у відповідній області, містах Києві та Севастополі за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді, суду.

Копія рішення про превентивне затримання особи, причетної до терористичної діяльності, на строк понад 72 години невідкладно надається затриманій особі, а також негайно направляється до слідчого судді, суду відповідної юрисдикції разом із клопотанням про обрання належного запобіжного заходу стосовно відповідної особи.

Превентивне затримання особи не може продовжуватися після розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання належного запобіжного заходу стосовно цієї особи.

Міністерством внутрішніх справ України, Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки України був розроблений та прийнятий Наказ

про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції (від 26.08.2014 № 872/88/537).

12 серпня 2014 року Кримінальний процесуальний кодекс України був доповнений новим розділом IX¹, яким закріплено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. Сутність цих доповнень полягає в тому, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України, повноваження виконує відповідний прокурор.

Закон України «Про прокуратуру» був доповнений положеннями щодо утворення військових прокуратур. Зокрема, до військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури, прирівняні до прокуратур міст і районів. У військових прокуратурах, прирівняних до прокуратур міст, у разі необхідності можуть утворюватися відділи за рахунок штатної чисельності цих прокуратур. У разі якщо в силу виключних обставин на певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури (ст. 13).

Військовими прокурорами і слідчими призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту. В окремих випадках за наказом Генерального прокурора України на посади прокурорів та слідчих військових прокуратур можуть бути призначені особи, які не є військовослужбовцями і не перебувають у запасі та відповідають загальним вимогам до осіб, які призначаються на посади прокурорів і слідчих.

Звичайно, що в зоні проведення АТО виникли проблеми із визначенням підсудності та підслідності.

Це питання також стало предметом нормативного регулювання Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» (від 12.08.14 р.).

Навіть поверхневе ознайомлення із новим законодавством дає можливість зробити висновок, що під час правозастосовної діяльності у практичних працівників будуть виникати численні проблеми. Це по-перше, пов'язано із тим, що можуть виникати труднощі правозастосовного характеру. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 9 КПК Закону та інші нормативні акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК. Отже кримінальний процесуальний закон містить колізійну норму, яка визначає пріоритет КПК над іншими законами. Якщо тлумачити це положення, то можна передбачити, що це імперативне колізійне правило є більш важливим, ніж те, яке ми знаємо з підручників з теорії права – при виникненні колізії перевагу має норма спеціального закону. Наголошуємо, що останнє правило тлумачення є тільки доктринальним. Отже якщо будуть виникати колізії між КПК та новим законодавством, а такі колізії вже виявлені, то при їх подоланні правозастосовники будуть опинятися у складній ситуації.

Крім того, доповнення КПК новою статтею 615 не вирішило всіх проблем, які існують, адже закон не передбачає якогось дійсно «особливого режиму досудового розслідування». Особливість полягає тільки в тому, що частина повноважень слідчого судді вимушено та тимчасово передається прокурору.

По-друге, відповідно до чинного законодавства не тільки запобігання злочинності та боротьба з нею, але й боротьба з тероризмом, зокрема в зоні АТО, повинна ґрунтуватися на принципах законності та неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина, пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності. Зрозуміло, що забезпечити неухильне дотримання законності та прав людини в умовах проведення антитерористичної операції дуже складно, а іноді й неможливо. Проте КПК містить жорсткі вимоги щодо порядку збирання доказів, та їх закріплення, щодо допустимості доказів, в тому числі й отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (глава 4 КПК).

Слід також додати, що Законом «Про боротьбу з тероризмом» передбачено введення особливого режиму в районі проведення АТО, відповідно до якого суб'єктам боротьби з тероризмом визначених законом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення

безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій (абз. 21 ст. 1). Отже законом не передбачено ніяких виключень із засади законності та необхідності дотримання кримінальної процесуальної форми в зоні проведення АТО. Проте такі виключення вкрай потрібні.

Також однією з важливих проблем є встановлення меж зазначеної зони. Зокрема, район проведення антитерористичної операції – це визначені керівництвом АТО ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція. Зрозуміло, що цими межами визначається дія в просторі положень зазначеного вище законодавства, вирішення територіальної підслідності та підсудності, можливість застосування превентивного затримання. Законодавством не передбачено, яким документом встановлюється район проведення АТО, спосіб доведення цієї інформації до спецпідрозділів та правові наслідки недотримання такого режиму, або навпаки розповсюдження його на території, які знаходяться поза межами АТО.

Є також певні неузгодженості у тексті самого закону, який в ст. 1 встановлює, що район проведення операції визначається *керівництвом антитерористичної операції*, в ст. 12, що межі району проведення АТО визначаються *керівником оперативного штабу*. Виникає питання співвідношення рішень зазначених керівників із даними інформаційно-аналітичного центру Ради національної безпеки та оборони, який кожного дня інформує про ситуацію на сході України та надає карту, по якій кожного дня ми відслідковуємо хід АТО.

Мі зупинилися лише на невеличкій долі проблем, що виникають перед слідчими та прокурорами під час проведення досудового розслідування. Звичайно, їх значно більше. Вони виникають вже на першопочатковому етапі – під час внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Впевнені, що проведення АТО – це вимушена та тимчасова міра. Разом з тим, на наш погляд, доцільним є приведення розділу IX¹ КПК «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» у відповідність із його назвою та закріплення в ньому положень, які полегшать слідчим процедуру досудового розслідування, усунуть зайвий формалізм, але разом з тим дозволять не порушувати під час досудового розслідування закон, та не перетворити закон на беззаконня. Такі зміни можуть торкатися, зокрема, збіль-

шення строків перевірки інформації з якої стало відомо про вчинення злочину; строків досудового розслідування; спрощення процедури приєднання до матеріалів кримінального провадження речових доказів; проведення слідчих дій без участі понятих, якщо їх не можна запросити, або дозвіл на залучення як понятих співробітників правоохоронних органів та інших моментів, які мають практичне значення.

Карастельов Володимир Анатолійович

заступник начальника слідчого відділу
Управління СБ України у Дніпропетровській області

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Розглядаються актуальні проблеми та шляхи їх вирішення під час реалізації окремих норм КПК України в умовах проведення антитерористичної операції, зокрема при отриманні доказів, проведенні експертиз та арешту (виїмки, огляду) на кореспонденцію.

Проведення у поточному році в Україні такої масштабної та надважкої за здійсненням антитерористичної операції, якої ще не бачила сучасна Європа, кинуло виклик відданості справі, професіоналізму та витримці не тільки співробітникам органів безпеки України, саме до компетенції яких входить боротьба із тероризмом, а стало справжнім випробуванням для всієї правоохоронної системи незалежної України.

Тільки неухильне виконання вимог кримінального процесуального законодавства України, з одночасним суворим дотриманням основоположних прав людини і громадянина, у тому числі у площині їх участі у кримінальному процесі, під час притягнення до кримінальної відповідальності, відділяє нас від хаосу та беззаконня, які прагнуть нав'язати цивілізованому суспільству озброєні терористичні угруповання, що господарюють в окремих регіонах Донецької та Луганської областей України.

У разі збільшилась кількість кримінальних проваджень, досудове розслідування яких проводиться слідчими підрозділами СБ України, щодо кримінальних правопорушень (злочинів) проти основ національної без-

пеки України та громадської безпеки. Але, незважаючи на об'єктивне недофінансування приведення до сучасних стандартів достатньо застарілої матеріально-технічної бази та дефіцит досвідчених у даній сфері співробітників, підрозділам досудового розслідування СБ України, завдяки наполегливості, відданості справі та майже цілодобовій праці слідчих, вдається на самому високому рівні проводити слідство у кримінальних правопорушеннях з метою повного, об'єктивного та всебічного дослідження обставин вчинення злочинів та притягнення винних осіб до відповідальності за скоєні злочини.

Одночасно досвід досудового розслідування у даних кримінальних провадженнях висвітлив ряд проблем, з якими зіткнулися слідчі при документуванні злочинів та збору фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження та отримані у порядку, передбаченому КПК України.

Так, актуальною проблемою під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень (злочинів) проти основ національної безпеки України та громадської безпеки, вчинених на території проведення АТО (Донецька та Луганська область), є своєчасність та одночасність доставлення до органу досудового розслідування осіб, що вчинили злочини, а також предметів (зброї, бойових набоїв, вибухових пристроїв та речовин) і документів, що підтверджують вчинення даними особами кримінальних правопорушень вказаної категорії. Приймаючи до уваги наявність високої небезпеки для співробітників правоохоронних органів під час переміщення по території АТО осіб, що вчинили вказані тяжкі злочини, та речових доказів, особливо зброї та вибухових пристроїв, необхідно відпрацювати ефективний механізм найшвидшого та одночасного їх доставлення до відповідного органу досудового розслідування, а також комплектності та цілісності речових доказів, при одночасному суворому дотриманні вимог, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, щодо їх допустимості.

Також, у зв'язку із значним збільшенням кримінальних проваджень, що реєструються та приймаються до провадження слідчими підрозділами СБ України за фактами вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до компетенції органів безпеки та передбачених 258–258⁵ КК України (злочини, пов'язані із терористичною діяльністю) під час досудового розслідування гостро постала необхідність у проведенні таких видів експертиз, як судово-балістична, вибухотехнічна, молекулярно-генетична та інші, експерти по проведенню яких відсутні у системі Служби безпеки України.

Слідчі підрозділи СБ України вимушені звертатися для проведення експертиз до відповідних експертних установ МВС України, що, зважаючи на високу завантаженість їх експертів проведенням досліджень у провадженнях, що розслідуються органами внутрішніх справ, негативно відображається на строках проведення експертиз та, як наслідок, на строках досудового розслідування у кримінальних провадженнях, що знаходяться у провадженні органів досудового розслідування органів безпеки.

Таким чином, доцільно розглянути питання щодо розширення переліку експертиз, які можуть проводитись у відповідних експертних установах СБ України, зокрема щодо дослідження зброї, вибухових пристроїв та вибухових речовин, а також біологічних слідів людини.

Непоодинокими є факти отримання громадянами з зони АТО поштових відправлень (кореспонденції), в яких знаходяться докази, предмети вчинення злочинів, у тому числі різноманітні матеріали, які містять заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади в Україні, заклики щодо вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Важко переоцінити важливість найшвидшого вилучення (арешту) вказаних поштових відправлень (поштової кореспонденції), що у діючому кримінальному процесуальному законодавстві передбачено лише під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 261 КПК України («Накладення арешту на кореспонденцію») та 262 КПК України («Огляд і виїмка кореспонденції»).

Разом з тим, порядок практичного застосування (реалізації) негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 261 КПК України («Накладення арешту на кореспонденцію») та 262 КПК України («Огляд і виїмка кореспонденції») залишається достатньо недосконалим та приводить до гальмування проведення наступних слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних. Слід відзначити, що майже весь перелік негласних слідчих (розшукових) дій, визначений главою 21 КПК України, в ході практичного їх проведення, передбачає залучення співробітників оперативного складу (у т.ч. оперативно-технічних підрозділів), або ж, у винятковому порядку, інших осіб, які на добровільній основі дали згоду на участь у слідчій дії. Натомість практика проведення негласних слідчих (розшукових) дій у вигляді накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, передбачає обов'язкове залучення широкого кола співробітників – операторів поштового зв'язку, які не мають допуску до державної таємниці. Таким чином механізм практичного виконання вка-

заних негласних слідчих (розшукових) дії повинен бути чітко врегульований на міжвідомчому рівні, виходячи із принципів недопущення сторонніх осіб до інформації про виконання негласних слідчих (розшукових) дій.

Кудінов Сергій Сергійович

учений секретар НА СБ України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ

Питому вагу в забезпеченні нормального існування суспільства, розвитку й розбудови держави, охорони законних прав і інтересів громадянина становлять дії правоохоронних органів щодо забезпечення ефективної діяльності з розкриття і розслідування злочинів, як фактів прояву негативних соціально-політичних явищ. В умовах підвищення рівня загальнодержавної злочинності, злочинів, що вчиняються на території нашої країни представниками іноземних держав, в тому числі відкритого збройного протистояння й підвищеної соціальної значущості криміналістики нагальною виступає потреба узагальнення теоретичних напрацювань та практичного досвіду застосування її досягнень задля підвищення ефективності розкриття і розслідування злочинів, насамперед тих, що становлять найвищу небезпеку для існування суспільства, держави.

Сьогодні поряд із новими, не менш небезпечними, залишаються й традиційні загрози та виклики національній безпеці, протидія яким перебуває в центрі уваги діяльності Служби безпеки України. Так, з урахуванням змін внесених у 2014 році до ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» – розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави, є загрозою національним інтересам і національній безпеці України в інформаційній сфері.

Слід констатувати, що впливові політичні кола деяких країн, в тому числі сусідів України, дедалі активніше вдаються до недружніх дій щодо нашої держави, піддають сумнівам її територіальну цілісність, намагаються вплинути на внутрішні політичні процеси, заволодіти інформацією, що

має вкрай важливе значення для держави, її оборонного комплексу, правоохоронної діяльності тощо. Збільшилися масштаби розвідувальної діяльності спеціальних служб іноземних держав у різних сферах нашого суспільства, надто – стосовно інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до завдань, визначених Службі безпеки України щодо захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці у ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що розслідування злочинів у сфері охорони інформації з обмеженим доступом, зокрема передбачених ст. 111, 114, 328, 329, 330, 422 КК України, здійснюють слідчі органів безпеки.

Аналіз практики діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України свідчить про системну загрозу державній безпеці в інформаційній сфері, зокрема щодо розголошення та втрати відомостей, які становлять державну таємницю. Не зважаючи на наявність і постійне оновлення правової бази, яка регламентує охорону і забезпечення охорони державної таємниці, значну кількість оперативних матеріалів про протиправні діяння, котрі посягають на сферу охорони інформації з обмеженим доступом (лише протягом 2009–2013 року органами СБ України було складено та направлено до судів близько 5,5 тисяч протоколів про порушення законодавства у сфері охорони державної таємниці), та достатню практику розслідування таких злочинів (лише протягом 2009–2013 років слідчими СБ України розслідувалось понад 140 справ цієї категорії), сьогодні відсутня адекватна кількість обвинувальних вироків за фактами виявлення втрати, розголошення, викрадення відомостей, що містять інформацію з обмеженим доступом. Викликає занепокоєння те, що за даними ГСУ СБ України із зазначеної кількості до суду з обвинувальними актами (висновками) було направлено лише близько 35% кримінальних проваджень. Аналогічні показники за результатами свого дослідження наводить Є. Ф. Тіщенко, зазначаючи, що лише у 62% досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 328, 329, 422 КК України, закінчується провадженням, при цьому тільки у 34% випадків шляхом направлення до суду, у 36% воно закривається за нереабілітуючими підставами, а у 30% випадків за реабілітуючими. Із числа зупинених провадженням 98% складають ті, в яких не встановлені особи, що вчинили злочини.

Слід зазначити, що окрім недоліків і прорахунків в організації діяльності з забезпечення обігу та функціонування такої інформації, ще однією

причиною вказаної неадекватності є недостатній рівень знань, вмінь і навичок співробітників СБ України із застосування досягнень криміналістики під час виявлення та досудового розслідування злочинів зазначеної категорії, а також існуючі прогалини чинного законодавства й відомчих нормативних документів, що регламентують цю роботу.

Одне з ключових місць в забезпеченні діяльності співробітників СБ України ефективними методами та засобами доказування обставин події злочину та причетних до нього осіб, що відповідатимуть реаліям сьогодення, належить науковим розробкам. Аналіз літературних джерел з кримінального процесу та криміналістики свідчить, що окремі аспекти діяльності правоохоронних органів з криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів були висвітлені у працях вітчизняних науковців, зокрема, В. П. Бахіна, В. О. Глушкова, І. В. Гори, В. Г. Гончаренка, О. Ф. Долженкова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, І. І. Когутича, В. А. Колесника, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, А. М. Погорецького, М. В. Салтевського, В. В. Тищенко, В. М. Тертишніка, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. А. Чаплинського, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила, країн СНД – Т. В. Аверянової, О. М. Васильєва, В. О. Волинського, О. Ф. Волинського, Е. К. Горячева, Є. П. Іщенко, П. Т. Скорченка, М. А. Чельцова, М. П. Яблокова та ін.

Проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави та захисту інформації з обмеженим доступом були предметом досліджень представників відомчої науки: В. Ю. Артемова, М. М. Галамби, І. І. Божкова, М. О. Будакова, С. М. Драчука, Р. Р. Дубика, Р. М. Кравченка, П. М. Кузьменка, І. П. Касперського, С. О. Князева, Т. В. Лісової, В. В. Макаренка, А. І. Марущака, В. М. Панченко, В. Г. Пилипчука, В. І. Полевого, С. В. Попова, Д. М. Прокоф'євої-Янчеленко, О. Б. Розвадовського, С. Г. Пупка, І. В. Слюсарчука, Є. Ф. Тищенко, В. Б. Хлевицького, О. В. Шамсутдінова, В. М. Шлапаченка, О. М. Юрченка та ін.

Однак, не дивлячись на досить активне дослідження окремих питань протидії злочинам у сфері охорони інформації з обмеженим доступом фахівцями різних галузей знань – кримінального та інформаційного права, кримінального процесу, криміналістики, забезпечення державної безпеки дотепер проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у сфері охорони інформації з обмеженим доступом комплексно не вивчалися, а тим більше після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України та суттєвого оновлення протягом 2012–2014 років нормативних актів, що регламентують обіг інформації з обмеженим доступом в нашій державі.

Серед питань, що на нашу думку потребують найшвидшого наукового пошуку та вирішення є розроблення на основі чинного кримінального процесуального законодавства, досвіду виявлення і розслідування підрозділами Служби безпеки України злочинів у сфері охорони інформації з обмеженим доступом методик розслідування злочинів, передбачених ст. 111, 114, 328, 329, 422 КК України, сучасних підходів до техніко- тактико-криміналістичного цієї діяльності; розроблення пропозицій спрямованих на вдосконалення спеціальної підготовки осіб, що здійснюють виявлення та розслідування злочинів у сфері охорони інформації з обмеженим доступом та чинного законодавства й відомчих нормативних актів, що регламентують таку діяльність, зокрема щодо проведення експертиз у сфері державної таємниці, встановлення критеріїв визначення шкоди завданої такими злочинами тощо.

Куриленко Віталій Петрович

старший прокурор відділу по запобіганню правопорушенням у територіальних прокуратурах управління внутрішньої безпеки та захисту працівників прокуратури Генеральної прокуратури України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Новий КПК України, прийнятий Верховною Радою України у квітні 2012 року, – важливий підсумковий документ судово-правової реформи. Основною його ідеєю є захист прав і законних інтересів громадян в межах кримінального провадження.

У зв'язку з реформуванням правового статусу прокурора на досудовій стадії кримінального процесу, набуває актуальності визначення процесуальних повноважень прокурора у кримінальному провадженні, й у першу чергу функцій прокурора при здійсненні нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Аналізуючи процесуальний статус прокурора за новим КПК України, слід пам'ятати, що участь прокурора у кримінальному процесі визначається насамперед закріпленими статтею 121 Конституції України фундаментальними положеннями щодо основних напрямів діяльності або

функцій органів прокуратури України. Серед них, зокрема: підтримання державного обвинувачення в суді; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Концептуальною новелою нового КПК України є передбачене параграфом 2 глави 3 положення щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження.

Згідно зі статтею 3 «Визначення основних термінів Кодексу» обвинуваченням є твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом.

Віднесення прокурора до сторони обвинувачення, у тому числі й на стадії досудового провадження, є втіленням у кримінальний процес таких загальних засад кримінального провадження, як змагальність та диспозитивність.

Отже, за новим КПК України повноваження прокурора у досудовому розслідуванні значно розширилися.

Зокрема, кодексом скасовується стадія дослідчих перевірок та встановлюється безальтернативний обов'язок розслідувати усі заяви та повідомлення про злочин [1, 5].

У межах реалізації принципу змагальності саме прокурором як стороною обвинувачення здійснюється повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення, укладення угоди з підозрюваним (обвинуваченим) по визнання винуватості, звернення з обвинувальним актом до суду та підтримання державного обвинувачення у суді. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником.

Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених Кодексом.

Другою концептуальною новелою КПК України 2012 року, що системно пов'язана з вищеназваною, є визначена частиною 2 статті 36 Кодексу основоположна норма про те, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

На нашу думку, найбільш важливою є зміна функцій прокурора з суто наглядової на більш наскрізну, активну та дієву від початку кримінального провадження – внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, до його завершення.

Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, прокурор має виконувати завдання кримінального провадження, зокрема в частині забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування. Адже саме зі складеним за результатами досудового розслідування обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру з доданим до них реєстром матеріалів кримінального провадження прокурор звертається до суду [2, 122].

Наступною функцією прокурора є узгодження, тобто координація діяльності оперативних підрозділів та органів досудового розслідування. Для реалізації координаційної функції прокурору надано відповідні повноваження: доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК, а також доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п.п. 4, 5 ч. 2 ст. 36 КПК).

Координаційну діяльність прокурор здійснює у таких формах: проведення координаційних нарад; доручення досудового розслідування конкретних кримінальних правопорушень групі слідчих; узагальнення практики розслідування конкретних злочинів з метою усунення виявлених недоліків; підготовка інформаційних матеріалів з питань боротьби зі злочинністю і направлення їх місцевим органам державної влади та місцевого самоврядування; проведення занять з підвищення кваліфікації; узгоджене планування проведення слідчих (розшукових) дій [3, 45]. Цей перелік форм координаційної діяльності не є вичерпним. Вибір конкретної його форми визначається прокурором, виходячи з конкретних обставин та поставлених завдань.

Прокурор у своїй діяльності зобов'язаний забезпечити своєчасність реєстрації заяви потерпілого чи іншого заявника про кримінальне правопорушення з наступним внесенням відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. При виявленні фактів укриття від реєстрації заяви, залишення її без руху прокурор не тільки усуває це грубе порушення закону, а й порушує питання про притягнення винних службових осіб до відповідальності. Надані прокурору повноваження, зокрема,

дають можливість своєчасно виявляти і припиняти факти незаконного затримання підозрюваних [4, 21].

Важко переоцінити важливість забезпечення прокурором законності при повідомленні особі про підозру (ст.ст. 276–279 КПК). Законність цієї вагомої процесуальної дії перевіряється уже в момент звернення слідчого до прокурора за погодженням письмового повідомлення про підозру. Перед вирішенням цього питання прокурор вивчає матеріали кримінального провадження, підстави для підозри, в необхідних випадках особисто допитує особу. Такі дії прокурора, що поєднують в собі наглядову та процесуально-керівну функції, попереджують порушення закону слідчим.

Прийняття нового КПК України ознаменувалося подальшим розширенням судового контролю у досудовому провадженні. Відтепер, прокурора звільнено від обов'язку санкціонування найважливіших дій і рішень слідчих, які пов'язані з обмеженням основних конституційних прав учасників процесу. Проте, прокурору надано право погоджувати клопотання слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Інакше кажучи слідчому дозволяється проведення найважливіших процесуальних дій тільки за рішенням суду. Але при цьому слідчий зобов'язаний отримати згоду прокурора на проведення такої дії перед суддею [5, 128].

Новим КПК України запроваджено інститут угод у кримінальному провадженні.

Слід враховувати, що функції й роль прокурора у реалізації різних видів угод є відмінними. Так, відповідно до ст. 468 КПК України у кримінальному провадженні може бути укладено 2 види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Аналіз правової конструкції вказаних видів угод, з одного боку, свідчить, що саме прокурор є ініціатором і безпосередньо відповідає за реалізацію угоди про визнання винуватості, а з іншого – процесуальні можливості прокурора щодо угоди про примирення виглядають певною мірою обмеженими.

Так, угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, натомість угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого або підозрюваного чи обвинуваченого. Прокурор позбавлений права впливати на процес досягнення домовленості щодо укладання вказаного виду угод.

Також слід зазначити, що угоди можуть бути укладені на будь якій стадії кримінального процесу аж до виходу суду із нарадчої кімнати.

Згідно своїх повноважень, як уже зазначалося, прокурор здійснює функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Це полягає в тому, що він, реалізуючи свої наглядові та процесуальні функції, забезпечує виконання органами досудового розслідування вимог закону, що визначають підстави та процесуальний порядок проведення ними слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Але з початком судового провадження змінюється характер повноважень прокурора, він втрачає владні повноваження, пов'язані зі здійсненням процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема і повноваження на скасування незаконних постанов слідчого чи оперативного підрозділу, і набуває статусу рівноправного учасника судового кримінального провадження, виконуючи основну свою процесуальну функцію – підтримання державного обвинувачення.

Отже, прокурор, за новим КПК, має вельми широке коло повноважень. Прокурор – процесуальний керівник здійснює свої функції від початку кримінального провадження до його завершення. Він координує діяльність органів досудового розслідування. Координаційну діяльність прокурор здійснює у декількох формах. Важливим напрямком діяльності прокурора є забезпечення законності при повідомленні особі про підозру. Згідно своїх повноважень прокурор, разом з тим, здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пшонка В. П. Важливі аспекти діяльності органів прокуратури у світлі нового КПК // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012, – № 4, С. 3–6.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Юрчишин В. М. Прокурор як координатор діяльності органів досудового провадження // Вісник прокуратури. – 2012, – № 8, – С. 38–47.
4. Юрчишин В. М. Правозахисна функція прокурора і її значення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Адвокат. – 2012, – № 6(141), – С. 19–23.
5. Юрчишин В. Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю у досудовому розслідуванні за новим КПК України. – 2012, – № 11, – С.128–133.

Маланюк Леонід Петрович
начальник слідчого відділу УСБУ
в Черкаській області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КПК УКРАЇНИ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ЗАТРИМАНІ ОСОБИ, ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ, ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

За досить короткий період дії нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) вже сформувалися деякі правові позиції щодо однакового і правильного застосування норм цього кодексу усіма правоохоронними органами. В той же час, із прийняттям вищевказаного кодексу у сфері кримінального процесу виникло багато суттєвих проблем, які найбільше проявляються на практиці і які потребують свого негайного вирішення. Однією із таких проблем, на нашу думку, є інститут затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному цим Кодексом. Виходячи із положень зазначеного кодексу затримання особи можна поділити на два види: 1) затримання підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України); 2) затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді (ст. 208 КПК України). В свою чергу другий вид затримання можна поділити на затримання, яке здійснюється уповноваженою і не уповноваженою особою.

У ч. 1 ст. 208 КПК України зазначено, що уповноважена особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. В усіх інших випадках вважатиметься, що затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину буде незаконним і вказану особу потрібно негайно відпустити на свободу.

В свою чергу, в ч. 1 ст. 188 КПК України зазначено, що прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

При аналізі підстав для затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину як на підставі ухвали слідчого судді, так і без неї виникає ряд суттєвих проблем, які в повній мірі проявляються на практиці. Так, якщо орган досудового розслідування володіє безспірними доказами, які вказують на те, що саме дана особа вчинила злочин за який передбачено покарання, у вигляді позбавлення волі, але таку особу не застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення і на неї не вказує очевидець або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події, то у цьому випадку її можна лише викликати в орган досудового розслідування з метою повідомлення про підозру. Лише після цього її можна буде затримати з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Вказаний алгоритм дій слідчого є відверто неправильним і таким, що може зашкодити слідству, адже при отриманні виклику особа, яка дійсно вчинила злочин, відразу ж почне знищувати усі сліди своєї злочинної діяльності або взагалі може переховуватись від органу досудового розслідування.

Також, варто зазначити, що у КПК України ніде не передбачено, що підозрюваного, який грубо порушує запобіжний захід у вигляді домашнього арешту можна затримувати в момент такого порушення, хоча на практиці часто виникають ситуації, коли підозрюваний, який перебуває на цілодобовому домашньому арешті без електронних засобів контролю весь час покидає місце, де він відповідно до ухвали слідчого судді зобов'язаний знаходитись. Метою цього може бути тиск на осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (свідків, експертів, спеціалістів та ін.). В даному випадку максимум, що може зробити прокурор або слідчий за погодженням із прокурором це звертатися до слідчого судді із клопотанням про зміну запобіжного заходу на більш тяжчий, а саме на тримання під вартою. При цьому у клопотанні про зміну запобіжного заходу прокурор або слідчий повинен навести докази, які підтверджують грубе порушення підозрюваним запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Описана послідовність дій є процесуально не виправданою, адже підозрюваний, який перебуває під домашнім арештом преспокійно може його порушити з метою втечі від слідства, а слідчий, який знає про наміри

вказаного підозрюваного не може його затримати без ухвали слідчого судді.

Зважаючи на вищевикладене, ми вважаємо, що ч. 1 ст. 208 КПК України необхідно доповнити підпунктами № 3 і 4, у яких би було визначено такі підстави для затримання особи: 3) якщо органу досудового розслідування стало відомо про вчинення особою злочину і він володіє прямими доказами, які вказують на це; 2) у разі коли підозрюваний, який перебуває на домашньому арешті (як цілодобовому, так і у визначений період доби) його порушив.

Вирішення вищевикладеної проблематики стає ще актуальнішим у зв'язку із активізацією тероризму в східних областях України. Для боротьби із цим негативним явищем в нашій державі проводиться ряд заходів по удосконаленню нормативно-правової бази в галузі кримінально-процесуального права. Одним із таких заходів було прийняття спільного Наказу від 26.08.2014 № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції». У п. 2.1. цього наказу визначений значно спрощений порядок затримання осіб щодо яких існує обґрунтована підозра у вчиненні терористичної діяльності. Так, вказано правовою нормою визначено, що підставою для здійснення превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності, в тому числі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями 109–114¹, 258–258⁵, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КК України.

Прийняття вищевказаного підзаконного нормативно-правового акту повністю не вирішує вищеописану проблему щодо затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, адже він поширюється лише на злочини терористичної спрямованості, вчинені на визначеній території України, але тероризм на сьогоднішній день вийшов далеко за межі східних областей нашої держави.

Підсумовуючи усе вищевикладене, не заперечуючи того, що людина є найвищою соціальною цінністю, хочеться сказати, що основними принципами КПК України повинні бути дієвість і справедливість. При чому справедливим вказаний закон повинен бути в першу чергу не до злочинців, а до осіб, яким вказані злочинці спричинили шкоду.

Маслов Олександр Васильович
начальник слідчого відділу УСБУ
в Сумській області

ЩОДО ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КПК УКРАЇНИ

Кримінальний процесуальний кодекс України, який набрав чинності 20 листопада 2012 року, позбавив слідчих багатьох прав, наділивши їх лише новою можливістю – ініціювати та проводити конкретні негласні слідчі (розшукові) дії.

Крім того, суттєвих змін зазнали і повноваження начальника слідчого відділу, який за новим КПК іменується керівником органу досудового розслідування.

У ч. 1 ст. 39 прямо вказано, що керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування.

Аналізуючи зазначену норму КПК України виникає питання, який же зміст вкладений науковцями та законодавцями у поняття «організація досудового розслідування»?

Згідно з ч. 2 ст. 39 КПКУ керівник органу досудового розслідування уповноважений (фактично, слід розуміти – наділений правом):

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом

На мою думку, визначення повноважень керівника органу досудового розслідування є дуже важливим моментом, оскільки недостатня правова регламентація службової діяльності вказаного учасника кримінального процесу, необхідність щоденного вирішення ним практичних завдань, неоднозначне тлумачення положень КПК України може призвести до занадто активного втручання керівника в процес досудового розслідування та роботу слідчого, а в інших до його бездіяльності, що у будь-якому разі позначиться на результатах та якості роботи слідчого підрозділу.

При цьому, в ході більш детального вивчення положень КПК, які врегульовують процесуальну діяльність керівника органу досудового розслідування, виникає багато запитань щодо застосування окремих норм Кодексу. Зокрема, чинний КПК України не дає чіткої відповіді на питання хто та яким чином має право створювати слідчі групи, змінювати її склад; чи має право керівник органу досудового розслідування передавати провадження від одного слідчого до іншого у випадках не зазначених у ст. 39 (хвороба, відпустка, звільнення слідчого тощо); коли, на підставі якого рішення та в яких випадках керівник має право особисто здійснювати досудове розслідування та проводити слідчі дії; яким процесуальним документом керівник органу досудового розслідування оформляє прийняті ним процесуальні рішення, тощо.

Так, у ч. 2 ст. 39 КПК визначено, що керівник органу досудового розслідування визначає старшого слідчої групи, однак, взагалі втрачено зв'язок з процесуальним оформленням цього рішення на відміну від положень ст. 119 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. А питання зміни складу слідчої групи та процесуальне оформлення вказаної дії не передбачено КПК взагалі. На практиці керівники органів досудових розслідувань повинні виходити з вказаної ситуації шляхом доручення проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні слідчій групі у іншому складі, яке оформлюється відповідною постановою керівника органу досудового розслідування.

Слід зазначити, що за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. начальник слідчого відділу мав право брати участь у провадженні досудового слідства та особисто провадити досудове слідство, а за новим КПК він лише має право здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого.

Таким чином, до листопада 2012 року начальник слідчого відділу міг, з метою всебічного, об'єктивного та повного встановлення обставин справи, у будь-який момент проводити слідчі дії, не приймаючи кримі-

нальну справу до свого провадження та не входячи до складу слідчої групи (складність проведення конкретної слідчої дії, суб'єктивне ставлення особи до слідчого, та інше).

В даний час новий КПК, фактично, не дає керівнику органу досудового розслідування здійснювати такі повноваження, з огляду на належність та допустимість доказів, отриманих в ході проведення слідчих дій.

Слід зупинитись також і на питаннях, пов'язаних з формою документального оформлення прийнятих рішень керівником органу досудового розслідування та процесуальним регламентом реалізації окремих процесуальних повноважень.

Так, у ст. 110 КПК України визначається, що процесуальні рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови. При цьому, постанова вноситься у випадках, передбачених цим кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Тобто, в переліку суб'єктів, які можуть вносити постанови у тих випадках коли це прямо не передбачено кодексом, керівник органу досудового розслідування відсутній.

В статті 39 КПК України визначається лише один випадок складання керівником постанови, він пов'язаний з відстороненням слідчого від проведення досудового розслідування. З цього виникає питання, яким чином керівник органу досудового розслідування повинен документально оформлювати прийняття всіх інших своїх процесуальних рішень?

Відповідь на це можливо знайти лише аналізуючи зміст ст. 3 КПК України, яка фактично визначає основні терміни Кодексу, не наділяючи будь-кого додатковими правами чи обов'язками.

У п. 8 ч. 1 зазначеної статті вказано, що до керівників органів досудового розслідування відносяться начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Тобто, враховуючи вимоги ст. 39 КПК, керівник органу досудового розслідування повинен діяти в межах своїх повноважень, передбачених саме цією статтею.

А у п. 17 цієї статті зазначено, що слідчий – це службова особа, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Таким чином, виникає спірне питання реалізації повноважень керівника органу досудового розслідування стосовно проведення слідчих дій та оформлення процесуальних рішень у кримінальних провадженнях, по яких він не визначений слідчим відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК, та які не прийняті ним до провадження у Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Слід окремо зупинитись і на положенні ст. 517 КПК України «Охорона державної таємниці під час кримінального провадження», у якій також відображені повноваження керівника органу досудового розслідування, згідно якої рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування.

Вказана норма прямо суперечить вимогам Закону України «Про державну таємницю» та Порядку забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування та на підприємствах, установах і організаціях, затвердженого Постановою КМУ № 939 від 18.12.2013 року, якими передбачено, що рішення про надання доступу до конкретної секретної інформації та її матеріальних носіїв приймають керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, у яких виконуються роботи, пов'язані з державною таємницею, або зберігаються матеріальні носії секретної інформації.

А керівник органу досудового розслідування є лише керівником структурного підрозділу регіонального органу СБ України (крім ГСУ СБУ).

Крім того, враховуючи вимоги нормативно-правових актів з організації діловодства вбачається, що керівник органу досудового розслідування не наділений правами видавати накази або розпорядження від імені органу СБУ (в регіональних управліннях).

Відповідно до п. 14 Положення про Головне слідче управління та слідчі підрозділи регіональних органів Служби безпеки України, затвердженого Наказом Центрального управління Служби безпеки України, начальник Головного слідчого управління та начальник слідчого відділу регіонального органу СБ України несе відповідальність за організацію роботи очолюваного підрозділу, чітке своєчасне і якісне виконання покладених на них завдань і здійснення ними своїх повноважень.

Вказана вимога витікає саме з положень ч. 2 ст. 39 КПК України, де передбачені повноваження керівника органу досудового розслідування, пов'язані з вживанням заходів щодо усунення порушення вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим. При цьому, окрім відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування шляхом прийняття постанови, за наявності підстав для відводу або неефективного розслідування, не пояснюється в якій процесуальній формі керівник органу досудового розслідування має реагувати на вказані порушення.

Тобто, реалізуючи своє право ознайомлюватись з матеріалами досудового розслідування, керівник органу досудового розслідування може

своєчасно виявляти рішення та діяння слідчого, які не відповідають вимогам закону. В такому випадку він повинен застосувати заходи щодо усунення порушень законодавства. Вказані заходи можуть бути, як процесуального так і дисциплінарного характеру. Зокрема, до процесуальних заходів впливу на слідчого можна віднести відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування або надання йому вказівок щодо забезпечення законності, а до дисциплінарних повноважень відноситься притягнення слідчого до дисциплінарної відповідальності.

Проте, залишається відкритим питання, яким чином повинен реагувати керівник органу досудового розслідування, якщо під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування він доходить висновку, що слідчий прийняв невірне або передчасне процесуальне рішення. Враховуючи викладене, вважаю, що заходи реагування керівника органу досудового розслідування на будь-які незаконні процесуальні рішення слідчого повинні бути вичерпно визначені у КПК.

Таким чином, процесуальні норми, якими врегульовано діяльність керівника органу досудового розслідування є недосконалими та потребують відповідних змін та доповнень.

Мудрик Віктор Михайлович

начальник 1-го відділення слідчого
відділу УСБУ у Волинській області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Дане повідомлення висвітлює проблемні питання, які виникають при затриманні підозрюваного та застосуванні запобіжних заходів.

20 листопада 2012 року вступив у дію новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який відповідає сучасним демократичним стандартам.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України породило численні його оцінки з боку юристів, політиків, експертів, представників іноземних держав та міжнародних організацій. Це зрозуміло, оскільки такий законодавчий акт за своїм визначенням є епохальним законом, здатним істотно вплинути як на стан правової системи, так і на розвиток України загалом.

Разом з тим, набуття 20.11.2012 р. чинності новим КПК поставило перед органами досудового розслідування нові завдання під час розслідування кримінальних проваджень, які віднесені до підслідності слідчих СБУ в умовах відсутності єдиного узгодженого тлумачення процесуальних норм правоохоронними і судовими органами, відсутності слідчої і судової практики, що, природно, викликало ряд труднощів у їх застосуванні на практиці.

Затримання в широкому розумінні є досить важливим процесуальним та непроцесуальним засобом, оскільки в окремих випадках саме завдяки йому можна припинити злочин, тим самим зберегти чиесь життя, майно та інші людські цінності від злочинного посягання. Згідно з ч. 1 ст. 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному службовою особою. Згідно ст. 207 КПК України, законне затримання будь-якої особи без ухвали слідчого судді, суду може здійснювати кожен громадянин України, іноземець чи особа без громадянства:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

«Законне» затримання слід відрізнити від процесуального, що здійснюється уповноваженими особами в порядку ст. 208 КПК України.

При цьому парадоксальною ситуацією, що потребує ретельного осмислення, є те, що затримання не уповноваженою службовою особою може здійснюватися як за вчинення кримінального проступку, так і злочину, на відміну від затримання уповноваженою службовою особою, яке здійснюється виключно за вчинення злочину.

Ще одним проблемним моментом є те, що уповноважена особа після затримання повинна негайно повідомити правоохоронний орган і центр з надання безкоштовної правової допомоги, щоб останній протягом 1 години надав адвоката. При цьому перевірити, коли реально відбулося затримання, неможливо.

Відповідно до вимог ст. 211 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді не може перевищувати 72 годин з моменту затримання, який визначається ст. 209 КПК. Затримана особа без ухвали слідчого судді, суду не пізніше 60 годин повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 278 КПК України письмове повідомлення затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту фактичного затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після 24 годин після затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Зважаючи на згадані обставини, слідчі змушені звільнити затриманих, оскільки не можливо повідомити особі про підозру у вказаний законом термін за відсутності висновків експертизи (балістичної, дактилоскопічної і т.п.). Тобто існує ризик, що особа, яка вчинила злочин, перебуваючи на волі, без застосування будь-якого запобіжного заходу може уникнути виконання процесуальних обов'язків та переховуватись від органу розслідування та суду.

Вказана нечіткість у визначенні моменту затримання призводить на практиці до неоднозначного трактування наведеної норми закону.

Прокуратура Волинської області вважає, що час затримання особи як підозрюваної слід рахувати з моменту закінчення слідчим огляду місця події, однак, при цьому інформація про кримінальне правопорушення ще може бути і не внесеною до ЄРДР, не визначено слідчого, який буде проводити розслідування і відповідно, не відомо, чи останній взагалі прийме рішення затримувати вказану особу у процесуальному порядку.

Оскільки, ст. 210 КПК України вимагає від уповноваженої особи доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування у строк, не довший, ніж це необхідно, доцільно було б час затримання підозрюваного визначити з моменту доставляння затриманого до органу досудового розслідування.

Тому необхідно узгодити шляхом внесення змін до ст.ст. 207, 208, 209, 211, 278 КПК України питання щодо строку затримання слідчим підозрюваного, чітко визначити момент затримання, чи може він бути розпочатий до внесення відомостей в ЄРДР про кримінальне правопорушення (оскільки виникає проблема забезпечення слідчим права на захист шляхом призначення захисника), надати слідчому 72 годинний термін для оголошення підозри затриманому, щоб уникнути необґрунтованих повідомлень про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, і порушення таким чином конституційних прав громадян.

З аналогічними труднощами доводиться стикатись слідчим під час розслідування кримінальних проваджень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на державному кордоні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Київ «Алерта», 2012.
2. Науково-практичний коментар Кримінальний процесуальний кодекс України, Харків «Право», 2012.

Орищенко Едуард Юрійович

заступник начальника слідчого відділу
УСБУ в Івано-Франківській області

ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ ТА ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У доповіді розглядаються проблемні питання КПК України, які стосуються повідомлення особі про підозру, зупинення досудового слідства та пропонувані шляхи їх подолання.

При розслідуванні кримінальних проваджень за нормами КПК України виникають неурегульовані кримінальним процесуальним законом питання, що стосуються повідомлення особі про підозру і зупинення досудового розслідування. На відміну від раніше чинного КПК України, діючий кримінальний процесуальний закон передбачає зупинення досудового розслідування лише після повідомлення особі про підозру, що у свою чергу дає підстави стверджувати про відсутність чіткої правової регламентації інституту зупинення досудового розслідування.

Так, ст. 280 діючого кримінального процесуального кодексу чітко вказує, що досудове розслідування може бути зупинено тільки після повідомлення особі про підозру. Водночас, в ст. 278 КПК України законодавець однозначно не вказав яким чином діяти стороні обвинувачення, в тому разі, якщо особу, щодо якої є наявні достатні докази вчинення нею кримінального правопорушення встановлено, але її неможливо знайти та навіть сповістити про необхідність з'явлення до слідчого згідно з положеннями КПК України. Наприклад, особа вчинила злочин, після чого одразу почала переховуватися від розслідування, змінила місце свого проживання, перестала підтримувати зв'язки з родичами і друзями та навіть може не здогадуватися про те, що її слідчий намагається викликати до себе, перебуваючи при цьому на заробітках чи переїхавши до іншого міста, про що не повідомила своїх близьких родичів. Крім того, в умовах досить високого рівня злочинності в нашому суспільстві таке явище, як ухилення підозрюваного від слідства, на різних етапах після вчинення злочину, стало майже звичайним.

Слідчий перебуває в неприпустимій ситуації, коли не може повідомити особу про підозру, а отже, згідно з чинним КПК України, не має можливості ні зупинити досудове розслідування щодо особи, якій не повідомлено про підозру та яка переховується від органів слідства чи її місцезнаходження невідоме, ні оголосити останню в розшук. Намагаючись

вирішити вказану колізію законодавства, можна звернутися до ч. 3 ст. 110 КПК України, відповідно до якої рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Виходячи з цієї статті теоретично слідчий може визнати за необхідне винести постанову про розшук підозрюваного, здійснивши всі можливі дії, направлені на повідомлення особі про підозру, передбачені чинним КПК України, але які не дали позитивного результату.

Далі розглянемо підстави та порядок зупинення досудового розслідування та дії слідчого, коли підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності чи його місцезнаходження невідоме.

Через об'єктивні обставини органи досудового розслідування не завжди можуть закінчити досудове провадження, тому для збереження строків провадження та прийняття остаточного рішення у кримінальному судочинстві існує інститут зупинення досудового розслідування.

Аналіз практики свідчить про те, що не всі слідчі знають які саме дії, направлені на встановлення місця перебування підозрюваного та його розшук, вони повинні проводити. В деяких кримінальних провадженнях слідчі взагалі не проводять жодних заходів, направлених на встановлення місця перебування та розшук підозрюваних. До причин суб'єктивного характеру відноситься неправильне розуміння слідчими своїх обов'язків в організації роботи цієї категорії проваджень.

З огляду на викладене, закон правильно вимагає від слідчого встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, зокрема ч. 2 ст. 280 КПК України вказує, що до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження особи. Однак, ні в КПК 1960 року, ні в діючому КПК України не зазначено, які саме дії повинен здійснити слідчий, що може призвести як до елементарного нерозуміння слідчим, що за дії він повинен виконати, так і до формального виконання ним положень ч. 2 ст. 280 КПК України.

Завдання слідчого, якщо місце перебування розшукуваного підозрюваного невідоме, відповідно до ч. 2 ст. 180 КПК України, вжити всіх необхідних заходів до встановлення місця його перебування. У разі переховування підозрюваного від слідства, постає завдання – зібрання доказів, що підтверджують, що підозрюваний саме переховується від слідства, а не перебуває в лікарні, відрядженні, або на заробітках за межами населеного пункту, області чи України.

Якщо в результаті проведення заходів, направлених на встановлення місця перебування обвинуваченого, слідчий отримає підтвердження того, що підозрюваний навмисно переховується від слідства, він повинен негайно вжити всіх заходів до розшуку підозрюваного. Інакше кажучи, тільки впевнившись у тому, що підозрюваний зник, тобто скоїв умисні дії, направлені на ухилення від слідства, слідчий може винести постанову про оголошення підозрюваного в розшук, доручити її виконання оперативним підрозділам і одночасно самому здійснювати розшукову діяльність у межах своєї компетенції.

Розглянемо декілька практичних прикладів з кримінальних проваджень, що стосуються повідомлення особі про підозру та зупинення досудового слідства.

Так, у слідчому відділі Управління наявне зупинене кримінальне провадження № 2201309000000XXXX щодо П., підозрюваного у вчиненні терористичного акту щодо кандидата в народні депутати України заступника голови Івано-Франківської ОДА Ш. М. В., внаслідок якого останній загинув. Дане провадження перереєстровано у лютому 2013 року із зупиненої кримінальної справи №XXX. Постанова про притягнення П. як обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 27 та ч. 3 ст. 258 КК України винесена слідчим ще 28.03.2003 р., і в той же день Івано-Франківським міським судом дано дозвіл на його затримання і доставку в суд під вартою. При цьому, троє співучасників П. у вчиненні зазначеного терористичного акту розшукані та відбувають призначене судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Відповідно до плану розслідування постійно перевіряється ефективність проведеної роботи у відповідній оперативно-розшуковій справі, спільно з оперативним підрозділом розробляється та забезпечується здійснення додаткових пошукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження та затримання П. З цією метою щоквартально заслуховуються у керівництва Управління слідчі та оперативні співробітники з питань активізації розшуку даної особи, але станом на даний час не вдалось розшукати підозрюваного.

Також слідчим відділом Управління проводилось досудове розслідування у кримінальному провадженні №2201309000000XXXX за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 305 КК України.

Дане кримінальне провадження розпочато у зв'язку із відновленням досудового розслідування у раніше зупиненій кримінальній справі № XXX по обвинуваченню Н. М. М. у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст. 27, ч. 2 ст. 305 КК України.

Установлено, що Н. М. М., діючи умисно з метою незаконного переміщення через митний кордон наркотичних засобів у великих розмірах, в серпні 2012 року вступив у злочинну змову з Б. А. Ю. На виконання спільного злочинного умислу Н. М. М., який знаходився в Італії, на замовлення Б. А. Ю. придбав наркотичний засіб – смола канабісу (гашиш) у вигляді пластин в кількості п'ять штук, і з метою приховування від митного контролю, приховав їх в дві коробки з пральним порошком, які заклеїв, придавши їм нерозпакованого товарного вигляду, після чого помістив в паперову коробку та обмотав клейкою стрічкою. З метою передачі наркотичного засобу на територію України для Б. А. Ю., він 18 серпня 2012 року вказав коробку з прихованим в ній наркотичним засобом – смолою канабісу, надав водіям мікроавтобуса «Мерседес Бенц». 18 серпня 2011 року приблизно о 24.00 год. вказані водії, які не були обізнані про наявність наркотичного засобу у даній передачі, перемістили його через митний кордон України з Угорщини через митний пункт пропуску «Чоп Тиса» Закарпатської області. Після цього, вказана передача була передана разом з іншими передачами з Італії працівнику Коломийської фірми таксі «Сапфір» з метою подальшої доставки отримувачам. 19 серпня 2012 року приблизно о 12 год. 50 хв. Б. А. Ю. на автодорозі «Коломия-П'ядики» від працівника Коломийської фірми таксі «Сапфір» отримав замовлений ним в Н. М. М. наркотичний засіб – смола канабісу (гашиш) у вигляді пластин в кількості п'ять штук, загальною вагою 473,01 грама.

Відповідно до висновку від 12.09.2012 р. експерта НДЕКЦ при УМВСУ в Івано-Франківській області, вилучена 19.08.2012 р. у ході огляду місця події пресована речовина темно-коричневого кольору у вигляді пластин є особливо небезпечним наркотичним засобом, обіг якого заборонено – смолою канабісу (гашишем), загальною вагою 473,01 грама.

1 жовтня 2012 року винесено постанову про притягнення Н. М. М. як обвинуваченого у кримінальній справі за вчинення вказаного злочину. Однак, пред'явити обвинувачення Н. М. М. не представилось можливим, оскільки місцезнаходження обвинуваченого на той час не було встановлене.

У той же день обвинувачений Н. М. М. оголошений в розшук.

2 жовтня 2012 року направлено доручення Коломийському МРВ УСБУ на проведення заходів по оголошенню за допомогою системи міжнародного розшуку Інтерпол обвинуваченого Н. М. М. в міжнародний розшук.

Відповідно до повідомлення сектору Укрбюро Інтерполу УМВС України в Івано-Франківській області від 31.10.2012 р. Н. М. М. оголошений в міжнародний розшук.

6 листопада 2012 року постановою Івано-Франківського міського суду щодо Н. М. М. обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

24 січня 2013 року до слідчого відділу УСБ України в Івано-Франківській області надійшло повідомлення сектору Укрбюро Інтерполу УМВС України в Івано-Франківській області від 23.01.2013 р. щодо затримання в Італії в м. Боргоманеро з метою подальшої видачі правоохоронним органам України громадянина Н. М. М.

На підставі вказаного повідомлення сектору Укрбюро Інтерполу 24 січня 2013 року досудове слідство у кримінальній справі № 632 відновлене та відомості про вчинене кримінальне правопорушення внесено до ЄРДР за № 220130900000XXXX.

30 січня 2013 року до Міністерства юстиції Італійської Республіки надіслано клопотання про видачу (екстрадицію) Н. М. М. в Україну для притягнення до кримінальної відповідальності та досудове слідство у кримінальному провадженні № 220130900000XXXX зупинене на підставі п. 3 ч. 1 ст. 280 у зв'язку з необхідністю виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Надалі у січні 2014 року Міністерством юстиції Італійської Республіки за результатами розгляду клопотання органу досудового розслідування про видачу (екстрадицію), винесено рішення, щодо екстрадиції Н. М. М. уповноваженим органам України з метою притягнення до кримінальної відповідальності.

27 січня 2014 року Н. М. М. доставлений в Україну.

28 січня 2014 року Н. М. М. доставлений до місця кримінального провадження – у м. Івано-Франківськ і поміщений в ізолятор тимчасового тримання Івано-Франківського МВ УМВС, і в той же день йому оголошено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 27, ч.2 ст. 305 КК України.

27 лютого поточного року завершено розслідуванням кримінальне провадження в порядку ст. 291 КПК України направлене з обвинувальним актом в прокуратуру Івано-Франківської області для подальшого спрямування до суду. Відповідно до вироку Івано-Франківського міського суду станом на даний час Н. М. М. відбуває покарання у вигляді позбавлення волі.

Отже, для забезпечення невідворотності покарання оголошення розшуку підозрюваного, зупинення досудового розслідування повинне відбуватися не тільки після вручення повідомлення про підозру, але й у випадках умисного його переховування від слідства і після складання постанови повідомлення про підозру.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т., Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 455 с.
2. Наливайко Є. О. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування. Публічне право № 1 (9) (2013).

Потій Павло Анатолійович

старший слідчий в ОВС слідчого відділу УСБУ в Чернігівській області

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ УГОД

Однією з новел процесуального законодавства є інститут кримінально-процесуальних угод, який запозичений з англосаксонської сім'ї права. Даний інститут закріплений в законодавстві таких країн, як США, Англія, Індія, Італія, Франція, Естонія, Грузія. В кожній з них є свої особливості в функціонуванні такого інституту, але спільним є те, що він покликаний суттєво здешевити та прискорити досудове розслідування та судовий розгляд. Так позитивними аспектами вирішення кримінально-правових конфліктів на основі угод є:

- підвищення оперативності, економія обмежених ресурсів судів та органів обвинувачення;
- розгляд справи за відсутності потерпілого і свідків, що позбавляє їх від емоційних страждань і можливих незручностей, пов'язаних з викликом до суду;
- для осіб, які взяті під варту, угода дозволяє добитися швидкого судового розгляду і тим самим уникнути тривалого перебування під арештом;
- винесення вироку на підставі угоди не тягне за собою негативно-правових явищ, які можуть настати у випадку коли справу будуть розглядати в загальному порядку (заборона обіймати певні посади, позбавлення виборчих прав і т.д.);
- з'являється можливість стимулювати обвинувачених до співробітництва зі слідством і ймовірність його позитивної поведінки в подальшому.

У КПК закріплено угоди двох видів (ст. 468):

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості. [1]

Угода про примирення чи про визнання винуватості може бути укладена як під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 474), так і під час судового провадження (ч. 3 ст. 474).

На відміну від деяких держав континентального права (Німеччина, Франція), у яких угода про визнання вини може бути укладена лише на стадії досудового слідства, в КПК України передбачено досить великий проміжок допустимості укладання угоди – після повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину і до виходу судді (суддів) в нарадчу кімнату для постановлення вироку. Зазначене положення має дуалістичний характер. З одного боку, укладання угоди після того, як справа вже потрапила до суду з обвинувальним актом, майже позбавлена такого позитивного аспекту, як процесуальна економія часу, та державних витрат, а з другого – це положення надає обвинуваченому додаткову можливість реалізувати власні права й інтереси у разі, якщо зі стороною обвинувачення за якимось суб'єктивних умов ним не досягнуто такої угоди. [2, с. 7]

Умовами укладення угоди про примирення є:

- по-перше, згода на це потерпілого і обвинуваченого;
- по-друге, укладення такої угоди є можливим лише щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої і середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469);
- по-третє, така угода може бути укладена до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469).

Згідно ч. 6 ст. 474 КПК України суд перед прийняттям рішення про затвердження угоди зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Згідно ст. 473 та ч. 3, ч. 4 ст. 394 КПК України вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами п'ятою – сьо-

мою статті 474 нового КПК України, в тому числі не роз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) потерпілим, його представником, законним представником, виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; не роз'яснення йому наслідків укладення угоди; невиконання судом вимог, встановлених частинами шостою чи сьомою статті 474 нового КПК України;

3) прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з частиною третьою статті 469 нового КПК угода не може бути укладена.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами четвертою, шостою, сьомою статті 474 нового КПК, в тому числі не роз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з частиною четвертою статті 469 нового КПК угода не може бути укладена.

З вищезазначеного випливає, що оскарження вироку суду першої інстанції на підставі угоди про примирення (про визнання винуватості) з інших причин є не можливим.

З одного боку, позитивним є надання потерпілому права в певних категоріях справ (які зачіпають більше приватний інтерес, чим публічний) самостійно вирішувати долю винного. Це дозволить більшою мірою враховувати інтереси потерпілої сторони. З іншого боку, не можна забувати, що розширення можливостей припинення кримінального переслідування внаслідок примирення між потерпілим та обвинуваченим може спровокувати спроби незаконного тиску на потерпілого і навіть вчинення щодо нього нових суспільно небезпечних діянь з метою змусити його дати згоду на «примирення». Тому потрібно здійснити ретельний вибір кола злочинів, в справах щодо яких буде можливим примирення потерпілого з обвинуваченим (підсудним, підозрюваним). Зважаючи на це доцільне, в кримінальному процесі виключити з такого переліку умисні злочини

середньої тяжкості і залишити кримінальні проступки, злочини невеликої тяжкості, вчинені з необережності злочини середньої тяжкості та злочини, які відносяться до справ приватного обвинувачення.

Потребує законодавчого врегулювання «міра» покарання, адже не факт, що суд погодиться з покаранням, яке було узгоджене сторонами. Тому у КПК необхідно встановити межі зменшення покарання за аналогічні злочини, якщо особа погодилася на розгляд кримінального провадження у спрощеному порядку.

В США можливим є укладення в певних випадках угоди про застосування альтернативних видів виправного впливу. Вона полягає в можливій домовленості прокурора і адвоката, що обвинувачення буде призупинено на певний строк, після чого обвинувачення буде знято за умови, що правопорушник дотримається певних умов упродовж цього періоду призупинення обвинувачення (наприклад, розпочне лікування, виконає громадські роботи, відшкодує збитки, не вживатиме наркотичні засоби тощо). Укладення такої угоди є можливе за таких умов:

- якщо правопорушник обвинувачується у злочині, який вважається таким, що підходить для виведення провадження з кримінального судочинства;

- якщо правопорушник раніше не притягувався до кримінальної відповідальності;

- якщо правопорушник не становить загрози суспільству;

- потреби правопорушника та держави можуть бути краще задоволені поза процесом традиційного кримінального судочинства.

Такі угоди по-перше, сприяють виправленню правопорушника; по-друге, є проявом демократичності процесу; по-третє, сприяють економії заходів репресії в кримінальному процесі.

Обов'язковою умовою укладення угод в кримінальному процесі США є згода прокурора та адвоката (обвинуваченого) на укладення такої угоди.

Для України інститут кримінально-процесуальних угод є новим, тому потребує доопрацювання. Головне, щоб законодавець не зупинявся і продовжував вдосконалювати цей інститут, таким чином, щоб він не ставив одного з учасників у привілейоване становище, а іншого навпаки. Крім того, було б доцільним під час вдосконалення своєї моделі інституту кримінально-процесуальних угод дослухатися до критиків уже існуючих, намагатися вирішити всі спірні моменти та удосконалити системи гарантій, які б виключали проявів недобросовісності, зловживань як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту, а також деяких випадках і суду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
2. Серета Г. Особливості угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2.

Просняк Андрій Олександрович

слідчий в особливо важливих справах
слідчого відділу УСБУ в Харківській
області

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Набрання чинності новим КПК України внесло значні зміни у систему правоохоронних органів та порядок взаємодії відповідних слідчих та оперативних підрозділів.

Одним із найзначніших нововведень, яке суттєво розширило можливості та повноваження слідчих підрозділів, стала можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), які до цього могли проводитись лише оперативними підрозділами в рамках оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності (далі – ОРД та КРД відповідно).

В той же час, слід констатувати, що вказані положення законодавства не були достатньо опрацьовані, внаслідок чого містять численні недоліки та прогалини, які ускладнюють застосування результатів НСРД на практиці. Частково це пов'язано із принциповою новизною інституту НСРД у кримінальному процесі, а частково зумовлено копіюванням підходів та принципів, які застосовуються при ОРД та КРД, та не завжди відповідають особливостям досудового розслідування.

Значні нарікання викликає можливість проведення майже всіх видів негласних слідчих дій лише у тяжких та особливо тяжких злочинах, що суттєво обмежує можливості органів СБ України у документуванні протиправної діяльності, у тому числі стосовно некваліфікованих складів ряду злочинів проти основ національної безпеки (ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 110–2 КК України), що особливо актуально в умовах фактичних вій-

ськових дій на сході України. При цьому, документування та протидія такого роду злочинів, зважаючи на добре законспірований характер діяльності правопорушників, у першу чергу мають здійснюватись шляхом негласних слідчих дій, а обставини, відомі на момент внесення відомостей до ЄРДР, не завжди дозволяють здійснити реєстрацію з кваліфікуючими ознаками.

З огляду на викладене, пропонується порушити питання про внесення відповідних змін до КПК України з тим, щоб дозволити проведення НСРД у всіх злочинах проти основ національної безпеки без урахування тяжкості вчиненого.

Значно звужує можливість та ефективність використання результатів НСРД вимога щодо їх засекречування. Так, згідно п. 5.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої міжвідомчим наказом № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. (далі – Інструкція), документи, пов'язані із проведенням НСРД підлягають засекречуванню, якщо розголошення інформації, що в них міститься, створює загрозу національним інтересам та безпеці. Вказане положення, начебто, зобов'язує засекречувати не всі документи, пов'язані із НСРД, однак п. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом СБ України № 440 від 12.08.2005 р. (далі – ЗВДТ), відносить до такої таємниці всі відомості про факт або методи проведення слідчої дії, що фактично зобов'язує засекречувати всі документи, пов'язані із НСРД, незалежно від можливої шкоди при їх розголошенні.

Вказане положення може бути виправдане при використанні під час НСРД спеціальної таємної техніки, оперативних джерел та інших сил і засобів, розголошення відомостей про які може завдати шкоди національним інтересам. В той же час, розголошення відомостей, наприклад, про факт зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж об'єктивно не може завдати такої шкоди, оскільки ці форми і методи роботи правоохоронних органів добре відомі широкому загалу та жодної таємниці не становлять. Крім того, відомості про факт проведення НСРД підпадають під категорію таємниці досудового розслідування, а тому і так мають достатній захист на законодавчому рівні.

Натомість, наявність на протоколах за результатами НСРД грифу секретності унеможливує їх негайне використання в якості доказів у кримінальному провадженні, оскільки ні суд, ні сторона захисту не мають допуску до державної таємниці. Розсекречування ж, згідно п. 5.26 Інструк-

ції, відбувається у строк до 10 днів, а на практиці, враховуючи особливості таємного діловодства, а також необхідність прийняття рішень керівниками одразу кількох органів, така процедура може тривати до місяця.

При цьому, за інформацією, отриманою в ході зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, досить часто необхідно приймати термінові процесуальні рішення та проводити невідкладні слідчі дії: затримання, внесення клопотань про дозволи на проведення обшуків, обрання запобіжних заходів, проведення нових НСРД та ін., що створює ситуацію, коли у слідчого наявні достатні фактичні дані для доведення тих чи інших обставин, однак їх неможливо використати у суді.

Компромісним виходом із цієї ситуації може бути використання положень п 3.10 Інструкції, згідно із яким оперативні підрозділи зобов'язані повідомляти про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора.

Тобто оперативний співробітник, отримавши в ході проведення НСРД відомості, які можуть послугувати доказами, без складання протоколу негайно направляє слідчому відповідне повідомлення із викладенням встановлених обставин, яке в подальшому використовується у суді.

Практика показує, що такий підхід можливий при отриманні дозволів на проведення подальших НСРД, однак не завжди спрацьовує у слідчих суддів судів 1-ї інстанції. Крім того, такий документ також може підпадати під згаданий пункт 4.12.4 ЗВДТ.

Тому найкращим методом підвищення ефективності використання НСРД в процесі доказування у кримінальному провадженні та їх «швидкодії» є внесення відповідних змін до згаданої статті ЗВДТ у наступній редакції: «Відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо їх розголошення створює загрозу національним інтересам і безпеці». Також необхідно буде привести у відповідність відомчі акти правоохоронних органів та провести відповідну роз'яснювальну роботу із усіма суб'єктами проведення НСРД з тим, щоб не допускати безпідставного засекречення таких матеріалів.

Вказані зміни можуть бути порівняно просто реалізовані в порядку Закону України «Про державну таємницю» шляхом відповідних рішень державних експертів з питань таємниць із подальшим внесенням змін до ЗВДТ наказом Голови СБ України.

Такі дії не призведуть до зменшення ступеня захищеності відповідних відомостей, оскільки, як зазначено вище, цей захист може бути реалізований на рівні таємниці досудового розслідування, а у виключних випад-

ках – шляхом засекречування. Крім того, дані зміни не поширюються на проведення оперативно-технічних заходів в ході оперативно-розшукової та контррозвідальної діяльності.

Салтиков Станіслав Михайлович
курсант 2-ї навчальної групи 3-го курсу ІПЮК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Угоди в кримінальному провадженні – це новела в українській правовій системі. Впровадження цього інституту пов’язане із прагненнями нашого законодавця до ефективного та раціонального ведення боротьби із злочинністю, а також на демократизацію та гуманізацію кримінального судочинства, забезпечення доступності правосуддя, прав і законних інтересів потерпілого та правопорушника.

Проте, не зважаючи на позитивні моменти, нормам даного інституту притаманні певні недоліки, які потребують подальшого наукового дослідження. Дослідивши окремі положення Кримінального-процесуального кодексу (далі – КПК України) можна зробити висновок, що у кримінальному провадженні передбачено укладання угод двох видів: про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) та про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим).

Відповідно до ч. 7 ст. 474 КПК України суд може відмовити в затвердженні угоди, якщо: 1) умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу або закону (неправильна правова кваліфікація, яка є більш тяжкою ніж та, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) примусовість укладення угоди; 5) неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе зобов’язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. в даному випадку справа продовжує розглядатися в загальному порядку.

Також ст. 394 КПК України закріплює обмежений перелік підстав, за якими може бути в апеляційному порядку оскаржений вирок на підставі угод. Наприклад, прокурор може оскаржити: 1) вирок суду першої інстан-

ції на підставі угоди про примирення лише з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК України угоду не може бути укладено; 2) вирок суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості з підстав: а) призначенням судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; б) затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України угоду не може бути укладено.

В той же час ст. 394 КПК України не передбачає можливості оскарження вироку на підставі угод, якщо, наприклад, узгоджене покарання не відповідає вимогам чинного законодавства. Так, Яготинський районний суд Київської області за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 Кримінального Кодексу України (далі – КК України), затвердив узгоджене покарання у виді штрафу у розмірі 20 (двадцяти) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) – 340 (триста сорок) гривень. В той час як у ч. 2 ст. 53 КК України передбачено, що штраф призначається від тридцяти НМДГ до п'ятдесяти тисяч НМДГ [3]. Проте дане рішення суду неможливо оскаржити виходячи з положень ст. 469 КПК України.

Другим аспектом, що заслуговує на увагу, є положення п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України, згідно з яким суд відмовляє у затвердженні угоди, якщо умови угоди не відповідають «інтересам суспільства». Такі відмови можуть бути дискусійними з огляду на невизначеність поняття «інтереси суспільства», що є синонімом «громадським інтересам». В той час у теорії права наголошується на багатоманітності концепцій громадського інтересу. Відсутність чіткого визначення поняття «інтереси суспільства» на теоретичному та законодавчому рівнях, може викликати труднощі у правозастосуванні.

Іноді трапляються і явно надумані підстави відмови у визнанні угоди: відсутність в угоді рішень щодо долі речових доказів, неповнота слідства.

Не менш дискусійними уявляються положення ч. 8 ст. 474 КПК України, що встановлюють заборону на повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні. Вважаємо, що таким чином, обвинувачений позбавляється права повторного укладення угоди, навіть якщо в ній було виявлено певні недоліки, що не залежать від його волі. Так, ухвалою Арбузинського районного суду Миколаївської області від 10 квітня 2013 року відмовлено у затвердженні угоди про визнання винуватості через неправильно відображені дані про судимість обвинуваченого. При цьому суд не взяв до уваги те, що на момент укладення угоди ще не було винесено вироку по даній справі [1, 71–72]. Такі дії прямо порушують принцип неупередженості правосуддя та не відповідають принципам кримінального права.

У силу різних чинників (відсутність досвіду у прокурорів, неухважність, юридична неграмотність обвинуваченого, потерпілого та їх представників тощо) сторони не завжди дотримуються цих вимог, і незаконні угоди затверджуються судом. Таким чином, судом було затверджено угоду про визнання винуватості за ч.1 ст. 204 КК України, але призначено узгоджену міру покарання у вигляді штрафу у 8 тис. 500грн. Проте, судом не було враховано зміни до санкції статті, внесені 15 листопада 2011 року, згідно з якими мінімальний розмір штрафу встановлено від 17 тис. гривень. [2, ст. 90] Таким чином, інколи суди ухвалюють незаконні вироки, та не перевіряючи відповідність умов обставинам справи, затверджують угоди, які неможливо оскаржити та не лише поновити порушені права обвинуваченого чи потерпілого а й державні інтереси, пов'язані із призначенням законного покарання, виходячи із його загальних засад, встановлених ст. 65 КК України.

Разом із тим, залишається незмінною й основна властивість судового рішення – його законність, визначена ч. 2 ст. 370 КПК України. Як зазначає І. Пілат, з цього можна зробити висновок, що законодавець вважає законним рішення, яке хоча і пов'язане з ухваленням неправильного виду, строку покарання; виходом за межі угоди, якщо суд призначив інше покарання, яке влаштовує сторони угоди про примирення але не можуть бути оскаржені прокурором [2, ст. 88–89].

Детальнішої уваги заслуговує положення ч.1 ст. 476 КПК України, згідно з яким прокурор не зобов'язаний, а має право звернутися до суду, що затвердив угоду, із клопотанням про скасування вироку. До того ж, обов'язок довести, що засуджений не виконав домовленостей угоди лежить також саме на прокуророві. Тобто, можна зробити висновок, що сам факт порушення угоди ще не створює правових наслідків, якщо прокурор цього грубо кажучи «не захоче».

Крім того, сумнівним вважається можливість ініціювання укладення угод аж до моменту виходу суду до нарадчої кімнати, оскільки в такому разі втрачається аж два важливих аспектів застосування цього інституту: швидкість розгляду кримінального провадження та економія коштів.

Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне розглянути питання щодо внесення певних змін та доповнень до КК та КПК України, а саме, розробити та передбачити у законодавстві положення, які б розкривали зміст поняття «угода» та більш детально регламентували права та обов'язки сторін при укладенні угод у кримінальному провадженні. До того ж, на законодавчому рівні необхідно закріпити визначення поняття «суспільний інтерес», та передбачити у КПК України можливість у певних випадках

повторного звернення для укладання угоди в одному кримінальному провадженні. Доцільним вважається також можливість ініціювання угод раніше, ніж до виходу суду в нарадчу кімнату, оскільки в іншому разі це суперечитиме мотивам, з якими вводився даний інститут.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лобань Д. Відмова суду в затвердженні угоди: можливість оскарження [Текст] / Дмитро Лобань // Вісник прокуратури. – 2014. – № 1. – С. 70–74. – Бібліогр.: с. 74.
2. Пілат І. Практика апеляційного оскарження прокурором вироків, ухвалених на підставі угод [Текст] / Ігор Пілат // Вісник прокуратури. – 2013. – № 11. – С. 87–91.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32512599>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651 – VI від 13.04.2012 р.; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652 – VI від 13.04.2012 р.: станом на 1 вересня 2012 року. – Х.: Право, 2012. – 392 с.

Селюк Олександр Геннадійович

курсант 2-ої навчальної групи 5-го курсу ІПЮК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ФОНІ СУЧАСНОГО РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) привніс до системи вітчизняної кримінальної юстиції багато новел. Останні стосувалися майже всіх стадій кримінального процесу. Нововведення мали різно-сторонні оцінки як зі сторони науковців, так і зі сторони практичних співробітників. Разом з тим, запроваджений і новий понятійний апарат стосовно процесуальних та слідчих дій. Чисельні зміни торкнулися саме стадії досудового розслідування. Новим КПК передбачене окреме коло як «гласних» слідчих, так і «негласних слідчих (розшукових) дій».

На фоні загальної оцінки змінених КПК положень, особливу увагу надавали саме проблемам провадження нових за природою для нашої

системи негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Свою позицію щодо прийняття нового КПК України висловило чимало науковців, проте на сьогодні є лише поодинокі публікації у фахових виданнях, присвячені аналізу нововведень у вітчизняному законодавстві щодо оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності. Мали місце дискусії щодо актуальності «поглинання» кримінальним процесом заходів передбачених оперативно – розшуковою діяльністю. Так, зокрема, О. В. Говоров окреслив позитивні і негативні наслідки використання негласних способів збору доказів, передбачених у новому КПК України [1].

Свою думку щодо цього мав і М. Шумоло, кажучи, що порушується вельми важлива проблема, а саме, якою мірою це доцільно і обґрунтовано й чи стане досудове розслідування ефективним [2].

А. Дубинський зазначав «... зрощування цих двох функцій неприпустимо, бо воно може негативно позначитись на оцінці доказів, об'єктивності розслідування, формуванні висновків у кримінальній справі...» [3].

Аналізуючи систему НСРД в загальному, на нашу думку недостатньо уваги приділялося вивченню процесу реалізації положень ст. 275 КПК, а саме можливості використання слідчим конфіденційного співробітництва. Невизначеним залишається питання процесуального походження інформації, яка з'являється внаслідок конфіденційного співробітництва.

Отже, бачимо що заявлене питання має свою актуальність. За мету статті ставити повноцінний аналіз цих проблем на думку автора не є доречним, зважаючи і на обмежений об'єм дослідження, і на достатньо поверхневий та теоретичний його характер. Саме основним завданням вбачається актуалізувати заявлену проблематику серед співробітників правоохоронних органів та спонукати до практичних напрацювань з цієї теми.

Главою 21 КПК визначена система негласних слідчих розшукових дій. Використання конфіденційного співробітництва віднесено законодавцем до Інших видів НСРД (§ 3 Гл. 21 КПК). Ст. 275 зазначає, що під час проведення НСРД слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД у випадках, передбачених цим Кодексом [4].

З вказаної норми випливають декілька тез. По-перше, суб'єктом цих дій є слідчий, особа процесуальна, статус якої покладає на неї додаткові зобов'язання щодо забезпечення засад і положень досудового розслідування. По-друге, виникає незрозумілість щодо характеру «інформації», яка отримується конфіденційно, її оформлення, походження, рівень обмеження доступу. Спробуємо визначитись поетапно.

На слідчого відповідно до кодексу покладено функцію здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, отже процесуальний статус слідчого як не від кого іншого вимагає не тільки дотримання, але і гарантування дієвості засад кримінальної процесуальної діяльності в рамках повноважень. Отже, враховуючи направленість нашого сучасного реформування на перше місце виходять прозорість, гласність процесу розслідування, дотримання прав людини. Згадуючи вищезазначене доречно буде віддати шану настроям сьогодення і мимоволі зазначити як це бачить Європейський суд з прав людини.

Європейський Суд з прав людини у справі «Круслен проти Франції» підкреслює, що закон має містити досить зрозумілі й чіткі формулювання, які давали б громадянам належне уявлення про обставини та умови, за яких державні органи уповноважені вдаватися до цього таємного й потенційно небезпечного втручання у право на повагу до приватного життя[5]. Щоб певний захід було визнано ЕСПЛ передбачуваним і законним, він має бути якісним, зрозумілим, доступним для сприйняття і прозорим.

За своєю природою використання конфіденційного співробітництва можливо тільки конфіденційно, тому що воно саме і його результати є такими й незмінними з самого початку. Відповідне «конфіденційне співробітництво» не є гласним і прозорим, а його результати не можуть бути реалізовані як достовірні фактичні дані. Саме воно та його результати не можуть бути як для пересічної людини, так часто і для самих слідчих і суддів, передбачуваними і доступними для перевірки. Згадаємо, що КПК передбачає за необхідності допит судом особи, яка приймала участь у НСРД. Законодавством також поширюються вимоги відкритості походження доказів і щодо так званої «конфіденційної» інформації отриманої після використання норм як ст. 275, так і Гл. 21 загалом. Бачимо, що навіть певні неточності.

Якщо вже йти шляхом міжнародної спільноти, то доречно згадати, що процес «негласного» розслідування в інших країнах трошки різниться. Вивчаючи зарубіжний досвід, необхідно мати на увазі, що в США та низці західноєвропейських країн, які вважаються за зразок справжньої цивілізованості та демократії, спеціального поняття «оперативно – розшукова діяльність» у теорії кримінального процесу та криміналістики немає. В низці західних країн (особливо в США й Великобританії, меншою мірою у ФРН і Франції) законодавство й судова практика передбачають спрощений порядок збору доказів у справах про значну частину правопорушень, що розглядаються як менш тяжкі. Це дозволяє поліції витратити основні зусилля на пошуки осіб, які їх вчинили, і збір доказової інформації, звівши до мінімуму роботу з закріплення доказів [6].

З цього можливо зробити висновок, що законодавець сам заплутався у формування норми, чим надав контролюючим органам ще одну підставу у необгрунтованого притягнення слідчого до відповідальності.

Щодо отриманої інформації в результаті конфіденційного співробітництва.

Ця проблема має схожі витoki з вище зазначеними положеннями, адже конфіденційний характер дій передбачає і те що отримана внаслідок цих дій інформація теж матиме обмежений доступ. Але щодо цього законодавцем нічого не сказано.

Звернемося до етимології. Конфіденційний – такий, що не підлягає розголосові; довірчий; таємний; довірочний; секретний [7]. В ч. 2 ст. 275 КПК взагалі використано поняття «конфіденційна інформація професійного характеру», проте роз'яснення поняття відсутнє.

Вводячи інститут негласного співробітництва в систему досудового розслідування, по суті, надавши йому процесуальний характер, не було гідним чином описано порядок його використання, оформлення результатів, не визначено правову природу отриманих знань і інформації, подальше поводження з ними особами, які мали до них доступ.

Обговорюючи питання природи «інформації», доречно звернутися до Закону України «Про інформацію»[8]. та Закону України «Про доступ до публічної інформації»[9]. Відповідно до них конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Вона є одним з видів інформації з обмеженим доступом, разом з таємною інформацією та службовою інформацією. Проаналізувавши ці положення взагалі можливо заплутатися у визначеннях. Виникає доцільне питання щодо розуміння характеру інформації, яка утворюється під час конфіденційного співробітництва, в результаті проведення конкретних заходів за участі конфідента, та взагалі інформації про конфідента.

Аналізуючи далі, доречно згадати факт того, що законодавством передбачений особливий порядок розсекречування інформації з обмеженим доступом, особливий порядок поводження з нею. А який гриф буде мати інформація отримана внаслідок конфіденційного співробітництва, вимоги щодо якого є процесуальними, чи буде мати місце особливий порядок розкриття такої інформації.

Підводячи підсумок, напрошується твердження щодо недоопрацювання положень, які регламентують використання конфіденційного співро-

бітництва, правову природу інформації отриманої внаслідок останнього, процесуальний порядок його оформлення. Зазначаючи можливість слідчому працювати «конфіденційно» залишаються вимоги щодо прозорості дій та результатів – два протилежних твердження.

Також відсутній окремий понятійний апарат, який відрізняється від загально визначеного розуміння інформації у законодавстві.

Виходячи з цього нами пропонується доопрацювати інститут конфіденційного співробітництва як складової негласних слідчих (розшукових) дій. Необхідно внести ясність у термінологію, яка використовується, визначити окремий понятійний апарат «негласного співробітництва». Також, доречним буде вагомо переоцінити погляди на критерії визнання достатніми та повноцінними докази, які отримані «негласно». Визначити систему вимог, які пред'являються до суб'єкта НСПД під час проведення, зазначити гарантії безпеки як інформації отриманої, так і конфідента як особи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Говоров О. В. Проблемні аспекти оперативно-розшукової діяльності в світлі положень нового КПК України / О. В. Говоров // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: м-ли постійно діючого науково-практичного семінару (Харків, 19 жовтня 2012 р.). Х.: ТОВ «Оберіг», 2012. Вип. №4. С. 192–194.
2. Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проєкті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. – 2012. – №3–4. – С. 452–462.
3. Дубинський А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / Дубинський А. Я. – К., 1989.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України (відповідає офіційному тексту). К.: Центр учбової літератури, 2012. 254 с.
5. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2001. – №4. – С. 145–168.
6. Смирнов М. П. Оперативно-розыскная деятельность полиции зарубежных стран. М., 2001.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 1.: А-К.
8. Закону України «Про інформацію», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №48, ст. 650.
9. Закону України «Про доступ до публічної інформації» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №32, ст. 314.

Тарасенко Дмитро Іванович
старший викладач СК №2 ШЮОК для
СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудро-
го, здобувач спеціальної кафедри №22
НА СБ України

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ДОКАЗУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розуміння природи доказу є вирішальним для правильного застосування положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Про важливість доказів та комплексність їх природи свідчить й той факт, що у науці кримінального процесу дотепер немає єдиної усталеної концепції їх розуміння.

Так, КПК України визнає доказами **фактичні дані, отримані у передбаченому Кодексом порядку**, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Аналіз нормативного визначення доказів дає змогу стверджувати, що законодавець застосував найбільш поширену на сьогоднішній день концепцію доказів як єдності фактичних даних та їх процесуальних джерел, при цьому, як слушно зазначає В. П. Гмирко, «фактичні дані» – енігматичне поняття, не витлумачене законодавцем, а тому позбавлене нормативного змісту.

Так, М. С. Строгович під доказами розумів «всі фактичні дані, які у встановлених кримінально-процесуальним законом формах встановлюють чи спростовують подію злочину, вчинення його певною особою, вину цієї особи та інші обставини, що мають значення для справи». При цьому у терміні «фактичні дані» останній вирізняє два аспекти: по-перше, джерело відомостей про факти, які доводять ці факти; по-друге, доказові факти, які доводять головний факт. Другий аспект доказу, як факту, неодноразово піддавався критиці, у тому числі й радянськими науковцями.

В. М. Тертишник вказує, що доказами у кримінальному процесі не можна називати факти, що входять до предмету доказування. У мисленні людини існують, взаємодіють, рухаються не речі, не предмети, а їх образи, поняття, відомості про них... Фактичні дані – це **отримані із законних джерел відомості про факти**.

В. Я. Дорохов, погоджуючись з уявленням про докази як єдності фактичних даних та їх джерел, під фактичними даними вже розуміє «отрима-

ні з законних джерел відомості про факти, що підлягають встановленню у справі, а не самі факти, обставини». При цьому слід погодитись з позицією науковця, що визнання доказів фактами «робить непотрібним саме це поняття, як і всю теорію судових доказів», оскільки факт як явище об'єктивної дійсності не може піддаватись оцінці з приводу його достовірності. Крім того, слід зазначити, що вся кримінальна процесуальна діяльність за свою суттю є пізнанням фактів минулого за допомогою здобутих доказів. Отже, визнання доказів фактами є підміною мети засобами її досягнення.

Водночас, В. Я. Дорохов уводить поняття доказу як «сигналу-образу». Розуміючи суттєву відмінність кібернетичних систем та людини, В. Я. Дорохов зазначає: «Для людини сигнал-образ, який несе інформацію про об'єкт, постає як модель об'єкту у його предметності. В образі відображається не нервова організація суб'єкта, а об'єкт пізнання, що взаємодіє з активним суб'єктом... Предмет реальної дійсності не залежить від його образу, таким же чином як і істинний зміст образу не залежить від суб'єкта». З останнім твердженням важко погодитись, оскільки образ і його зміст, як кінцевий результат сенсорного сприйняття об'єкта, відноситься до категорії когнітивної психології «перцепт», який є «продуктом наших знань, очікувань, умовиводів». Цілком очевидно є унікальність названого поєднання для кожної конкретної особи. Сама ідея «сигналу-образу» виникла, на думку автора, як необхідність пояснення суб'єктивного характеру доказу через призму догматично нав'язаного діалектичного матеріалізму. Саме з цих позицій В. Я. Дорохов залучив до пояснення суті доказу надбання кібернетичної науки, розглядаючи слідчого, прокурора, суддю як кібернетичні системи, оскільки кібернетика дала змогу матеріалізувати ідеальний за своїм змістом процес пізнання.

Результатом такого компромісу, на думку автора, стало уведення до кримінального процесу уявлення про докази як фактичні дані. Такий підхід з одного боку підкреслює інформаційно-матеріалістичну природу доказу (фактичні), а з іншого включає споживача сприйнятої інформації (дані) – слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю. Саме ця категорія, як спроба об'єднати несумісні речі – інформацію та результат її сприйняття, викликає найбільшу кількість дебатів з приводу розуміння терміну «фактичні дані» та його зв'язку з джерелами доказів.

Уявлення про докази, як відображаючу об'єктивну дійсність та існуючу у розумі людини ідеальну категорію, призвели до виникнення інформаційної концепції доказів, тобто уявлення про докази як специфічного виду інформації. М. А. Погорєцький, аналізуючи зазначену концепцію,

виокремлює такі аргументи її прихильників – зміст судових доказів можливо сформулювати через науковий термін «інформація», поняттям якого поєднуються відомості (повідомлення) як продукція свідомості й ознаки, властивості, особливості матеріальних об'єктів (систем), оскільки поняття фактичних даних і інформації є тотожними. Прибічники цієї концепції пропонували реалізувати її у проекті КПК України надавши наступне визначення доказів: «Доказами у кримінальних справах є всяка (будь-яка) інформація, яка міститься (відображена) в матеріальних джерелах, що знаходиться у причинно-наслідковому зв'язку з обставинами, які є об'єктом доказування і які зібрані у порядку, що регламентується чинним Кодексом».

Однак, як зазначає М. Є. Шумило з посиланням на І. М. Лузгіна «... субстанцією судового доказу дійсно утворює інформація. Однак для визначення поняття «докази» у кримінальному процесі поняття сигналу-інформації не може бути використане, оскільки воно характеризує спосіб передачі інформації, її переміщення в часі та просторі, але не розкриває юридичної природи доказу».

Негативного «іміджу» інформації у кримінальній процесуальній науці також додає відсутність єдиного розуміння цього фундаментального поняття. На сьогоднішній день «інформацію» у юридичній науці можна віднести до категорії «імпліцитне знання», тобто таке про яке ми маємо уявлення, розуміння, але не маємо необхідного обсягу знань, щоби надати йому визначення. Нормативне визначення інформації, наведене у ст. 1 Закону України «Про інформацію», як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, не може бути використане для цілей кримінального процесу, оскільки фактично є тавтологічним, а також містить невизначену категорію «електронний вигляд». Тавтологічність визначення полягає у використанні терміну «матеріальний носій», який законодавцем свідомо для номінального уникнення визначення *idem per idem* був скорочений з поняття «матеріальний носій інформації». Крім того, «електронний вигляд», за умови його граматичного тлумачення, виключає можливість представлення інформації у «оптичному вигляді» – оптичні диски, «електромагнітний вигляд» – радіохвилі, «магнітний вигляд» – магнітні диски. Таким чином, нормативне визначення «інформації» своє завдання фактично не виконує.

Водночас, таке визначення примушує замислитись над різницею між «даними» та «відомостями», які синонімічно використовуються у КПК. Враховуючи наявність в науці кримінального процесу уявлення про доказ

як сигнал, а також відсутність категоричних спростувань щодо хибності уявлень про докази як суто «сигнал», «дані» або «відомості», виникає необхідність у проведенні відмежування названих складових інформації.

Ця проблема частково вирішується з позиції розгляду інформації, як складної багаторівневої структури, запропонованої російським вченим В. О. Мещеряковим. Останній, досліджуючи комп'ютерну інформацію, розрізняє такі її рівні:

фізичний – рівень матеріальних носіїв інформації, де інформація надана у вигляді характеристик речовини або магнітного поля;

логічний – рівень представлення складних інформаційних структур (від байта до файлу) на підставі фізичного рівня;

семантичний – рівень смислового навантаження інформації.

Названа ієрархія складових інформації, на думку автора, цілком може бути застосована і до розуміння інформації в цілому, з окремими уточненнями. Так, **фізичний рівень** інформації відповідає інформації-сигналу, як засіб передачі до сприймаючого суб'єкта (чуття людини). **Логічний рівень** – інформація-дані, які є результатом інтерпретації сигналів та відповідають знанням стосовно досліджуваного об'єкта (конкретні розміри, колір, вага, розташування, приналежність тощо). **Семантичний рівень** – інформація-відомості, які є результатом аналізу отриманих даних, з урахуванням раніше отриманих знань стосовно об'єктів, – знанням стосовно події.

Слід звернути особливу увагу на семантичний рівень інформації, який є тими знаннями, що **можуть бути отримані людиною** з інформації-даних. Потенційність знань полягає у можливості виокремлювати «фігури з фону», яка цілком залежить від наявних у суб'єкта сприйняття попередньо здобутих знань. З точки зору когнітивної психології «пізнання – це узагальнена назва усіх процесів, завдяки яким сенсорна інформація трансформується, редукується, посилюється, зберігається, актуалізується[у пам'яті – прим. авт.] та використовується», тобто пізнанням є усвідомлення семантичного рівня інформації. Результатом пізнання є отримання нових знань про досліджуваний об'єкт, у нашому випадку – кримінальне правопорушення.

Отже, з точки зору когнітивної психології доказ у кримінальному процесі є нічим іншим ніж знанням, що отримане слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею про обставини кримінального правопорушення, які підлягають встановленню. Отримані знання стосовно тих чи інших обставин розслідуваного правопорушення є підставою для прийняття процесуального рішення, формування власного(особистого) переконання.

Аналогічною стосовно доказів за своєю суттю є позиція В. Д. Спасовича: «Доказами кримінальними називаються підстави переконання судді щодо винуватості або невинуватості підсудного, запідозрюваного у певному злочині, переконання, що зумовлюють застосування до підсудного кримінального закону... Будь-яке переконання тримається на доказах і ґрунтовне до тих пір, доки його підстави – докази не похитнулись». Знання є категорією суто суб'єктивною і, вочевидь, можуть бути як хибними, так і правдивими. Ця обставина, а також обвинувальний характер кримінального процесу, потенційне обмеження прав людини (запобіжні заходи, покарання тощо) вимагають від слідчого, прокурора, слідчого судді та судді критично відноситись до тих знань, що отримані під час кримінального провадження та судового розгляду.

Звичайно, уявлення про доказ виключно як про знання є шкідливим, оскільки нівелює «юридичність» кримінального процесуального доказування та виводить гносеологічну складову на самодостатній рівень. Як справедливо зауважує з цього приводу В. П. Гмирко «... якщо інформація цінна, якщо вона промовиста, якщо з її допомогою розкриваються злочини, то процедура *volens – nolens* має посунутись на задній план». Враховуючи, що відомості отримуються суб'єктом пізнання з даних, які знаходяться, зберігаються, містяться у носіїві (матеріальний об'єкт, людина), цілком виправданим є нормативне встановлення зв'язку доказів та їх джерельною основою (процесуальними джерелами).

«Юридичності» доказам-знанням надає категорія «недопустимості» їх процесуальних джерел. Загальноновизнаним критерієм допустимості процесуальних джерел доказів є законність шляху їх отримання.

Дуже цікавою з позиції співвідношення даних та відомостей є частина (d) правила 103 Федеральних правил щодо доказів США, яке полягає у тому, що суд зобов'язаний здійснювати судовий розгляд за участю присяжних так, щоб жоден недопустимий доказ не був наданий присяжним у будь-якому вигляді. Назване правило досить чітко розмежує у кримінальному процесі США доказів-відомостей (ідеальний продукт розумової діяльності людини) від їх процесуального джерела. Підставою такого правила є особливість процесів людського пізнання – кожен когнітивний акт здатен призвести до зміни знання, яке зберігається у пам'яті, і вилучити такі зміни знання не зможе жодна правова норма.

Аналізуючи ст.ст. 150, 155 КПК України можна виявити внутрішні протиріччя, які, на думку автора, є результатом застосування концепції єдності фактичних даних та їх джерел. Так, при складанні подання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та про відсто-

ронення від посади слідчий, прокурор зобов'язані зазначити виклад **обставин**, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на **обставини**. Тобто, на підтвердження обставин повинні бути надані самі обставини, що не дивно оскільки фактичні дані (відомості про подію) та їх джерела (дані) є єдиними. Відповідь на питання які обставини повинні бути надані для підтвердження обставин надає ст. 184 КПК України, яка визначає, що для підтвердження важливих для обрання запобіжного заходу обставин необхідно посилатись на підтверджуючі матеріали. Законодавець у ст. 184 КПК України чітко розрізняє функціональне призначення обставин (доказів-відомостей) та матеріалів (доказів-даних). Перші необхідні для прийняття процесуального рішення, а другі для його формування, обґрунтування, підтвердження.

За наведених обставин цілком виправданою та обґрунтованою є позиція М. Є. Шумила та В. П. Гмирка, які пропонують відмовитись від нормативного визначення поняття «доказів», залишивши у сфері правового регулювання їх процесуальні джерела.

Беззаперечно погоджуючись з генетичним зв'язком доказів (відомостей, фактичних даних) з процесуальними джерелами, концепція їх єдності вбачається такою, що містить внутрішні патові протиріччя, свідченням чого є тривалість наукових спорів з приводу розуміння доказів. Як показано вище, природа цих протиріч полягає в ідеальності (суб'єктивності) доказів та матеріальності (об'єктивності) їх процесуальних джерел, а отже генетично суперечливим є й єдине їх правове регулювання.

Глепова Марина Ігорівна

аспірант кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО У ДОКАЗУВАННІ

В роботі розглядаються питання, що стосуються поняття доказування, участі у ньому потерпілого. Особливу увагу присвячено можливості потерпілого приймати участь у доказуванні шляхом одержання висновку експерта.

This analysis addresses issues related to the notion of proof, participation of the victim in proving. Special attention is devoted to the possibility of the victim to participate in proving by obtaining expert opinion.

У кримінальній процесуальній науці ще в 60-х роках минулого століття О. М. Ларінім було доведено, що доказування – це не тільки здійснювана у встановлених законом формах, діяльність слідчого, прокурора, але й інших учасників (суб'єктів) кримінального процесу, яка полягає у дослідженні фактів про вчинений злочин і пов'язаних з ним обставин з метою досягнення визначених законом завдань кримінального судочинства [1, с. 12].

Цілком погоджуючись із таким твердженням, зазначимо, що одним з учасників кримінального процесу, який приймає участь у доказуванні обставин вчинення кримінального правопорушення є потерпілий. Відповідно до ст. 55 КПК України (далі – КПК) потерпілим може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Аналізуючи питання участі потерпілого в доказуванні, С. В. Давиденко звертає увагу на те, що кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати не тільки дотримання прав потерпілого на своєчасне відшкодування (компенсацію) завданої кримінальним правопорушення шкоди, а і його активність по встановленню обставин, що входять до предмета доказування під час досудового і судового провадження [2, с. 5].

Для дослідження питання участі потерпілого у доказуванні, необхідно спочатку зазначити, що на відміну від КПК 1960 року, діючий КПК містить чітке визначення поняття доказування, яке полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК). Розвиваючи цей законодавчий припис, В. Д. Берназ пропонує в ч. 2 ст. 91 КПК закріпити поняття не взагалі доказування, а доказування обставин вчинення кримінального правопорушення [3, с. 178]. На нашу думку, слід погодитись із пропозицією автора, оскільки це поняття найбільш повно відображає зміст діяльності з встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Аналізуючи відповідні норми КПК (п. 3 ч. 1 та п. 3 ч. 2 ст. 56 КПК) можна констатувати, що поряд із правом потерпілого на збирання доказів, законодавчо закріплено і зовсім інше право цього учасника кримінального провадження, а саме – право подавати докази. В подальшому тексті Кодексу законодавець не використовує цей термін стосовно потерпілого, а замість нього застосовується словосполучення «збирати докази». З ме-

тою забезпечення повноцінної участі потерпілого в процесі доказування слід звернути увагу на необхідність розмежувати ці поняття на законодавчому рівні: правом збирати та подавати докази потерпілий наділений на стадії досудового розслідування, а правом подавати – на стадії судового розгляду.

Частиною 3 ст. 93 КПК закріплені способи збирання доказів стороною захисту, потерпілим: витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів.

Наразі одним з проблемних питань участі потерпілого у доказуванні, яке, на нашу думку, доцільно розглянути, полягає у можливості потерпілого приймати участь у доказуванні шляхом одержання висновку експерта (ч. 3 ст. 93 КПК). Відповідно до ст. 243 КПК правом самостійно залучати експерта наділені тільки сторони обвинувачення і захисту. При цьому ч. 4 ст. 15 Закону України «Про судову експертизу» передбачає можливість проведення експертизи у кримінальному провадженні на замовлення не лише підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, а й потерпілого і його представника [4]. Керуючись принципом законності, слід зазначити, що закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК (ч. 3 ст. 9 КПК). Отже, потерпілий не зможе скористатися своїм правом, передбаченим Законом України «Про судову експертизу», оскільки його положення суперечать чинному кримінальному процесуальному закону. Вказане протиріччя в законодавчих актах практично нівелює право потерпілого на збирання доказів шляхом подання висновку експерта.

З огляду на зазначене вище, можемо констатувати наявність значних розбіжностей у порядках реалізації права потерпілого на отримання висновку експерта, які передбачені КПК та Законом України «Про судову експертизу».

Розглядаючи дану проблематику, О. П. Кучинська зазначає, що вказані норми КПК значно ускладнюють можливість використання потерпілим

та його представником спеціальних знань для відстоювання своїх інтересів у кримінальному провадженні, та свідчать про те, що має місце «відверта диспропорція у правових можливостях потерпілого і сторони захисту в отстоюванні своєї позиції в кримінальному провадженні» [5, с. 231]. Ми підтримуємо пропозицію автора щодо необхідності доповнення ч. 2 ст. 243 КПК положенням про можливість потерпілого самостійно залучати експерта на договірних засадах для проведення відповідної експертизи.

Разом з тим, враховуючи, що Закон України «Про судову експертизу» був прийнятий ще в 1994 році, його положення мають бути приведені у відповідність до чинного кримінального процесуального законодавства. Оскільки вказаний вище Закон є галузевим нормативним актом, який регулює діяльність щодо призначення та проведення експертних досліджень, вважаємо за доцільне закріплення в ньому чіткої процедури, за допомогою якої потерпілий матиме можливість реалізувати своє право на одержання висновку експерта.

Вважаємо, що запропоновані вище доповнення до чинного КПК та законів, що регулюють кримінальні процесуальні відносини заслуговують на увагу з огляду на те, що вони повністю узгоджуються із завданнями кримінального провадження, а саме – захистом особи від кримінальних правопорушень та охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК).

Список використаних джерел та літератури:

1. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе [Текст]: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. М. Ларин. – Москва: Б. и., 1962. – 15 с.
2. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування [Текст]: монографія / С. В. Давиденко; за наук. ред. Ю. М. Грошевого; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Х.: ФІНН, 2008. – 296 с.
3. Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України [Текст] // Право України. – 2013. – № 11. – с. 173–179.
4. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України. 1994. – № 28. – Ст. 232.
5. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників [Текст]: монографія / О. П. Кучинська. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.

Трофименко Володимир Михайлович

докторант кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) суттєво змінилася процесуальна форма кримінального провадження в цілому і, зокрема, – досудового розслідування. Одним із чинників, який, уявляється, детермінував такі концептуальні зміни, є науково-технічний прогрес. Його досягнення обумовили впровадження не тільки окремих засобів фіксації інформації, що отримується при здійсненні досудового розслідування, а і певних процедур, до основи яких покладено застосування технічних засобів фіксації та передачі інформації.

Незважаючи на новизну багатьох із чинних на даний час порядків застосування технічних засобів, проблема впливу науково-технічного прогресу на процесуальну форму кримінального судочинства не є новою для процесуальної науки. Досліджуючи її багато років тому, М. Л. Якуб обґрунтовано звертав увагу на те, що порядок кримінального судочинства повинен будуватися на науковій основі. В ньому, за позицією цього вченого, мають бути втілені досягнення науки, реалізовуватися досягнення науково-технічного прогресу, а також багаторічний досвід практичної діяльності слідчих і судових органів держави. Втім, саме концептуальні зміни процесуальної форми під впливом досягнень науково-технічного прогресу відбулися під час прийняття нового кримінального процесуального законодавства України.

При цьому слід окремо наголосити, що такі зміни стосуються різних аспектів, а саме: з'явився новий різновид кримінальних процесуальних документів – електронний документ; зазнав змін порядок (процесуальна форма) здійснення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також порядок фіксації ходу окремих процесуальних дій (зокрема, слідчих (розшукових) дій) та етапів кримінального провадження (його стадій) (зокрема, судового розгляду).

Електронним документом, впровадження якого концептуально змінило порядок реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також перебігу подальшого кримінального провадження, є Єдиний реєстр досудових розслідувань, вимоги до ведення якого передбачені ст. 214 КПК

України. Практика застосування цього порядку показала його достатню ефективність, незважаючи на окремі недоліки, що, як уявляється, можуть бути усунуті шляхом доопрацювання самої електронної системи. Проте впровадженням такого порядку забезпечило оперативність початку досудового розслідування, проведення невідкладних слідчих дій, які потребують швидкого реагування з боку слідчого, оперативних підрозділів та прокурора. Прикладом ще одного електронного документу, який стосується саме процесуальної форми кримінального провадження, є, на нашу думку, повістка про виклик, надіслана електронною поштою в порядку ст. 135 КПК України. Впровадження цього способу виклику учасників кримінального процесу також спрямовано на його прискорення та суттєве спрощення здійснення цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Зміни порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій в результаті розширення застосування технічних засобів фіксації стосуються, зокрема, допиту. Так, відповідно до ч. 2 ст. 104 КПК України якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситись до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Суттєвих змін зазнав і порядок залучення понятих до участі в слідчих (розшукових) діях, що також обумовлено впровадженням фіксації їх ходу за допомогою технічних засобів. Згідно ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. При цьому обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Особливо необхідно відмітити проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування в порядку ст. 232 КПК України. Одночасно з цим законодавець надає можливість слідчому, прокурору з метою забезпечення оперативності кримінального провадження провести у режимі відео- або телефонної конференції опитування особи, яка через знаходження у віддаленому від місця проведення досудового розслідування місці, хворобу, зайнятість або з інших причин не може без зайвих труднощів вчасно прибути до слідчого, прокурора. Результатом такого опитування є пояснення особи, які не можуть бути доказами, а в

разі необхідності отримання показань від опитаних осіб слідчий, прокурор проводить їх допит.

На окрему увагу в контексті даної теми заслуговує порядок здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, багато з яких пов'язані саме із застосуванням технічних засобів. Їх модернізація в останні роки надала правоохоронним органам нові можливості щодо розкриття злочину, встановлення особи, яка його вчинила, встановлення її місця знаходження тощо. Йдеться про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, з електронних інформаційних систем, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, аудіо, відео контроль місця тощо.

Концептуальною новелою КПК України, яка також безпосередньо стосується зміни процесуальної форми фіксації ходу кримінального провадження, є застосування технічних засобів фіксації судового розгляду, яке фактично замінило протокол судового засідання, спростило і суттєво прискорило фіксування судового провадження, що відповідно до ст. 107 КПК України є обов'язковим.

Аналіз наведених змін кримінальної процесуальної форми дозволяє дійти висновку про те, що всі вони, будучи детерміновані розвитком науково-технічного прогресу, спрямовані на досягнення єдиної мети – спрощення проведення окремих процесуальних дій, а також їх блоків, які охоплюються межами окремих стадій, прискорення кримінального провадження в цілому. Разом з тим, необхідно відзначити також і те, що практика застосування тих чи інших зазначених правил показала необхідність удосконалення окремих із них, передбачення дієвих правових гарантій забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Туманянц Ануш Робертівна

доцент кафедри кримінального процесу НІОУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Публікація присвячена теоретичним і практичним проблемам оскарження й перегляду ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування.

Однією із гарантій забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження є передбачений у § 2 глави 26 КПК порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Стаття 309 КПК містить перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Крім цього, виходячи із системного тлумачення низки положень КПК, що стосуються постановлення слідчим суддею відповідних ухвал, в апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді, постановлені у порядку ч. 2 ст. 117, ч. 7 ст. 583, ч. 9 ст. 584, ч. 6 ст. 591 КПК.

Аналіз європейських стандартів захисту прав людини при оскарженні судових рішень, ухвалених під час досудового розслідування, дозволяє говорити про існування низки вимог до національного законодавства, що регулює перегляд вищезазначених рішень суду. До них відносяться невідкладність перегляду, забезпечення змагальної процедури перегляду та обґрунтованість судових рішень вищої інстанції. Проаналізуємо їх.

1. Вимога невідкладності перегляду.

При вирішенні питання про відповідність процедури перегляду критерію невідкладності Європейський Суд враховує час, що минув з моменту подачі скарги до її вирішення по суті. Відповідно до ч. 2 ст. 422 КПК апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.

Прийнятність цього строку залежить від того, з чийої вини – держави чи громадянина – була допущена затримка. При цьому порушення, пов'язані з тривалістю часу перегляду судового рішення, що обмежує свободу, можуть бути віднесені до держави і за наявності об'єктивних причин, наприклад, у зв'язку зі святами (рішення по справі «Лебедев проти Росії» від 25.11.2007 р.). Необхідно підкреслити, що закінченням строку розгляду скарги визнається дата винесення судового акта, у якому вирішено питання про необхідність обмеження прав особи.

На думку Європейського Суду, досягненню невідкладності служать не тільки скорочені строки перегляду, а й наділення національних судів, що здійснюють перегляд у ході досудового провадження, повноваженнями з вирішення скарги по суті. Загальновідомо, що формою перегляду, в рамках якої можливе ухвалення нового рішення, у якому скарга вирішується по суті, є апеляція. Дослідження доказів при перегляді рішення суду дозволяє, по-перше, перевірити обґрунтування підозри у вчиненні злочину, покладеного в основу оскаржуваного рішення, і по-друге, оцінити законність обмеження свободи нижчестоящим судом (рішення по справі «Бециев (Besaeu) проти Молдови» 04.10.2005 р.).

Викладене розуміння Європейським Судом вимоги про невідкладність перегляду рішень суду про застосування запобіжних заходів дозволяє зробити висновок, що перегляд судового акту під час досудового розслідування повинен відбуватися в порядку апеляції, оскільки саме апеляційна інстанція здатна забезпечити безпосереднє дослідження доказів і ухвалення нового судового рішення, у якому вирішується спір, що виник в ході досудового провадження по суті.

Відповідно до ст. 310 КПК оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному провадженні. Порядок перевірки ухвал слідчого судді передбачає наступний алгоритм дій: отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду (ч. 1 ст. 422 КПК).

Однак, проблемним є питання повноважень суду апеляційної інстанції за результатами апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу слідчого судді. Так, ч. 3 ст. 407 КПК встановлено, що за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити ухвалу без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

При цьому, за своїм змістом, положення ч. 3 ст. 407 КПК стосуються усіх видів ухвал слідчого судді, постановлених, як то за наслідками розгляду клопотання про забезпечення заходів кримінального провадження, так і за результатами розгляду скарги на дії/бездіяльність органу досудового розслідування, прокурора.

На відміну від пп. 3, 6 ч. 1 ст. 407 КПК, в яких зазначено, що за результатами розгляду скарги на ухвалу суду першої інстанції колегія суддів вправі скасувати ухвалу з призначенням нового судового розгляду у суді першої інстанції або скасувати та постановити нову ухвалу, в ч. 3 ст. 407 КПК не конкретизовано, яку саме ухвалу вправі постановити апеляційний суд за умови скасування ухвали слідчого судді суду першої інстанції.

Відсутність єдиного підходу в застосуванні положень п. 2 ч. 3 ст. 407 КПК призводить до прийняття апеляційними судами неоднакових рішень за результатами апеляційного розгляду апеляцій на ухвали слідчого судді. Переглядаючи в кожному разі ухвали слідчого судді, зокрема, про відмову у відкритті провадження за скаргою (ч. 4 ст. 304 КПК) та про повернення скарги заявнику (ч. 2 ст. 304 КПК), апеляційний суд в одних випадках скасовував ухвалу слідчого судді та ухвалював нову по суті вимог скарги, а в інших – призначав новий судовий розгляд.

2. Вимоги до справедливої процедури перегляду рішень суду в апеляційній інстанції.

Одним з найважливіших критеріїв справедливої судової процедури, зокрема перегляду рішень про тримання під вартою, незмінно називається її змагальність, одним зі складових якої є коло обов'язкових учасників судової процедури. Якщо захисник і прокурор безумовно визнаються обов'язковими учасниками судового засідання, то позиція Європейського Суду щодо участі обвинуваченого (підозрюваного) ставиться їм у залежність від ряду умов.

Так, у рішенні по справі «Рейнпрехт проти Австрії» від 15.11.2005 р. Європейським Судом було висловлено загальне правило про те, що присутність обвинуваченого при апеляційному перегляді рішення суду про взяття під варту не вимагається, якщо ставиться під загрозу невідкладність перегляду. Цей висновок ґрунтується на тому, що апеляційний перегляд представляє собою додаткову перевірку правомірності продовження тримання обвинуваченого під вартою, яка може бути проведена і без участі особи, але з обов'язковою участю його захисника. Надалі цей підхід був дещо скоректований, а саме вказівкою на ряд випадків, коли участь обвинуваченого є обов'язковою. Так у рішенні по справі «Мамедова проти Росії» від 01.06.2006 р. визнана обов'язковою участь обвинуваченого у перегляді рішення суду про взяття під варту (продовження строків тримання під вартою), якщо він не був присутній при винесенні оскаржуваного рішення.

3. Вимоги до обґрунтованості рішення, ухваленого судом апеляційної інстанції.

Обмеження прав особи буде відповідати вимогам Європейського Суду тільки в тому випадку, якщо воно передбачене законом (пп. «з» п. 1 ст. 5 Конвенції) і переслідує законну мету. Згідно зі стандартами Європейського Суду, поняття «законний» і «в порядку, встановленому законом», які закріплені у ст. 5 Конвенції, не просто відсилають до національного законодавства, але мають на увазі певну якість національного закону, котрий повинен бути сформульований таким чином, щоб дозволити особі передбачати з розумною ступенем визначеності ті наслідки, які може спричинити за собою та чи інша дія. Метою ст. 5 Конвенції є запобігання довільного позбавлення волі. Обмеження свободи буде обґрунтованим тільки в тому випадку, коли держава продемонструє не «загальні й абстрактні», а переконливі доводи проти звільнення, а також доведе існування конкретних фактів, які, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважають принцип поваги до індивідуальної свободи.

Фурсевич Віктор Володимирович
старший слідчий слідчого відділу
УСБУ в Тернопільській області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСІБ ЗГІДНО НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Слід зазначити, що при затриманні осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, певні складнощі викликає питання визначення правомірності кримінально-процесуального затримання в порядку ст. 208 КПК до внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань, дотримання прав особи, яка фізично затримується уповноваженою службовою особою, порядок здійснення обшуку цієї особи, а також вилучення у затриманого речей і документів, які можуть бути доказами.

Чинний КПК України встановлює, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ч. 1 ст. 208 КПК України).

Так, вираз «при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення» охоплює як дії з учинення кримінального правопорушення, так і дії, безпосередньо спрямовані на його вчинення. Затримання безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення має місце тоді, коли часові і просторові ознаки знаходження особи щодо події і місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави запідозрити особу в його вчиненні, а тим більше, якщо затримання здійснюється потерпілим чи очевидцем події.

При цьому з положень ст. 208 чинного КПК України незрозуміло, чи стосується вираз «безпосередньо після вчинення злочину» (тобто за короткий проміжок часу неподалік від місця події) лише випадків, коли на підозрюваного вказує очевидець, або ж вона стосується й випадків виявлення «сукупності ознак». Якщо так, то в разі виявлення цих ознак не безпосередньо, а впродовж тривалого часу та на значній відстані від місця події, підстав для затримання не буде.

Згідно ст. 207 КПК України, законне затримання будь-якої особи без ухвали слідчого судді, суду може здійснювати кожен громадянин України,

іноземець чи особа без громадянства: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Як зазначається в науковому коментарі до КПК України, законне затримання слід відрізнити від процесуального, що здійснюється уповноваженими особами в порядку ст. 208 КПК України. Однак, потребує ретельного аналізу те, що затримання не уповноваженою службовою особою може здійснюватися як за вчинення кримінального проступку, так і злочину, на відміну від затримання уповноваженою службовою особою, яке здійснюється виключно за вчинення злочину.

Крім того, розглядаючи вказане положення, слід звернути увагу на другий принцип захисту осіб, які підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, встановлений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, згідно якого «...арешт, затримання чи ув'язнення здійснюються лише в чіткій відповідності з положеннями закону та компетентними посадовими особами або особами, уповноваженими законом для цієї мети». Існування інституту громадянського затримання, може обмежувати права працівників правоохоронних органів відносно можливості адекватного реагування на вчинення кримінальних проступків.

Таким чином, слід підкреслити існування об'єктивної необхідності розробки науково-практичних рекомендацій, роз'яснень, інструкцій (настанов) щодо дій працівників правоохоронних органів при затриманні осіб, а також спільних інструкцій (настанов), узгоджених з органами прокуратури та суду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI // Голос України від 19.05.2012. – К., 2012. – №90–91.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
4. Звід принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі: додаток до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року №43/17.

Холостенко Андрій Володимирович
начальник кафедри кримінального
процесу факультету підготовки фахів-
ців для підрозділів слідства Одеського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕПРАВОМІРНОЮ ВИГОДОЮ

У статті розкрито особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з неправомірною вигодою. Розглянуто проблеми реалізації прав підозрюваного, зокрема, на участь у проведенні процесуальних дій. Запропоновані шляхи подолання існуючих вад.

Ключові слова: захисник, корупція, неправомірна вигода, підозрюваний, процесуальні дії, негласні слідчі (розшукові) дії, хабарництво.

В статтє раскрыты особенности проведения негласных следственных (розыскных) действий при расследовании преступлений, связанных с неправомерной выгодой. Рассмотрены проблемы реализации прав подозреваемого, в частности, на участие в проведении процессуальных действий. Предложены пути устранения существующих недостатков.

Ключевые слова: защитник, коррупция, неправомерная выгода, подозреваемый, процессуальные действия, негласные следственные (розыскные) действия, взяточничество.

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), основу якого складає глава 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], є новим для кримінального процесуального законодавства нашої країни. Його поява – наслідок багаторічного пошуку в теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, в слідчо-судовій практиці рішення завдання з розробки механізму використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві, який забезпечував би не лише невідворотність кримінального покарання, але і гарантував належне дотримання прав і законних інтересів громадян та суспільства в цілому.

Введення такого інституту в кримінальний процес, з одного боку, озброює оперативні підрозділи, слідчих та прокурорів додатковими «ін-

струментами» з розкриття і розслідування злочинів, з іншого – покладає на них обов'язок професійного володіння цими «інструментами», оскільки невміле їх застосування може призвести як до порушення прав людини під час здійснення НС(Р)Д, так і до притягнення до відповідальності співробітників правоохоронних органів, які допустили порушення закону під час їх здійснення [4, с. 6].

До речі, проаналізуємо окремі положення кримінального процесуального законодавства щодо проведення НС(Р)Д та дотримання прав учасників кримінального провадження.

Законодавець визначає наступні поняття.

Слідчі (розшукові) дії – є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК України).

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246).

Проте визначення поняття «процесуальних дій» в КПК України відсутнє, що потребує обов'язкового уточнення. Так, Є. М. Блажівський вважає наступне: «Законодавець визначає, що процесуальні рішення приймаються лише учасниками кримінального провадження – органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, судом (ч. 1 ст. 110 КПК України), але не розкриває поняття процесуальних дій. Здійснювати процесуальні дії можуть усі учасники кримінального провадження, дотримуючись визначених законом процесуальних строків» [3, с. 322]. У підручнику з кримінального процесу за редакцією В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної та О. Г. Шило вказано, що: «Під діями слід розуміти будь-які процесуальні дії, здійснювані слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом під час досудового і судового провадження [2, с. 89].

Відтак, оскільки КПК України не дає визначення процесуальним діям, а наукове тлумачення цього поняття не є конкретизованим, обов'язково необхідно дослідити проблемні питання, що можуть у зв'язку з цим виникати. У відповідності зі сформованою практикою, процесуальні дії – це будь-які дії, здійснювані співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом під час досудового і судового провадження.

Отже, до складу процесуальних дій входять слідчі (розшукові) дії, НС(Р)Д, а також деякі заходи забезпечення кримінального провадження тощо.

Звісно, що згідно ст. 42 КПК України, підозрюваний має право на участь захисника у проведенні процесуальних дій, а також брати участь

у проведенні процесуальних дій. Адже до процесуальних дій відносяться й НС(Р)Д.

Внаслідок цього, з положень ст.ст. 42, 246 КПК України випливає, що підозрюваний має право:

- на участь захисника у проведенні НС(Р)Д;
- брати безпосередньо участь у проведенні НС(Р)Д;
- під час проведення НС(Р)Д ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій;
- реалізовувати інші права, пов'язані з участю в процесуальних діях.

Окрім того, не є зрозумілим, в яких саме випадках не підлягають розголошенню відомості про факт та методи проведення НС(Р)Д (ст. 246 КПК України). Впливає, що з теоретичної точки зору, на практиці можуть виникати випадки, коли підозрюваний у ході досудового слідства, в тому числі по злочинам, пов'язаним з неправомірною вигодою, заявить клопотання про участь його, а також захисника у проведенні НС(Р)Д. В цьому випадку ефективність проведення НС(Р)Д буде під істотною загрозою. Аналогічні повноваження законодавець надає і захисникові – захисник користується процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним і не може бути доручена захиснику (ст. 46 КПК України).

Таким чином, КПК України надає стороні захисту потужну зброю у вигляді заяви клопотань про проведення НС(Р)Д, а також в участі у проведенні вказаних дій, що може поставити сторону обвинувачення в глухий кут.

Прикладом цього може бути наступна ситуація. Під час затримання на місці скоєння злочину (в нашому випадку – одержання неправомірної вигоди), особа стає підозрюваним з моменту затримання (ст. 42 КПК України), а саме з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України). Одразу після затримання особа набуває прав підозрюваного і може заявити клопотання про участь її та захисника у проведенні НС(Р)Д. Однак участь захисника з підозрюваним у проведенні відносно останнього НС(Р)Д є нонсенсом і зводить нанівець очікувані результати від зазначених процесуальних дій або змушує сторону обвинувачення утриматися від їх проведення.

В даному випадку адвокат зможе забезпечити надійний захист підозрюваного від можливого проведення відносно нього НС(Р)Д, а також клопотати про проведення НС(Р)Д відносно інших учасників кримінального провадження, визначених законом. Але реальне застосування на практиці означених тверджень викликає сумнів і має дискусійний харак-

тер: з одного боку – сторона захисту може клопотати на участі підозрюваного і захисника у проведенні НС(Р)Д, а з іншого – сторона обвинувачення буде наполягати на нерозголошенні відомостей про факт та методи проведення НС(Р)Д.

Для уникнення подібних ситуацій пропонуємо наступні заходи нормативного характеру:

- визначення поняття «процесуальних дій»;
- визначення процесуальних дій (в нашому випадку – НС(Р)Д), у проведенні яких не мають права брати участь підозрюваний і його захисник.

З метою виконання поставлених задач вважаємо доцільним внести наступні зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 9–13, ст. 88):

1) статтю 3 доповнити пунктом 15¹ такого змісту:

«15¹) процесуальні дії – це будь-які дії, здійснювані співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом під час досудового і судового провадження, а в невідкладних випадках – до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, в межах своїх повноважень, передбачених цим Кодексом»;

2) у частині третій статті 42:

пункти 3, 9, 10, 11 після слів «процесуальних дій» доповнити словами «за винятком негласних слідчих (розшукових) дій».

Впровадження в практичну діяльність наших пропозицій сприятиме уникненню можливих проблемних питань на досудовому слідстві, а також підвищенню ефективності розслідування не тільки злочинів, пов'язаних з неправомірною вигодою, але й інших видів злочинів, передбачених кримінальним законодавством України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 13. 04. 2012 р. із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 22. 08. 2014 р. № 1631–18. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрану.
2. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – 824 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] : науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 768 с.

4. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні [Текст] : навч.-практ. посіб. / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Харків : Оберіг, 2013. – 344 с.

Членов Микола Володимирович

ст. викладач СК № 1 ІПЮК для СБ
України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ І ПОРЯДОК ЇХ ОБЧИСЛЕННЯ

З першого погляду здається, що тема строків надзвичайно розгалужена та невпорядкована. І дійсно, якщо звернутися до Кримінального процесуального кодексу України, то неважко встановити, що загальні положення про строки, їх обчислення та поновлення регулює невелика кількість норм, які в своїй переважній більшості знаходяться у главі 7 «Процесуальні строки». Більшість же норм, які стосуються строків прийняття певних процесуальних рішень чи здійснення певних процесуальних чи слідчих дій, знаходяться у відповідних главах, які власне і регулюють порядок цих дій чи рішень.

Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2012 року, містить 6 статей, які у загальному вигляді регулюють поняття та порядок обчислення, дотримання і продовження строків у кримінальному процесі:

- ст. 28 – розумні строки;
- ст. 113 – поняття процесуальних строків;
- ст. 114 – встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом;
- ст. 115 – обчислення процесуальних строків;
- ст. 116 – додержання процесуальних строків;
- ст. 117 – поновлення процесуального строку.

Стаття 113 КПК України визначає процесуальні строки як встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Процесуальний строк обов'язково пов'язаний з прийняттям якогось процесуального рішення чи вчиненням процесуальної дії (утриманням від неї). Це обумовлено тим, що норми про строки встанов-

люють правила поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, визначаючи, протягом якого проміжку часу повинне бути прийняте рішення чи вчинена дія (сукупність дій), тобто встановлюють порядок процесуальної діяльності. В результаті строки регулюють суспільні відносини, які мають місце у сфері кримінального судочинства і, відповідно, є процесуальними засобами нормативного характеру.

Загальні правила обчислення процесуальних строків регулюються ст. 115 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 115 КПК, строки, встановлені КПК України, обчислюються годинами, днями і місяцями. Окрім зазначених часових категорій КПК України містить окремі строки, які обчислюються **добами** (ч. 2 ст. 376, ч. 3 ст. 566, ч. 1 ст. 583, ч. 1 ст. 597, ч. 1 ст. 566) та **роками** (ч. 1 ст. 289, ч. 3 ст. 447, п. 2–3 ч. 1 ст. 536, ч. 8 ст. 606 КПК України).

Також в КПК України існують процесуальні норми з використанням термінів «негайно», «невідкладно», «одночасно», які за своєю природою близькі до процесуальних строків, проте вони вказують на необхідність вчинення тієї чи іншої процесуальної дії, прийняття чи виконання певного рішення не в певний проміжок часу, а після настання обумовленої у законі події.

Вимога **«негайно»** міститься у значній кількості статей Кримінального процесуального Кодексу України. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 149 КПК України слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час законного затримання та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол.

Подібним строком, проте з меншим ступенем імперативності виступає строк **«невідкладно»**, який досить часто вживається з граничним альтернативним строком, у який має бути виконана та або інша процесуальна дія. Так, згідно з ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Отже, як вбачається, дія, яка, відповідно до КПК має бути вчинена негайно, вчиняється терміново, позачергово. Термін «невідкладно» є менш імперативним і передбачає можливість для слідчого виконати ці дії не позачергово, а в першу чергу, тобто після виконання нагальних заходів.

При цьому строк, який визначається у законі як «невідкладний», в більшості випадків може мати вказівку на кінцевий термін, протягом

якого така «невідкладність» є поважною. Так, відповідно до ст. 186 КПК України, клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання. Іншим, не менш характерним прикладом, який вже наводився вище, є передбачений ч. 1 ст. 214 КПК України обов'язок слідчого, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Більшість строків, передбачених КПК України, можуть визначитися вказівкою на подію, як це передбачено ч. 1 ст. 115 КПК України. Як вбачається, початок перебігу певного строку в переважній більшості випадків пов'язаний із настанням чи виникненням конкретних обставин, початок яких, власне, і береться за початок перебігу відповідного процесуального строку. Так, строк затримання підозрюваного, який складає 72 години, починає обчислюватися з моменту, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Також, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК України, досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку. Як бачимо, у першому та другому випадку строк починається з моменту настання певної події.

При обчисленні процесуальних строків прив'язка до події може здійснюватися не лише у вигляді вказівки на виникнення певної події (пряма прив'язка), а й на її закінчення (так звана зворотня прив'язка). Прикладом зворотніх прив'язок є положення ч. 3 ст. 295 КПК України, відповідно до якої копія клопотання про продовження строку досудового розслідування вручається слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Якщо строк встановлюється вказівкою на початок певної події, то цей строк буде починатися з моменту настання вказаної події (початок події, яка визначає початок відповідного строку, як правило, досить чітко вказаний у відповідній нормі процесуального права), а закінчується, залежно від законодавчих правил обчислення строків, передбачених ст. 115 КПК України, разом із закінченням вказаного у законі часового проміжку.

У випадках, коли строк обчислюється годинами, то він закінчується в останню хвилину останньої години. Строків, які обчислюються годинами, у КПК України передбачена велика кількість (27 випадків). Більшість із строків, які обчислюються годинами, є кратними 24 (повна доба) чи 12 (півдобі) годинам. Є лише декілька строків менших за півдобу: 1 година (ч. 2 ст. 224), 2 години (ч. 2 ст. 224, ч. 2 ст. 226); 3 години (ч. 2 ст. 184, ч. 3 ст. 200, ч. 2 ст. 201 КПК України); 6 годин (ст. 248 КПК України); 8 годин (ч. 2 ст. 224 КПК України).

Правила обчислення строків днями і годинами дещо відрізняються, саме тому у КПК України в окремих випадках вказаний строк 3 дні, а в окремих випадках строк 72 години.

Особливості обчислення строку годинами такі. Візьмемо для прикладу часовий проміжок, протягом якого слідчий повинен внести інформацію про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, що складає 24 години. Якщо трактувати зазначене положення формально, то можна дійти висновку, що фактично у строк, який обчислюється годинами, приєднується строк, що залишається з моменту, коли спливає фактичний строк у 24 години, до фактичного закінчення повної календарної години. Проте це невірно, і фактично строк спливає протягом спливу останньої 24-ї години. Тобто, якщо слідчим отримана інформація у 10 годин 15 хвилин 4 квітня 2014 року, то останньою хвилиною останньої години буде не 10 годин 59 хвилин 5 квітня 2014 року, а саме 10 годин 14 хвилин 5 квітня 2014 року, тому що наступна хвилинка буде починати 25-ту годину, тобто виходити за межі встановленого законом строку. Тому при обчисленні строків годинами необхідно приймати до уваги, що останньою хвилиною останньої години строку буде час, який перевищує час початку спливу строку на відповідну кількість годин, передбачених у законі, мінус одну хвилину, із закінченням якої фактично спливає увесь строк. Крім того, згідно ч. 7 ст. 115 КПК України, при обчисленні строків годинами в нього включається неробочий час.

Трохи за іншими правилами обчислюється строк у днях. За загальним правилом день розуміється як повна доба. Проте, при обчисленні строку днями, відповідно до положень ч. 3 ст. 115 КПК України, строк закінчу-

ється о двадцять четвертій годині останнього дня строку. При цьому, відповідно до ч. 5 ст. 115 КПК України, при обчисленні строків днями (так само і місяцями) не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту, поміщення до відповідного медичного закладу. Відповідно до ч. 6 ст. 115 КПК України якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

Наприклад, якщо 01 числа місяця слідчому надійшло клопотання підозрюваного про проведення певних слідчих дій, то 3 денний строк його розгляду завершується до кінця робочого дня 04 числа відповідного місяця.

У другому прикладі розглянемо як обчислюється строк за ч. 6 ст. 182 КПК України про те, що підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. Так, якщо особі застосовано запобіжний захід у виді застави 4 квітня 2014 року о 10 годині 30 хвилин, то останньою хвилиною внесення коштів на відповідний рахунок буде 23 години 59 хвилин 9 квітня 2014 року, тобто фактичний строк перевищує 5 діб майже на 13 з половиною годин.

У той же час, якщо відповідну дію належить вчинити в суді або органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня у цих установах. Логіка цього обмеження, передбаченого ч. 6 ст. 115 КПК України полягає у тому, що формальне ставлення до закінчення строку, якщо він закінчується після закінчення робочого часу в суді або органах досудового розслідування, призведе до неможливості виконати необхідні дії, оскільки зазначені органи не здійснюють свою діяльність цілодобово. Тому за необхідності вчинення відповідної дії в суді або органах досудового розслідування, строк вчинення такої дії закінчується у встановлений час закінчення робочого дня у цих установах. Проте, якщо закінчення строку, який обчислюється днями чи місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання

під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Неробочим днем, відповідно до ст. 67 Кодексу законів про працю України, вважається вихідний день – неділя, а також встановлені в Україні святкові дні: 1 січня – Новий рік; 7 січня – Різдво Христове; 8 березня – Міжнародний жіночий день; 1 і 2 травня – День міжнародної солідарності трудящих; 9 травня – День Перемоги; 28 червня – День Конституції України; 24 серпня – День незалежності України. Робота також не проводиться в дні релігійних свят: 7 січня – Різдво Христове; один день (неділя) – Пасха (Великдень); один день (неділя) – Трійця (ч. 1 ст. 73 КЗпПУ). Другим вихідним днем при п'ятиденному робочому тижні є день, визначений графіком роботи підприємства, установи, організації. Що стосується суду, прокуратури чи інших правоохоронних органів, то, за загальним правилом, другим вихідним днем є субота, що необхідно враховувати при плануванні вчинення певних дій.

Порядок обчислення строків у місяцях за загальним правилом (ч. 5 ст. 115 КПК України) збігається із порядком обчислення строків у днях. Особливістю є те, що, відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 115 КПК України, строк, який обчислюється місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця (о двадцять четвертій годині останнього дня строку). Якщо ж закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той день місяця, що не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця. Так, наприклад, якщо особі повідомлено про підозру у вчиненні злочину 30 грудня 2013 року, то двохмісячний строк досудового розслідування у такому кримінальному провадженні закінчується 28 лютого 2014 року, оскільки саме цей день є останнім днем лютого 2014 року.

Шаренко Світлана Леонідівна

голова Київського районного суду
м. Харкова, доцент кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ В ОЦІНЦІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Реалізація на практиці положень КПК України (далі КПК) призвела до докорінної перебудови вітчизняного процесу, порядку проведення досудового розслідування та появою нового інституту судового контролю за

дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування – слідчих суддів.

Від принципового, кваліфікованого вирішення питань, віднесених до компетенції слідчого судді, залежить вирішення головного завдання кримінального провадження, викладеного в ст. 2 КПК України – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Особливо важливою є участь слідчого судді на стадії досудового розслідування, оскільки саме через судовий контроль реалізуються засади: законності, рівності перед законом і судом, забезпечення права на свободу та особисту недоторканість, повага до людської гідності, недоторканість житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканість права власності, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист і т.д.

Розглянемо такий правовий інститут як повідомлення про підозру. Визнання за особою процесуального статусу підозрюваного означає обов'язок слідчого та прокурора забезпечити її обізнаність щодо її процесуальних прав і обов'язків, а також можливість реалізувати свої права, в тому числі – й право на захист. Законодавець наголошує на тому, що такий статус визнається лише за особою, відповідно до якої дотримано порядок повідомлення про підозру. Якщо такий порядок порушено, то і статусу підозрюваного особа не може мати. На цьому моменті я б хотіла особливо зупинитися, оскільки саме в цьому і знаходить свій прояв значення процесуальної форми в кримінальному процесі – для органів, які здійснюють кримінальне провадження, обов'язковим є точне дотримання передбаченого законом порядку. Крім того, саме на органах, які здійснюють досудове розслідування, лежить обов'язок забезпечити права учасників кримінального провадження, і перш за все – потерпілого та підозрюваного.

Тому КПК передбачено такий порядок повідомлення про підозру, який дозволяє виконати обов'язок щодо забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного, а саме – слідчий або прокурор складає повідомлення про підозру та за загальним правилом в день його складення вручає його підозрюваному.

Якщо ж виконати це правило неможливо, то ст. 278 КПК містить бланкетну норму і відсилає до правил вручення повідомлень. Згідно вимог ч. 3 ст. 111 КПК, повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється в порядку, передбаченому главою 11, яка регулює відносини, пов'язані з викликом особи до слідчого, прокурора, суду. Стаття 135 містить декілька способів виклику до слідчого, прокурора, суду: шляхом

вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою і т.д.

Але всі вказані способи виклику мають правове значення лише в тому випадку, коли дотримано вимоги ст. 136 КПК, яка вказує на необхідність **отримання підпису** особи про одержання повістки або відеозапису про отримання особою повістки.

Це є абсолютно логічним, оскільки виклик, як і будь-яке повідомлення, в тому числі про підозру, мають чітко передбачені законом правові наслідки, зокрема, стосовно виникнення у особи прав і обов'язків, а також процесуальної відповідальності за їх невиконання. А тому й особа обов'язково має бути обізнана стосовно їх виникнення, а також можливості застосування до неї заходів процесуальної відповідальності. Тому в будь-якому разі незалежно від способу надіслання повідомлення про підозру має бути отримано підтвердження отримання нею тексту даного документа.

А тому помилковою, на наш погляд, є позиція органу досудового розслідування про формальне направлення на адресу потенційного підозрюваного повідомлення про підозру, при наявності достовірних даних про те, що особа переховується від органу досудового розслідування або з інших причин немає можливості отримати повідомлення про підозру. Тому слідчі судді відмовляють в застосуванні будь-яких заходів процесуального примусу, виходячи з того, що це є неприпустимим без визначення процесуального статусу – підозрюваного.

Ч. 2 ст. 177 КПК передбачає, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Обґрунтованість підозри повинна бути перевірена слідчим суддею, на розгляд якого надійшло клопотання. Для цього в судовому засіданні повинні бути досліджені докази, які, на думку слідчого і прокурора, встановлюють наявність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів вважаються: показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст. 84 ч. 2 КПК).

Обов'язковими для доказування в будь-якому кримінальному провадженні є: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК).

Однак, для збирання та перевірки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження слідчий має щонайменше 2 місяці, але до слідчого судді він може звернутися вже через 60 годин з моменту затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. А тому особливість процесу доказування на стадії досудового розслідування є визначення його меж, тобто доказування такого обсягу доказів, який забезпечує достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню. В будь-якому випадку, на момент розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу повинна бути встановлена подія кримінального правопорушення: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення та хоч частково встановлена винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно ст. 94 КПК слідчий суддя за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Тобто, мова йде про розумову діяльність слідчого судді, яка передує прийняттю ним конкретного процесуального рішення.

Як вбачається із змісту ст. 95 ч. 4 КПК, суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилятися на них. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК.

Ст. 193 КПК визначає порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу: розгляд клопотання здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, його захисника. Слідчий суддя, до якого прибув або доставлений підозрюваний для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу зобов'язаний роз'яснити його права: мати захисника; знати суть та підстави підозри; знати підстави затримання; відмовитися давати показання з приводу підозри; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посиляється прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доказів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань розгляду. Ч. 4 ст. 193 КПК передбачає можливість слідчого судді за клопотанням сторін

або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Узагальнення практики розгляду клопотань слідчих про застосування запобіжних заходів свідчить про те, що у 95% випадків прокурори і слідчі посилаються як на докази обґрунтованості, пред'явленої підозри, – на показання потерпілих, свідків, отримані ними в ході допиту та зафіксовані протоколом допиту. Разом з тим, системний аналіз вказаних вище норм чинного законодавства, не дає правових підстав вважати такі докази допустимими, оскільки слідчі судді, як правило, не заслуховують показання потерпілих, свідків, а тому не можуть враховувати їх як докази, що підтверджують обґрунтованість підозри.

Разом з тим, законодавець у ст. 198 КПК визначив, що висловлені в ухвалі слідчого судді за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального проваджень.

Шило Ольга Георгіївна

завідувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

Повзик Євген Вікторович

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Одним із договірних (конвенційних, консенсуальних) способів вирішення кримінально-правового конфлікту, який забезпечує доступ особи до правосуддя, є передбачений КПК порядок провадження на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватос-

ті (гл. 35). Його впорядкованість та деталізація сприяють прозорості і зрозумілості цієї процедури, правовій визначеності у питанні щодо її правових наслідків, їх передбачуваності для підозрюваного, обвинуваченого.

Аналіз норм КПК, які регулюють цей сегмент кримінальної процесуальної діяльності, дозволяє констатувати наявність в них певних прогалин, що актуалізує звернення до розгляду вказаних питань. Їх актуальність також обумовлена і неоднозначним ставленням науковців та практичних працівників до запроваджених КПК конвенційних процедур, дискусійним характером питання доцільності їх впровадження в законодавство нашої країни, яка не має правових традицій у застосуванні консенсуальних порядків здійснення кримінального провадження.

На нашу думку, угода про визнання винуватості є тим видом договірних процедур, який має суттєві переваги порівняно із загальним порядком здійснення кримінального провадження, і за наявності системи гарантій забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого (зокрема, що стосуються унеможливлення тиску на особу, застосування незаконних методів, спрямованих на отримання визнання вини) повинна існувати як «умовно альтернативна» процедура в системі кримінального судочинства, адже консенсуальні процесуальні дії не суперечать сутності кримінального процесуального права України і тому конвергенція процесуальної форми в даному випадку уявляється цілком можливою.

Заявлена проблематика є багатоаспектною, що обумовлює необхідність її комплексних наукових досліджень. В межах даної роботи звернемося лише до аналізу окремих аспектів.

Відповідно до ст. 469 КПК угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного, обвинуваченого. У зв'язку з цим виникають питання щодо: – найбільш доцільної форми клопотання підозрюваного, обвинуваченого про укладення угоди про визнання винуватості (усна чи письмова), – необхідності підписання його захисником, – змісту клопотання підозрюваного, обвинуваченого, – строку його розгляду прокурором, – прийняття за його результатами відповідного процесуального рішення та можливості оскарження рішення прокурора про відмову в укладенні угоди. Уявляється, найбільш доцільною формою клопотання підозрюваного, обвинуваченого про укладення цієї угоди є її письмова форма, оскільки таке клопотання має значення юридичного факту, що ініціює процесуальну діяльність прокурора стосовно його розгляду і прийняття відповідного рішення. Це клопотання має бути підписано самим підозрюваним, обвинуваченим. Однак, з метою забезпечення вільної позиції підозрюваного, обвинуваченого щодо ініціювання угоди, розуміння ним її сутності та правових наслідків, а також належно-

го йому права на здійснення кримінального провадження в загальному порядку з дотриманням всіх процесуальних гарантій справедливого судового розгляду, клопотання щодо укладення угоди про визнання винуватості також, на наш погляд, має бути підписано і захисником.

До речі, вважаємо необхідним передбачити обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні, яке здійснюється на підставі угоди про визнання винуватості, що може розглядатися як гарантія добровільності позиції підозрюваного, сумніви у якій, як свідчить судова практика, є однією із найбільш поширених причин відмови суду у затвердженні цієї угоди.

При ініціюванні укладення угоди прокурором захисник у конфіденційних умовах повинен обговорити із своїм підзахисним низку питань, що мають важливе значення для забезпечення обізнаності підозрюваного, обвинуваченого щодо сутності цієї угоди, а також її можливих правових наслідків. При цьому він має роз'яснити підзахисному його процесуальні права, що укладають зміст права на справедливий суд. Зокрема, захисник повинен роз'яснити право підозрюваного, обвинуваченого на справедливу судову процедуру, тобто на гласний, компетентний розгляд справи безстороннім судом у розумний строк з дотриманням принципу змагальності сторін. Ця компонента права на справедливий суд є найбільш широкою за змістом і включає, крім того, низку процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого та інших важливих положень, зокрема: право не давати показання щодо себе; покладення обов'язку доведення вини на сторону обвинувачення, яка має його довести таким чином, щоб у суду не залишилося сумнівів, презумпцію невинуватості тощо. Крім того, захисник має роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, що укладення угоди також є його процесуальним правом, правові наслідки цієї угоди, зокрема, що стосуються можливого покарання.

За змістом ст. 472 КПК в угоді про визнання винуватості зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) ЗУ про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення, або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, наслідки невиконання угоди.

Зазначене дає можливість дійти висновку про те, що угода про визнання винуватості містить обов'язкові та факультативні елементи.

Обов'язковими елементами змісту цієї угоди є: – зазначення сторін угоди; – формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація; – істотні для відповідного кримінального провадження обставини; – беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; – узгоджене покарання; – згода підозрюваного, обвинуваченого на призначення узгодженого покарання; – наслідки укладення угоди; – наслідки невиконання угоди.

Факультативним елементом змісту цієї угоди можуть бути обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Такі обов'язки можуть передбачати виконання дій, спрямованих на розкриття і розслідування злочину, викриття та кримінальне переслідування інших співучасників вчинення правопорушення, розшук майна, отриманого в результаті вчинення правопорушення. Якщо підозрюваний, обвинувачений бере на себе обов'язок щодо викриття інших осіб, в тексті угоди, здається, має бути конкретно зазначено, у вчиненні яких дій буде виражатися виконання такого обов'язку. В даному контексті слід звернути увагу, що досить часто в угоді про визнання винуватості обов'язки підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з укладенням цієї угоди визначаються достатньо формально, навіть без врахування тієї стадії кримінального провадження, на якій укладено угоду, та без конкретизації їх сутності. Зокрема, як показало проведене узагальнення правозастосовної практики, непоодинокими є випадки, коли угода укладається в ході судового провадження, а обов'язком обвинуваченого зазначається сприяння досудовому слідству без будь-якої конкретизації того, по якому кримінальному провадженню має здійснюватися це досудове слідство. Згідно ж вимогам ст. 472 КПК в угоді про визнання винуватості серед інших обставин зазначається беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення (обов'язкова складова змісту угоди) та обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо такі домовленості мали місце (тобто, необов'язкова чи субсидіарна складова змісту угоди). У всякому ж разі обов'язки підозрюваного, обвинуваченого мають бути вказані у такий спосіб, щоб можна було пересвідчитися у реальності та можливості їх виконання, що взагалі унеможливорюється у випадках, коли обов'язок сприяти досудовому слідству вказується в угоді, укладеній під час судового провадження. Як приклад закріплення в угоді обов'язку підозрюваного, що відповідає вимогам закону, необхідно вказати ті угоди, укладені під час досудового

розслідування, у яких зазначається, що підозрюваний зобов'язується беззастережно визнати обвинувачення в обсязі підозри у судовому провадженні. Такий обов'язок не тільки відображає позицію підозрюваного на момент укладення цієї угоди, а спрямовано на забезпечення затвердження її судом у майбутньому судовому провадженні.

Непоодинокими також є і випадки закріплення в угодах про визнання винуватості обов'язку підозрюваного «сприяти виявленню та припиненню інших відомих йому подібних кримінальних злочинів». Враховуючи передбачені ст. 476 КПК наслідки невиконання угоди, її скасування в майбутньому за невиконання такого не конкретно визначеного обов'язку підозрюваного, обвинуваченого є цілком можливим, що навряд чи відповідає законним інтересам цієї особи.

Важливе значення у змісті цієї угоди відіграє положення щодо узгодженої міри покарання, адже саме її, якщо угода буде визнана такою, що відповідає вимогам закону, в подальшому буде затверджено вирок суду. Відсутність у гл. 35 КПК будь-яких правил, що стосуються визначення можливого узгодженого покарання, логічно викликає питання стосовно меж покарання, яке може бути призначено в результаті укладення цієї угоди. На наш погляд, необхідність надання таким правилам нормативного характеру не викликає сумніву. У зв'язку із їх відсутністю особливого значення набувають роз'яснення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, надані у відповідних Інформаційних листах.

Наприкінці розгляду вказаних питань вважаємо за можливе висловити думку про певну невідповідність передбаченого КПК континентального аналогу англосаксонського інституту угоди про визнання винуватості в частині призначення покарання обвинуваченому, з яким укладено таку угоду, нормативному змісту принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, закріпленому ст. 129 Конституції України. Відповідно до останньої суд при здійсненні правосуддя не зв'язаний позицією сторін і має приймати рішення виключно на підставі поданих доказів і керуючись законом. Передбачена ж новим КПК модель угоди про визнання винуватості, зокрема, щодо порядку призначення покарання, «зв'язує» суд позицією сторін, адже переконавшись, що угода може бути затверджена, суд призначає винятково ту міру покарання, яка узгоджена сторонами. У законодавстві деяких іноземних країн є приклади іншого підходу до вирішення даного питання, який полягає у встановленні заохочувальних норм кримінального законодавства, що передбачають можливість призначення судом значно меншого покарання (порівняно із загальним порядком) особі, яка визнала вину у вчиненні злочину і сприяла його розкриттю.

2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Демидова Людмила Миколаївна

доцент кафедри кримінального права
№1 НЮУ ім. Ярослава Мудрого, заві-
дувач сектору дослідження криміналь-
но-правових проблем боротьби зі
злочинністю НДІ ВПЗ ім. акад.
В. В. Сташиса НАПрН України, доктор
юридичних наук

КВАЛІФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ: ПРАВОВА ОЦІНКА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРІОДУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

1. Однією з форм об'єктивної сторони державної зради (ч. 1 ст. 111 КК України) законодавець визначає «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту». Труднощі на практиці викликає визначення змісту таких об'єктивних ознак державної зради як «умови воєнного стану» і «період збройного конфлікту» у зв'язку з браком їх чіткого тлумачення в науковій юридичній літературі. Ураховуючи сучасні події, що відбуваються в багатьох зарубіжних країнах і на українській території та необхідність правильної кваліфікації посягань на основи національної безпеки у виді державної зради, актуальним є встановлення і аналіз змістовного наповнення зазначених ознак, їх співвідношення з поняттями «надзвичайний стан», «особливий період», «збройна агресія», «воєнний конфлікт». Уже звичайними в правовій лексиці стають й слово-сполучення «гуманітарна інтервенція», «гуманітарне національне самовизначення», які теж слід брати до уваги при розслідуванні державної зради в формі переходу на бік ворога ... для з'ясування їх можливого зв'язку з поняттям «ворог». У межах цієї доповіді можливо лише частково розглянути ці питання.

2. Зміст термінів «умови воєнного стану» і «період збройного конфлікту», передбачених законодавцем серед ознак державної зради у чинному законодавстві України про кримінальну відповідальність не визначається. Для їх тлумачення необхідно використовувати норми інших галузей права й міжнародних документів.

3. Щодо воєнного стану, то відповідне поняття можна насамперед віднести до понятійного апарату конституційного права й теорії держави і права. Так, про умови воєнного стану йдеться у: Конституції України (статті 64, 83, 85 та ін.); Законах України «Про правовий режим воєнного стану» в редакції від 2 травня 2014 р. (статті 1, 5), «Про оборону України» в редакції від 17 травня 2014 р. (статті 1, 17). Згідно законів про правовий режим воєнного стану і оборону, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Він вводиться Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України з визначенням строку, на який оголошується воєнний стан. Режим такого стану існує у певних часових межах: з моменту набрання чинності відповідного закону, яким затверджено Указ Президента України, опублікованого в офіційному виданні й до моменту офіційного оприлюднення оголошення Верховною Радою України за поданням Президента України про скасування воєнного стану в разі усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, про що негайно оголошується через засоби масової інформації. Із пропозицією про скасування воєнного стану до Президента України може звернутися Рада національної безпеки і оборони й Верховна Рада України.

Таким чином, до ознак воєнного стану при державній зраді розглядуваної форми можна віднести: (1) *нормативно-правову* – наявність нормативно-правового акта у виді Указу Президента України, затвердженого Верховною Радою України про оголошення воєнного стану; (2) *ситуаційну* – наявність конкретної оголошеної ситуації у виді чинного режиму воєнного стану; (3) *територіальну* – місцем вчинення злочину є територія України або окрема її місцевість, на який оголошено воєнний стан, або територія іншої країни, на який знаходиться військовослужбовець національних збройних формувань, що приймають участь у заходах, пов'язаних із проголошенням воєнним станом; (4) *часову* – дія (чинність) такого Указу на час учинення злочину.

4. Положення про збройний конфлікт як різновид воєнних конфліктів, які відрізняються за причинами виникнення, цілями сторін та наслідками,

міститься в Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України в редакції Указу від 8 червня 2012 р. (абз. 3 п. 12), де зазначається, що збройний конфлікт, що може виникнути в разі обмеженого збройного зіткнення на державному кордоні між Україною та іншою державою (збройний конфлікт на державному кордоні) або збройних зіткнень всередині України (збройний конфлікт всередині держави) за участю непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Негативні наслідки для національної безпеки України можуть оцінюватися як значні. За певних умов можливе переростання збройного конфлікту в локальну війну.

Із наведеного випливає, що збройний конфлікт визнається двох видів: (1) міждержавний збройний конфлікт на державному кордоні; (2) збройний конфлікт всередині держави. Щодо першого виду, то стороною збройного конфлікту є інша країна; зіткнення здійснюється на державному кордоні і в обмеженому виді.

Другий вид збройного конфлікту, який названо внутрішнім, характеризується наявністю таких сторін: одна з них – це Збройні Сили України або інші законні формування; друга – незаконні воєнізовані або незаконні збройні формування.

Наведені у Воєнній доктрині України види збройного конфлікту в цілому відповідають положенням Женевської конвенції ООН про поводження з військовополоненими, яка ратифікована Україною 3 липня 1954 р. У статтях 2 і 3 зазначеної Конвенції йдеться про збройний конфлікт з міжнародним характером, сторонами якого є різні держави (відповідно до термінології Воєнної доктрини – це збройний конфлікт на державному кордоні) і збройний конфлікт, що не має міжнародного характеру (збройний конфлікт всередині держави).

Загальними (родовими) ознаками збройного конфлікту є: (1) *характер конфлікту* проявляється через сторони останнього (міжнародний – сторонами є Україна й інша держава; внутрішньодержавний – однією стороною є Збройні Сили України та інші законні формування, а з другої – незаконні збройні або воєнізовані формування); (2) *ситуаційна* – у наявності зіткнення із застосуванням зброї законних і незаконних збройних або/і воєнізованих формувань при наявності конфлікту інтересів; (3) *територіальна* – територія України (на державному кордоні або всередині країни); (4) *часова* – період здійснення зіткнення таких формувань із застосуванням зброї.

Щодо видів збройного конфлікту, то слід зазначити, що в наведених актах не передбачено змішаного збройного конфлікту, який охоплює збройний конфлікт міжнародного характеру і такий, що не відноситься до останнього. Це є недоліком правового регулювання в сфері боротьби зі злочинністю.

5. Умови воєнного стану як і період збройного конфлікту є альтернативними комбінованими ознаками об'єктивної сторони державної зради в формі переходу на бік ворога в таких умовах або в зазначений період – це час, місце й обстановка учинення злочину. У літературі схожі ознаки інші дослідники (наприклад, С. В. Фесенко) пропонують у цілому називати ситуацією вчинення злочину. Здається, що з позиції кримінального права, наведені об'єктивні ознаки точніше визнати комбінованими (складеними). Це дозволяє: не розширювати термінологічний апарат описування ознак об'єктивної сторони складу злочину, а також підкреслити специфіку змістовного наповнення комбінованих ознак і їх зовнішнього виразу.

6. При кваліфікації державної зради в формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту слід урахувувати усі інші об'єктивні й суб'єктивні ознаки, передбачені в ч. 1 ст. 111 КК. Значення при кваліфікації вчиненого має й визначення сторін конфлікту при оголошенні воєнного стану або сторін збройного конфлікту з доведенням, що *іншою стороною є ворог*. Відсутність ворожої сторони виключає кваліфікацію учиненого при переході на цю сторону в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту як державну зраду.

Єфімов Юрій Вікторович

начальник юридичного відділу Державної фінансової інспекції в Харківській області

Стороженко Антон Ігорович

головний спеціаліст-юрисконсульт юридичного відділу Державної фінансової інспекції в Харківській області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

В сучасних умовах масштаби і темпи зростання службової злочинності стали одним із істотних факторів, що визначає криміногенну ситуацію в країні. Отримали широкий розвиток зловживання політичною та еконо-

мічною владою, корупція (в т.ч. і хабарництво) в системі державного управління, службові розкрадання. Істотні зміни відбулися і в криміногенних ознаках службової злочинності. З одного боку, усе більш поширеною стала її корислива спрямованість, інтенсивно формуються її найбільш небезпечні організовані форми. Однією із тенденцій сучасної злочинності є намагання кримінального середовища втягнути в свою діяльність державний апарат, проникнути в структури влади і управління. З другого боку, бюрократія і деградація владних структур призвели до їх бездіяльності, до припинення або неналежного виконання останніми своїх елементарних управлінських функцій.

Службові злочини привертають до себе увагу і з точки зору їх соціальної оцінки як злочинів підвищеної небезпеки, що породжують різні негативні наслідки в різних сферах життя суспільства, як деліктів, які серйозно відображаються на репутації органів влади і довірі до них населення. Недивлячись на те, що проблема зловживання владними повноваженнями в кримінальному праві і кримінології далеко не нова, вона, на жаль, в майбутньому вряд чи буде повністю вирішена.

Процес розслідування злочинів, на думку більшості вчених, є одним із найбільш складних видів соціальної діяльності. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень пов'язане зі значним обсягом роботи, специфічністю умов розслідування, необхідністю проведення комплексу оперативно-розшукових заходів та слідчих дій. До того ж, як засвідчили результати вивчення практики розслідування, оперативні та слідчі працівники не завжди володіють необхідними навичками для успішного виявлення і розслідування цього виду злочинів. Відсутність систематизованих знань про особливості розслідування таких злочинів значно знижує ефективність боротьби з ними. А тим часом злочинці, які вчинюють такі злочини, в своїй більшості дуже добре орієнтуються у сучасному законодавстві, мають ґрунтовні пізнання щодо бухгалтерського обліку та особливостей економічної діяльності, до того ж, між такими особами часто існують тісні корупційні зв'язки. Усе це дозволяє останнім часом досить ефективно приховувати злочинну діяльність та чинити протидію розслідуванню.

Дотепер питання розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень є недостатньо розробленим у криміналістичній теорії, хоча актуальність його незаперечна. Ось чому виникла необхідність у проведенні наукового дослідження проблем боротьби з цими видами злочинів, зокрема у розробці

їх криміналістичної характеристики, виробленні методики розслідування та наданні практичних рекомендацій працівникам правоохоронних органів.

Перше місце в переліку об'єктивних елементів складу злочину по праву посідає його об'єкт. І це не дивно, бо значення його важко переоцінити: він лежить в основі криміналізації і декриміналізації суспільно-небезпечних діянь, відмежування їх від інших правопорушень; визначає суспільно-небезпечну сутність злочину, його наслідки; значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину; встановлює межі дії кримінально-правової норми. Вивчення саме цього елементу складу злочину «повинно привести до знання і механізму посягання на суспільні відносини, і способів їх кримінально-правового захисту, і соціальних умов ефективності кримінального закону» [4, с. 44].

Кримінальна відповідальність працівника державного органу виключається за опосередкованого та побічного причинного зв'язку. Найчастіше це має місце при причетності до злочину, коли злочинні наслідки викликаються не діянням працівника, а діями інших осіб. Тому тут зловживання владою, як правило, у формі бездіяльності служить не причиною, а умовою настання суспільно-небезпечних наслідків. До того ж, як відзначається науковцями, шкода заподіюється в силу не запобігання настанню злочинних наслідків, невтручанням в процес їхнього розвитку, в силу розриву соціального зв'язку між суб'єктом бездіяльності та іншими учасниками відносин [3, с. 83]. Працівник державного органу, який зловживаючи владою, потурає вчиненню іншого злочину (вбивства, крадіжки, грабежу, контрабанди тощо), або приховує його, підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння істотної шкоди авторитету держави, правоохоронного органу, що проявляється, зокрема, у неприпиненні конкретного злочину. Якщо ж під час розслідування буде встановлено, що між злочинним діянням працівника органу та наслідками злочину, вчиненого іншою особою існує прямий необхідний причинний зв'язок, то має місце співучасть, а не причетність до злочину.

Видається, що це правило повинно застосовуватись кожного разу при встановленні причинного зв'язку між зловживанням владою у формі бездіяльності, вчиненим працівником державного органу, і суспільно-небезпечними наслідками.

Детальний аналіз диспозиції ст. 364 КК України дає підстави виділити дві категорії учасників відповідних суспільних відносин: 1) суб'єктності державної влади, що здійснюють реалізацію та охорону прав, свобод та інтересів окремих громадян, державних та громадських інтересів, а також інтересів юридичних осіб; 2) суб'єкти, чий законні права та інте-

реси охороняються відповідними органами державної влади. До першої групи слід віднести державу та її органи, правоохоронні органи та їх працівників, до другої – знову ж таки державу, суспільство, а також необмежене коло громадян і юридичних осіб. Такий поділ, при якому, здавалося б всупереч усім правилам класифікації, один і той же суб'єкт – держава, входить до обох груп, зовсім не випадковий, і в подальшому допоможе не лише уявити соціальні зв'язки між учасниками суспільних відносин, а й розплутати доволі складний клубок навколо об'єкта і об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 364 КК. А це, своєю чергою, допоможе уникнути помилок при кваліфікації відповідної групи суспільно-небезпечних діянь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Т. 2 Особлива частина / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Видання п'яте, доповнене. – Х.: «Право», 2013. – 1040 с.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Видання шосте, перероблене та доповнене. – К.: «Юридична думка», 2009. – 1236 с.
3. Тер-Акопов А. А. Бездействие как форма преступного поведения / А. А. Тер-Акопов. – М.: Юрид. лит., 1980. – 148 с.
4. Нові аспекти кримінальної відповідальності за посадові (службові) злочини. Новий Кримінальний кодекс України. Питання застосування і вивчення: міжнар. наук. практ. конф. / М. І. Мельник. – К.-Х.: «Юрінком Інтер», 2002. – С. 199–202.

Захуцький Анатолій Віталійович

доцент СК №1 ПШОК для СБ України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 334 КК УКРАЇНИ

Розслідування порушення правил міжнародних польотів, згідно зі ст. 216 КПК України, відноситься до виключної підслідності слідчих СБ України. Слід зазначити, що на сьогодні, розслідування фактів порушення правил міжнародних польотів є складним процесом, оскільки це пов'язано з дослідженням великої кількості нормативно-правових актів України

у сфері авіації, технічних даних і стану транспортних засобів, які відносяться до спеціальних знань, якими слідчий може не володіти на момент початку кримінального провадження, тому на практиці виникають певні труднощі щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вчинили кримінальне правопорушення у сфері недоторканості державних кордонів.

Диспозиція ст. 334 КК України є бланкетною. Тобто для розкриття об'єктивних та суб'єктивних ознак цього злочину, слід звертатися до певних нормативних актів, ключовим з цих актів є прийнятий Верховною Радою України Законом від 19 травня 2011 року № 3393-VI «Повітряний кодекс України» (далі за текстом – ПК України), який встановлює правові основи діяльності в галузі цивільної авіації

Тому, перш ніж розглядати обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування даного виду злочину, у межах цієї статті вважаємо за доцільне зупинитися на окремих питаннях роз'яснення щодо термінологічного апарату та поняття сутності структури функціонування Державіаслужби України з посиланням на окремі статті ПК України.

На даний час повітряним простором над Україною управляє Державне підприємство обслуговування повітряного руху України (*Украерорух*), яке створене в 1992 році. До складу Украероруху входять Український центр планування використання повітряного простору України і регулювання повітряного руху (Украероцентр), Служба аеронавігаційної інформації України (CAI), авіакомпанія «Украерорух», учбово-сертифікаційний центр Украероруху і сім регіональних структурних підрозділів (РСП «Київцентраеро», Дніпропетровське РСП, Донецьке РСП, РСП «Кримаерорух», Львівське РСП, Одеське РСП, Харківське РСП). Обслуговування повітряного руху в Сімферопольському районі польотної інформації в даний час здійснюються Одеським та Дніпропетровським районними диспетчерськими центрами. У зв'язку з неможливістю здійснювати нагляд шляхом проведення аудитів з безпеки польотів при організації повітряного руху і як наслідок гарантувати безпеку польотів безпосередньо до міст АР Крим Державіаслужбою України, починаючи з 12.03.2014 року до особливого розпорядження, закриті аеродроми Сімферополь, Севастополь (Бельбек) та нижній повітряний простір над територією півострова Крим.

Виконання польотів повітряних суден у повітряному просторі України регламентується Правилами польотів повітряних суден у повітряному просторі України, відповідно до наказу Міністерства інфраструктури України від 28.10.2011 р. № 478, які поширюються на всіх користувачів повітряного простору України. Повітряний простір України є єдиним, без

розподілу за відомчою належністю, та доступним усім користувачам повітряного простору України з рівними правами щодо його використання. У разі виникнення необхідності використання повітряного простору України одночасно двома або більше користувачами першочергове право на його використання надається користувачам згідно з державними пріоритетами в визначеній Повітряним кодексом України послідовності.

В ч. 1 ст. 23 ПК України вказано, що Положення про використання повітряного простору України затверджується Кабінетом Міністрів України. *Об'єднана цивільно-військова система організації повітряного руху* забезпечує виконання завдань щодо організації використання повітряного простору України, безпечного і регулярного повітряного руху в повітряному просторі України та в повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за обслуговування повітряного руху міжнародними договорами України покладена на Україну (ч. 1 ст. 28 ПК України), а також контроль за дотриманням порядку та правил використання повітряного простору України (ч. 1 ст. 31 ПК України). Об'єднану цивільно-військову систему організації повітряного руху України – «*Украероцентр*» – було створено в липні 1999 року на базі Головного центру керування повітряним рухом Міноборони та зонального центра обслуговування повітряного руху держпідприємства «*Украерорух*». Серед основних задач «*Украероцентру*» – забезпечення й раціональна організація використання повітряного простору України з урахуванням інтересів національної безпеки, створення умов для безпечного повітряного руху, організація аварійного оповіщення про повітряні судна, що мають проблеми на борту. Центр також повинен забезпечувати польоти під час проведення пошуково-рятувальних та пошуково-евакуаційних робіт, взаємодію з командними пунктами Збройних Сил України та оперативних підрозділів інших органів виконавчої влади.

Частина 5 статті 4 «Державне регулювання діяльності в галузі авіації та використання повітряного простору України» ПК України визначає, що *«уповноваженим органом в галузі цивільної авіації є центральний орган виконавчої влади з питань цивільної авіації, який утворюється та статус якого визначається Президентом України (далі – уповноважений орган з питань цивільної авіації)»*.

Положення про Державну авіаційну службу України, яке затверджене Указом Президента України № 398/2011 від 6 квітня 2011 року, в п. 1 визначає, що Державна авіаційна служба України (*Державіаслужба України*) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-

міністра України – Міністра інфраструктури України. Державіаслужба України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики в сфері цивільної авіації.

Таким чином, **Державіаслужба України – це і є в даний час -уповноважений орган з питань цивільної авіації.**

Правила та порядок організації польотів цивільних повітряних суден установлюються *уповноваженим органом з питань цивільної авіації*. Правила та порядок організації польотів державних повітряних суден установлюються *Міністерством оборони України*, яке відповідно до ч. 6 ст. 4 ПК України є *уповноваженим органом виконавчої влади в галузі державної авіації*.

Згідно ч. 2 ст. 46 Повітряного кодексу України міжнародні польоти у повітряному просторі України виконуються на підставі відповідних міжнародних договорів України та авіаційних правил України, основні засади яких публікуються у збірнику аеронавігаційної інформації.

Тому, для аналізу об'єктивної сторони злочину слід звернутися до ст. 32 «Перетинання повітряними суднами державного кордону України» та ст. 46 «Польоти повітряних суден», що передбачають норми, порядок і правила здійснення міжнародних польотів.

Відповідно до ст. 32 ПК України повітряні судна перетинають державний кордон України згідно з порядком, встановленим Положенням про використання повітряного простору України у спеціально виділених маршрутах обслуговування повітряного руху, відомості про які публікуються в документах аеронавігаційної інформації. Перелік маршрутів обслуговування повітряного руху для перетинання державного кордону України затверджується *уповноваженим органом з питань цивільної авіації* за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України та Адміністрацією Державної прикордонної служби України. Перетинання державного кордону України поза маршрутами обслуговування повітряного руху забороняється, крім випадків, встановлених Повітряним кодексом України. Перетинання поза маршрутами дозволяється:

а) з дозволу Генерального штабу Збройних Сил України за погодженням з Адміністрацією Державної прикордонної служби України;

б) аварійно-рятувальним та аварійно-відбудовним службам під час виникнення надзвичайних ситуацій, спричинених великими аваріями, катастрофами і стихійним лихом за поданням Міністерства закордонних справ України з дозволу Генерального штабу Збройних Сил України. Крім того, порядок виконання польотів повітряних суден, у тому числі міжнародних польотів визначено у ст. 46 Повітряного кодексу України.

Отже повітряне судно, що перетинає державний кордон України повинно мати дозвіл. Відповідно до чинного законодавства дозвіл на приліт/виліт в (з) України – це дозвіл *Державіаслужби України або Генерально-го штабу Збройних сил України* на перетинання державного кордону України. Цей дозвіл є підставою для перетинання державного кордону України цивільними та державними повітряними суднами, що виконують міжнародні польоти з посадкою (вильотом) на (з) території України.

Підставою для перетинання державного кордону України цивільними повітряними суднами, що прямують транзитом через повітряний простір України, є поданий органу організації повітряного руху план польотів або план повторюваних планів польотів.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 135 «Положення про використання повітряного простору України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 №401, повітряні судна, які повертаються з-за кордону можуть перетинати державний кордон України незалежно від наявності дозволу. У разі відсутності такого дозволу командир повітряного судна зобов'язаний виконати посадку у міжнародному аеропорту, визначеному Украероцетром, за погодженням з органами Держприкордонслужби та Держмитслужбою. Дозвіл на подальше використання цього повітряного судна надає *Державіаслужба України*.

Таким чином, *вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу* передбачає перетинання повітряним судном державного кордону України у повітрі без дозволу відповідного *органу управління повітряним рухом України*, виданого на підставі міждержавної домовленості (угоди), рішення МЗС або заяви відповідного міністерства, відомства, підприємства, установи чи організації, погодженого з МЗС, підтверджених безпосередньо перед моментом перетинання державного кордону України.

Закінченим злочин у цій формі є з моменту фактичного незаконного перетинання повітряним судном лінії державного кордону України у повітрі.

Крім того, недотримання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки членами екіпажу повітряного судна, яке здійснює міжнародний політ, а також не виконання відповідних вимог *органів управління повітряним рухом України (Укравіаруха, Украероцетра)* щодо дотримання повітряних трас, коридорів перельоту, ешелонів або можливості посадки у відповідних аеропортах (на аеродромах), що містяться у документах аеронавігаційної інформації, а у неординарних випадках визначаються *органами управління повітряним рухом України* самостійно або за узгодженням з іншими міністерствами і відомствами України *чи органами організації повітряного руху* інших держав є порушенням міжнародних правил польотів.

Закінченим злочин у цій формі є з моменту, відповідно, вильоту за межі повітряної траси, коридору перельоту або невльоту у них, посадки у необумовленому аеропорту (на аеродромі), зниження нижче або підняття вище дозволеного ешелону.

Крім того, слід зазначити, що в березні 2012 р. постановою Кабінету Міністрів України утворене Національне бюро з розслідувань авіаційних подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами. Відповідно ч. 8 ст. 119 Повітряного кодексу України усі випадки порушення порядку використання повітряного простору України розслідуються Експертною установою з розслідування авіаційних подій відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України, з подальшим поданням матеріалів розслідування Міністерству оборони України. З метою забезпечення проведення розслідування дана Експертна установа (ч. 7 ст. 119 ПК) взаємодіє також з Службою безпеки України відповідно до встановленого КМ України порядку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р., № 341-III // Відом. Верхов. Ради України – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Повітряний Кодекс України: Закон України від 19.05.2011 р., № 3393-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 46, Ст. 1881.
3. Правила польотів повітряних суден у повітряному просторі України : наказ Міністерства Інфраструктури України від 28.10.2011 р. № 478, зареєстр. в Мін'юсті України 21.11.2011 р. за № 1327/20065 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 95. – С. 129.
4. Положення про використання повітряного простору України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 № 401 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 14. – С. 85.
5. Положення про Державну авіаційну службу України [Електронний ресурс]: затв. Указом Президента України від 6.04.2011 р. № 398/2011. – Режим доступу: <http://aviad.gov.ua/documents/Pro-nas/Polozhennja-pro/23554.html>. – Заг. з екрана
6. Положення про об'єднану цивільно-військову систему організації повітряного руху України: затв. постановою Каб. Міністрів України від 19.07.1999 р. № 1281 // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 29. – С. 82
7. Про утворення Національного бюро з розслідувань авіаційних подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами : Постанова Каб. Міністрів України від 21.03.2012 р. № 228 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 45. – С. 129.

Лобойко Леонід Миколайович

головний науковий співробітник сектору дослідження проблем судової, слідчої і прокурорської діяльності НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

НЕФОРМАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КПК УКРАЇНИ 2012 р. В ЧАСТИНІ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРІВ, СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

У доповіді висвітлені неформальні практики взаємодії прокурорів, слідчих та оперативних підрозділів в перебігу застосування ними Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (КПК)

Формальні правила, передбачені кримінальним процесуальним законом, у реальному кримінальному провадженні іноді замінюють неформальними практиками. Питання щодо їхнього теоретичного визначення, причин існування, класифікації, з'ясування змісту та значення можуть стати предметом спеціальних досліджень учених-юристів, які є фахівцями з процесуальних галузей права. Тут лише звернемо увагу на окремі неформальні практики, що реалізуються у перебігу досудового розслідування у відносинах між «офіційними» його учасниками – прокурором, слідчим, співробітниками оперативних підрозділів.

1. Неформальні практики взаємодії між слідчими і оперативними підрозділами. Статтею 40 КПК передбачено, що оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ч. 1), а їхні співробітники не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2). Однак, слідчі всупереч цим нормам дають оперативним підрозділам доручення не на здійснення конкретних слідчих дій, а на виконання невизначеного обсягу діяльності (наприклад, встановлення місця перебування осіб чи предметів) без зазначення у дорученні дій, які мають бути здійснені. Слідчі також доручають оперативним співробітникам надавати «мотивовану відповідь разом з матеріалами, отриманими в перебігу виконання доручення». На виконання таких «генеральних» доручень співробітники оперативних підрозділів рапортують про здійснення «комплексу розшукових дій» без

зазначення яких саме і без надання документів, у яких були б зафіксовані факт, зміст і результати цих «розшукових дій». У такий спосіб співробітники оперативних підрозділів здійснюють розшукову діяльність у межах досудового розслідування, що заборонено кримінальним процесуальним законом та ч. 4 ст. 7 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність». Характерно, що і прокурори – процесуальні керівники надають доручення щодо встановлення винних осіб оперативно-розшуковими заходами.

Протягом тривалого часу з моменту набрання чинності КПК 2012 р. на порушення вимог п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК слідчі надавали доручення про виконання слідчих (розшукових) дій іншим, окрім оперативних, підрозділам, як то: Державна автомобільна інспекція, служба дільничних інспекторів та ін. Результати виконання доручень використовувалися як докази у кримінальному провадженні. Як юридичну підставу надання таких доручень слідчі зазначали п. 9 ст. 11 Закону України від 20 грудня 1990 р. «Про міліцію», в якому регламентоване право (а не обов'язок) міліції за дорученням слідчого органу досудового розслідування, прокурора проводити або брати участь у проведенні процесуальних дій у кримінальному провадженні. Однак, дане положення Закону «Про міліцію» суперечить п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК, а тому не може застосовуватися у кримінальному провадженні (ч. 3 ст. 9 КПК). Врешті решт така практика була припинена.

2. Неформальні практики взаємодії між керівниками органів досудового розслідування та слідчими, керівниками органів прокуратури та прокурорами – процесуальними керівниками розслідування. Відносини керівника органу досудового розслідування зі слідчим в частині початку розслідування переведені в режим «надмірної офіційності». Керівник органу, реалізує встановлене п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК повноваження щодо визначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, в окремому документі, який не передбачений законом, – дорученні про проведення досудового розслідування, в якому вимагає від слідчого очевидного: «вжити заходів щодо всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, надати їм належну правову оцінку та прийняти законні процесуальні рішення у передбачені кримінальним процесуальним законодавством строки». Зважаючи на те, що доручення складає слідчий (керівник органу розслідування його лише підписує), на останнього покладається значний обсяг надлишкової роботи, яка заважає ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень.

У такому ж режимі побудовані відносини керівників органів прокуратури і процесуальних керівників досудового розслідування. Керівники органів прокуратури визначають керівників розслідування шляхом вине-

сення окремої постанови, яка не передбачена законом. Керівники органів прокуратури посилаються на загальну норму – ч. 3 ст. 110 КПК, згідно з якою постанова виноситься коли прокурор визнає це за необхідне. Складання таких постанов свідчить про формалізм у діяльності прокуратури. Адже визначити прокурора – процесуального керівника розслідування можна, наприклад, шляхом резолюції керівника органу прокуратури на письмовому повідомленні слідчого прокуророві про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості. Письмова форма такого повідомлення передбачена ч. 6 ст. 214 КПК.

Всупереч ч. 1 ст. 36 КПК угоди про визнання винуватості прокурор – процесуальний керівник досудового розслідування змушений узгоджувати з керівником органу прокуратури. Така вимога встановлена галузевим наказом Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн (зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26 липня 2013 року № 4гн-1).

3. Неформальні практики взаємодії між прокурорами – процесуальними керівниками і слідчими. Процесуальне керівництво прокурори частіше здійснюють формально. Вказівки у більшості випадків надаються з метою створення лише видимості керівництва, формування статистичних показників і не впливають як на розкриття злочинів, так і на якість досудового розслідування.

Значна частина вказівок надається у перші дні після внесення даних в ЄРДР, і, по суті, відображає етапи розслідування відповідно до КПК: допитати потерпілого, вручити йому постанову, надати доручення на встановлення винної особи, вирішити питання про запобіжні заходи, повідомити про підозру тощо.

Після закінчення строків виконання вказівок провадження прокурорами не вивчаються, з урахуванням додатково отриманої доказової бази вказівки не коригуються та не доповнюються. У подальшому розслідування обмежується наданням доручень щодо встановлення винних осіб оперативно-розшуковими заходами, що вимагається процесуальними керівниками усупереч закону.

Часто питання повноти та своєчасності виконання наданих слідчим вказівок потрапляє у поле зору процесуальних керівників лише після сплину тривалого часу досудового розслідування.

Нерідко внесення документів прокурорського реагування з даного приводу є прикриттям неналежного процесуального керівництва і жодним чином не впливає на покращення досудового слідства, а питання про дисциплінарну відповідальність слідчих в документах реагування зазначається «для годиться».

Прокурори всупереч вимогам ч. 5 ст. 249 КПК не приймають рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність. Внаслідок бездіяльності прокурора обмеження конституційних прав особи триває необґрунтовано, попри те, що строк, встановлений слідчим суддею на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, не сплинув.

Через неналежний контроль з боку прокурорів за рухом кримінальних проваджень допускається скасування рішень про їх закриття після закінчення встановленого законом (ч. 5 ст. 284 КПК) двадцятиденного строку. Цим підривається стабільність рішення про закриття кримінального провадження і ставиться під сумнів принцип «non bis in idem».

Допускається практика тривалого (понад 5 місяців) не призначення прокурорів – процесуальних керівників. Внаслідок цього ефективність досудового розслідування є вкрай низькою. Основними причинами несвоєчасного призначення прокурорів є тривала передача кримінальних проваджень за підслідністю, а також їх реєстрація у святкові та вихідні дні.

Згідно з ч. 1 ст. 37 КПК керівник органу прокуратури у разі необхідності може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів. Однак мають місце факти призначення груп прокурорів формально, на випадок перебування старшого групи у відпустці. Інші прокурори необізнані про стан досудового розслідування у кримінальному провадженні. Іноді процесуальне керівництво фактично здійснюють члени груп прокурорів, в той час як керівники груп відомостями про хід слідства не володіють.

Процесуальні керівники з різних причин не виконують своїх повноважень в частині нагляду за правильною кваліфікацією кримінальних правопорушень при внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Мають місце факти укриття тяжких злочинів, у тому числі шляхом внесення до ЄРДР відомостей про менш тяжкі злочини з подальшим необґрунтованим закриттям кримінального провадження.

Прокурори – процесуальні керівники формально надають слідчим вказівки і не контролюють хід їх виконання. З урахуванням отриманих доказів у провадженнях вказівки прокурорами не коректуються та не доповнюються, що свідчить про епізодичне керівництво досудовим розслідуванням.

Мусієнко Іван Іванович

головний науковий співробітник наукової лабораторії НА СБ України, заступлений юрист України, доктор наук з державного управління, професор

Ємельянов Вячеслав Павлович

головний науковий співробітник наукової лабораторії НА СБ України, доктор юридичних наук, професор

Коростиленко Анатолій Валерійович

в. о. начальника наукової лабораторії НА СБ України, кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У тезах доповіді розглянуто питання щодо недосконалості сучасного антитерористичного законодавства України, запропоновано шляхи підвищення ефективності норм Кримінального кодексу України в сучасних умовах.

Для сучасності проблеми кримінально-правової відповідальності за терористичні прояви є однією із нагальних проблем створення ефективного антитерористичного законодавства як законодавчої складової протидії тероризму, оскільки сучасний тероризм – це складне і багаторівневе явище дійсності, яке посягає на різноманітні сфери життєдіяльності людей та породжує неспокій та стурбованість суспільства за своє сьогоднішнє й майбутнє. У зв'язку з чим останнім часом у сфері кримінально-правової протидії тероризму зроблено чимало, однак вжиті заходи ще не створили належної правової бази протидії тероризму.

З урахуванням останніх подій в Україні, з метою підвищення ефективності застосування окремих норм Кримінального кодексу України вважається за доцільне скласти терористичних злочинів (стаття 258–258⁵ КК) виключити із розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» і передбачити всі складі терористичних злочинів у новому окремому розділі XXI «Терористичні злочини» [1]. При цьому необхідно удосконалити положення ст. 258–2 КК України, де передбачити відповідальність не тільки

за публічні заклики до вчинення терористичного акту та розповсюдження матеріалів з такими закликами, але й за пропаганду і поширення ідеології тероризму, публічні заклики до вчинення будь-якого терористичного злочину або публічне виправдання тероризму, а також за розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів вказаного змісту та за ввезення на територію України чи транзит через її територію, вивіз за її межі матеріалів, в яких пропагується тероризм [2]:

ПРОЕКТ ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України щодо протидії тероризму

З метою удосконалення законодавства з питань протидії тероризму Верховна Рада України **постановляє**:

1. Внести до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001, №25–26, ст. 131) такі зміни та доповнення:

1. Статті 258–258⁵ виключити.

2. Доповнити Особливу частину Кодексу розділом XXI такого змісту:

РОЗДІЛ XXI ТЕРОРИСТИЧНІ ЗЛОЧИНИ

Стаття 448. Акт тероризму

1. Акт тероризму, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних діянь, а так само посягання на життя, викрадення людини, захоплення заручників, транспортного засобу, підприємства чи установи чи інші суспільно небезпечні діяння, що створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або загрозу настання інших тяжких наслідків і спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи міського самоврядування України, інших держав, міжнародної організації, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

2. Ті самі дії, вчиненні повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 449. Втягнення у вчинення терористичного злочину

1. Втягнення особи у вчинення терористичного злочину –

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або щодо двох чи більше осіб, або службовою особою з використанням службового становища, –

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 450. Навчання терористичному злочину

1. Навчання терористичній діяльності, передбаченій цим Кодексом, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Дії, передбачені частинами першою цієї статті, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або щодо двох чи більше осіб, або службовою особою з використанням службового становища, –

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або із застосуванням чи погрозою застосуванням насильства, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 451. Пропаганда і поширення ідеології тероризму, публічні заклики до вчинення терористичного злочину або публічне виправдання тероризму

1. Пропаганда і поширення ідеології тероризму, публічні заклики до вчинення терористичного злочину або публічне виправдання тероризму, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів вказаного змісту, –

караються позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або з використанням засобів масової інформації чи Інтернет, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Ввезення на територію України чи транзит через її територію або вивіз за її межі матеріалів, в яких пропагується тероризм, –

караються позбавленням волі на строк до трьох років.

4. Ті самі дії, вчиненні повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 452. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації

1. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній – караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

2. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частиною першою цієї статті, особа, крім організатора і керівника організованої терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Стаття 453. Фінансування тероризму

1. Фінансування тероризму, тобто матеріальне забезпечення або надання коштів чи їх збирання особою, яка знала або свідомо припускала, що це може бути використано для вчинення будь-якого терористичного злочину, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до двох років та з конфіскацією майна.

2. Ті самі дії, вчиненні повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або з корисливих мотивів, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчиненні організованою групою, або в особливо великому розмірі, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років та з конфіскацією майна.

4. Особа, крім організатора або керівника організованої терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Стаття 454. Сприяння вчиненню терористичного злочину

1. Сприяння вчиненню терористичного злочину, – карається позбавленням волі на строк до п’яти років.

2. Ті самі дії, вчиненні повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або якщо вони призвели до заподіяння тяжких наслідків, – караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років.

II. Цей Закон набуває чинності з дня його опублікування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ємельянов В. П. Питання вдосконалення кримінально-правової протидії тероризму в Україні / Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару «Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення». – Х.: ТОВ «Оберіг», 2014. – 316 с.

2. Мусієнко І. І., Гарбузов О. А., Коростилєнко А. В. Актуальні правові питання взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування з регіональними підрозділами суб’єктів боротьби з тероризмом під час антитерористичного забезпечення масових громадських, зокрема спортивних, заходів / Науковий журнал «Честь і закон» № 1 (40). – Х.: АВВ МВС України, 2012. – 107 с.

Парфило Олег Анатолійович

начальник відділу ІСТЕ СБУ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Нізовцев Юрій Юрійович

здобувач СК-24 НА СБУ

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

***Анотація:** статтю присвячено проблемним питанням виявлення, фіксації та вилучення криміналістично значимої інформації при розслідуванні злочинів з використанням комп’ютерних технологій*

Поєднання різноманітних інформаційних ресурсів глобальною мережею Інтернет дозволило людству значно прискорити обмін інформацією і, таким чином, на порядок підвищити ефективність праці. Разом з тим, доступність комп'ютерної техніки, мережі Інтернет та «хмарних» технологій надають змогу обізнаному в інформаційних технологіях зловмиснику застосовувати свої знання для вчинення кіберзлочину з будь-якої точки планети, у будь-якому населеному пункті, провівши атаку на об'єкти, які можуть знаходитись за тисячі кілометрів від нього.

Розслідування такого роду злочинів не є цілковитою новинкою для вітчизняних правоохоронних органів. Разом з тим, все ще залишається доволі складно виявляти, фіксувати і вилучати криміналістично значиму інформацію при розслідуванні вказаної категорії злочинів для використання її надалі в якості доказової інформації. Причинами цього є і нестача кваліфікованих кадрів, на достатньому рівні обізнаних в інформаційних технологіях, і відсутність належної кількості спеціального криміналістичного обладнання, а також брак практики розслідування таких злочинів тощо.

Зважаючи на це, дуже корисним є вивчення досвіду розвинутих країн, в яких необхідність розслідування злочинів у кіберпросторі виникла значно раніше, ніж в нашій державі.

Тому в даній статті ми пропонуємо розглянути і проаналізувати з огляду на вітчизняне законодавство один з прикладів нормативно-правового закріплення нових можливостей при розслідуванні кіберзлочинів правоохоронними органами Федеративної Республіки Німеччини.

У 2008 році Конституційний суд ФРН своїм рішенням дозволив проведення таємних онлайн-обшуків персональних комп'ютерів підозрюваних у разі суворого дотримання низки умов. Цей спосіб проведення розслідувань може застосовуватись лише тоді, коли є «обґрунтовані підозри в наявності загрози встановленому правопорядку», перш за все «здоров'ю, життю і свободі людини». Норма діє також у разі виникнення загрози основам і власності держави або основам існування людини. Проведення таємних онлайн-обшуків допускається тільки із санкції суду.

Під час використання спеціальних технічних засобів до інформаційно-технічної системи вносяться тільки ті зміни, які потрібні для збирання даних, а після закінчення заходу вносяться всі можливі технічні зміни, що автоматично повертають систему до вихідного стану.

Скопійовані дані мають бути технічно захищені від змін, несанкціонованого використання та несанкціонованого ознайомлення.

Використання технічного засобу має бути запротокольоване із зазначенням: характеристик технічного засобу і часу його використання; тех-

нічних даних ідентифікації інформаційно-технічної системи, а також тих систем, в яких проводилися навіть незначні зміни; інформації, що дозволяє встановити місце розташування зібраних даних; відомостей про підрозділ, який проводить цей захід.

Дані протоколу можуть використовуватися з метою підтвердження для підозрюваного законності проведення заходу або для встановлення місця, де проводився цей захід.

Заходи щодо проникнення в інформаційно-технічні системи можуть бути спрямовані лише проти особи, яка несе відповідальність згідно з § 17 або § 18 Закону «Про Федеральну поліцію».

Указані заходи здійснюються за поданням Президента Федеральної кримінальної поліції або його заступника на підставі судового ордеру, в якому повинно бути зазначено: прізвище та адреса особи, стосовно якої проводиться захід (в разі наявності); по змозі точна характеристика інформаційно-технічної системи, в якій має проводитися збирання даних; тип, межі та тривалість заходу із зазначенням часу його закінчення; головні причини проведення.

Під час проведення заходу докладається максимум зусиль (наскільки це дозволяють технічні можливості), для того щоб відомості, які стосуються сфери особистого життя, не збиралися. Отримані дані (під наглядом уповноваженого представника суду) мають негайно переглядатись уповноваженим з питань захисту даних Федеральної кримінальної поліції та двома службовцями Федеральної кримінальної поліції, один з яких має бути фахівцем із судових справ, на предмет змісту інформації, яка стосується особистого життя. Дані, що стосуються сфери особистого життя, не повинні використовуватися та мають бути негайно знищені. Процес накопичення даних та їх знищення має бути належним чином задокументовано.

Для здійснення прихованого проникнення може бути використано спеціальне програмне забезпечення, наприклад, Überwachungs-software (програмне забезпечення для моніторингу).

Важливим аспектом прихованого проникнення до інформаційно-технічної системи є те, що про здійснення цього заходу згідно з § 20w Закону «Про федеральне управління кримінальної поліції та співробітництво федерації і земель за кримінальними справами» необхідно повідомити осіб, щодо яких він проводився.

Допоміжну функцію у процесі проведення оперативно-розшукових заходів шляхом використання кіберпростору у ФРН виконують інформаційні системи спеціальних служб NADIS (Nachrichtendienstliches Informationssystem) та поліції INPOL [1].

У вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві така негласна слідча (розшукова) дія регламентується статтею 264 КПК України: «Зняття інформації з електронних інформаційних систем» [2]. Відповідно до положень цієї статті пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування. Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Відповідно до ст. 256 КПК України, результати зняття інформації з електронних інформаційних систем можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

На перший погляд здається, що процедура досить детально прописана, її проведення та використання результатів не повинно викликати труднощів. Разом з тим, під час даної процедури в окремих випадках може бути застосоване програмне забезпечення, яке за усіма ознаками відноситься до шкідливого, оскільки фактично призначене для несанкціонованого користувачем (підозрюваним) втручання в роботу його електронно-обчислювальної машини (комп'ютера). З одного боку, німецький досвід вказує на ефективність застосування такого програмного забезпечення при розслідуванні кіберзлочинів. З іншого боку, застосування такого шкідливого програмного забезпечення у правоохоронних цілях на даний час вітчизняним законодавством не врегульовано. Отже, законність застосування компетентними органами зазначеного програмного забезпечення можна піддати сумніву.

Другою проблемою є те, що цифрова інформація може бути відносно легко сфальсифікована, не залишаючи при цьому слідів фальсифікації. Останній момент є дуже суттєвим в рамках захисту прав і свобод людини, особливо – якщо цифрова доказова інформація здобувається негласно. Це

обумовлено, тим, що особа, відносно якої проводяться такі негласні (розшукові) дії, має значно обмежені можливості вжити законних заходів захисту. Зокрема, відповідне письмове повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

У зв'язку з викладеним, на наш погляд, дуже важливим є фіксація процесу негласного отримання інформації з електронних інформаційних систем, а також відповідне закріплення (реєстрація) отриманих відомостей. Щодо фіксації процесу отримання інформації, то це питання врегульоване статтею 252 КПК «Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій». Під час фіксації та вилучення доказової цифрової інформації та підтвердження її дійсності у майбутньому доцільно, на наш погляд, використовувати можливості електронного цифрового підпису. Цей підпис дозволить запобігти змінам цифрової доказової інформації, ідентифікувати посадову особу, яка зафіксувала та вилучила отриману негласним шляхом інформацію і підписала її, а також час підписання. Незважаючи на те, що практика застосування електронного цифрового підпису не нова для українського законодавства (це, перш за все, Закони України «Про електронний цифровий підпис» та «Про електронні документи та електронний документообіг»), можливість застосування таких підписів у кримінальному процесі досі не регламентована.

Отже, як бачимо, вже поверхневий погляд на таку негласну слідчу (розшукову) дію, як зняття інформації з електронних інформаційних систем, вже викликає ряд питань, що потребують ретельного опрацювання з метою вироблення найоптимальніших рішень щодо внесення змін у вітчизняне законодавство та впровадження їх у правоохоронну практику.

Список використаних джерел та літератури:

1. Манджай О. В. Досвід Великобританії, ФРН та КНР / О. В. Манжай // Навчально-тренувальний центр боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору на громадських засадах [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://cybercop.in.ua/index.php/naukovi-statti/80-naukovi-statti/201-dosvid-velikobritaniji-frn-ta-knr>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – ст. 88) [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Перепелица Александр Иванович
Директор ИПЮК для СБ Украины
НЮУ им. Ярослава Мудрого, кандидат
юридических наук, доцент

К ВОПРОСУ ОБ ОСОЗНАНИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПРОТИВОПРАВНОСТИ ПО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

В УК Украины (ст. 24) закреплены теоретические положения уголовного права о делении умысла на два вида: прямой и косвенный.

Прямой умысел включает в себя три взаимосвязанных признака: 1) осознание лицом общественно опасного характера своего деяния (действия или бездействия); 2) предвидение его общественно опасных последствий; 3) желание их наступления.

Косвенный умысел тоже предполагает три признака: 1) осознание лицом общественно опасного характера своего деяния (действия или бездействия); 2) предвидение его общественно опасных последствий; 3) нежелание, но сознательное допущение этих последствий.

Первым общим признаком обоих видов умысла по действующему законодательству является **осознание лицом общественной опасности** своих действий (бездействия). Общественная опасность деяния, с точки зрения законодателя или правоприменителя, является сложным и многоаспектным понятием. Оно лежит в основе декриминализации деяний, категоризации преступлений по тяжести, назначения наказания и т. д.

Применительно к умышленной вине конкретных лиц это понятие употребляется в номинальном и упрощенном значении. Судебная практика исходит из того, что лицу достаточно лишь в общих чертах осознавать, что совершаемое им действие (бездействие) причиняет вред личности, собственности, общественному порядку и другим общественным отношениям, охраняемым уголовным законом.

Как и предшествующее уголовное законодательство Украины, УК Украины 2001 г. прямо не включает в формулу умысла осознание **уголовно-правовой** противоправности, являющейся юридически более точным выражением общественной опасности. Тем не менее, о правозначимом осознании общественной опасности действия (бездействия) можно говорить **лишь** в том случае, если это предусмотрено в законе. Осознание объективной вредности действия (бездействия), которое не признано преступным, оценивается как юридическая ошибка и исключает уголовную ответственность.

В реальной действительности осознание общественной опасности и уголовной противоправности исторически традиционных деяний (убийств,

краж, грабежей и т.д.) практически едино. Оно формируется в процессе социализации, приобретения жизненного опыта, получения образования, чтения художественной литературы, просмотра фильмов и т.д. Но в действующем УК много специальных норм, которые нельзя познать на бытовом уровне. А судебная практика продолжает идти по устоявшейся в советское время традиции: незнание уголовно-правового запрета лицом, совершившим преступление, не является законным основанием освобождения его от уголовной ответственности, так как, с одной стороны, осознание противоправности не является юридически значимым элементом вины (противоправности нет в формуле вины), а с другой – уголовное право исходит из древней исторической презумпции: *Ignorantia juris nocet* – незнание закона не является оправданием. Эта формула римского права не закреплена в действующем законе и ее требование не может быть абсолютным при строгом соблюдении законодательно определенного принципа вины.

Данное положение в отечественном законодательстве имеет своеобразную историю. В 20-е гг. советское уголовное право, критикуя буржуазную науку за приверженность такому формальному признаку, как противоправность, отдало предпочтение якобы не формальному, а материальному признаку общественной опасности деяния. Такой подход сохраняется и сейчас. Предполагается, что эта объективная категория, живущая вне нашего сознания, является сущностным признаком преступления. С точки зрения абстрактной теории, это может быть и так. Реально же преступления признаются далеко не все общественно опасные деяния, а многие из тех, которые значатся противоправными, не являются общественно опасными. Об этом свидетельствует уголовное законодательство 20-х, 60-х, 80-х и 2000-х гг., массовый процесс криминализации и декриминализации деяний. Поэтому если смотреть на общественную опасность преступлений через призму динамики уголовных законов и судебной практики, то они не подтверждают декларируемой объективности.

По действующему законодательству от субъекта требуется сознание общественной опасности деяния и его последствий. Полагать, что субъект при совершении преступления задумывается над общественной опасностью своего деяния, значит впадать в уголовно-правовую иллюзию, которая держится на идеализации социально-правовой действительности и высокого правосознания наших граждан. Единственной реальностью для правонарушителя является возможное знание противоправности деяния, но ее в формуле вины (ст. 24 УК Украины), повторим еще раз, нет. В курсе уголовного права ЛГУ говорится: «Противоправность есть юридическое выражение общественной опасности. Поэтому всякое противоправное деяние (в советском праве) общественно опасно, но не каждое общественно опас-

ное деяние является обязательно противоправным. Осознание противоправности не имеет значения для признания прямого умысла, так как закон не включает сознание противоправности в формулу умысла¹.

Такой подход подменяет четкий и понятный термин «противоправность» исторически неопределенным и ситуационно оценочным – «общественная опасность». Данный признак в формуле вины содержится с 20-х гг. и только в отечественном уголовном законодательстве и законодательстве ориентированных на него стран.

Впервые термин «общественная опасность» был введен в понятие преступления УК РСФСР 1922 г. (ст. 6). Он был воспроизведен в УК УССР 1927 г. в понятии преступления и в формуле вины. Какого-либо указания на противоправность в кодексах не было, да и не могло быть при наличии института аналогии, которая позволяла привлекать к ответственности за деяния, не указанные в УК.

Ученые 20–40-х гг., выступающие против противоправности в формуле вины, откровенно говорили, что признание сознания противоправности элементом вины не должно иметь места ввиду того, «что 1) враги народа будут ссылаться на незнание закона и 2) малосознательные элементы не знают законов»². Эти «научные» доводы можно расценить как «протаскивание» принципа объективного вменения в классовых и бюрократических интересах.

Основы 1958 г. отказались от аналогии и ввели в понятие преступления уголовно-правовую противоправность, но формула вины в этом отношении осталась неизменной. Нет признака «сознание противоправности» и в определении умысла в УК Украины 2001 г. В нем, как уже говорилось, значится признак сознания общественной опасности действий (бездействия) и предвидение (непредвидение) общественно опасных последствий.

Введение в формулу вины признака сознания уголовной противоправности деяния – путь к преодолению имеющихся элементов объективного вменения. Но для этого придется отказаться от фактической презумпции «никто не может отговариваться незнанием закона». Ныне же она позволяет не выяснять важного признака вины – сознания противоправности, а презюмировать его. И только в тех случаях, когда судом точно установлено, что подсудимый не только не знал о противоправности своих действий, но и объективно не имел возможности знать об этом, решение может быть принято в рамках субъективного вменения.

¹ Курс советского уголовного права (часть общая). Т. 1. С. 414.

² Герцензон А. А. Уголовное право Часть общая – М., 1948. С. 332. Следует отметить, что А. А. Герцензон не разделял такого подхода и вместо сознания общественной опасности деяния как признака вины предлагал включить «сознание противоправности» (Там же. С. 331–333.)

Сознание противоправности следует ввести в формулу вины, и уголовный закон должен содержать норму об ошибке в запрете. В параграфе 17 УК ФРГ, поименованном «Ошибка в запрете», говорится: «Когда у лица, совершающего деяние, отсутствует понимание того, что оно действует противоправно, то оно действует невиновно, если оно не могло избежать этой ошибки. Если лицо могло избежать этой ошибки, то наказание может быть смягчено...» Аналогичная норма имела и в одном из проектов УК Украины, но она была отвергнута практически по тем же мотивам, которые приводились еще в 20-е гг.

Введение такой нормы в наше законодательство при постоянной криминализации и декриминализации деяний (за время действия УК Украины 2001 г. в него, например, было внесено более 500 изменений и дополнений, которые коснулись значительного числа статей Особенной части, причем некоторые из них изменялись по 2–3 раза), уследить за которыми не всегда успевали даже профессионалы, существенно осложнит доказывание вины. Но, может быть, эти трудности помогут избавиться от ситуационно рефлексированного и политически конъюнктурного законотворчества и организовать широкое правовое обучение и воспитание населения вместо беспрецедентной пропаганды насилия и других форм преступного поведения с телевизионных экранов.

Консервативность уголовного законодательства во многих странах обусловлена не только большим запасом его жизненной прочности, но и уважением к нему законодателей и всего народа. В этих случаях нормы уголовного закона действуют на протяжении нескольких поколений и они усваиваются гражданами, как говорится, с молоком матери. Не случайно, например, УК ФРГ, принятый в 1871 г., после внесения в него необходимых изменений и дополнений, так и остался УК 1871 г. Аналогична ситуация в Великобритании, где наряду со статусным правом действуют многовековые прецеденты, в США и других странах.

Пінчук Ігор Станіславович

доцент СК №3 ІПЮК для СБ України

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ (АЛГОРИТМУ) ДОКУМЕНТУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Дані соціологічних досліджень засвідчують, що рівень корупції в Україні з кожним роком зростає, незважаючи на декларацію ефективної бороть-

би з цим негативним явищем, яке притаманне всім державним формуванням у всьому світі. Боротьба з корупцією на сьогодні є одним із пріоритетних завдань, яке стоїть перед державою і суспільством. Без активних зусиль щодо її вирішення в Україні немає перспектив економічних, правових і політичних реформ. Особливо небезпечною є кримінальна корупція у сфері діяльності органів влади та управління, судових і правоохоронних органів.

Одним із завдань Служби безпеки України є попередження, виявлення, припинення та розкриття корупційних злочинів (ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України») [7].

Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» (ст. 5) визначено, що органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України й спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України є *спеціально уповноваженими суб'єктами* у сфері протидії корупції, які *безпосередньо здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень* [5].

Результатом роботи правоохоронних органів у сфері боротьби з корупцією є: в першу чергу, **обвинувальний вирок** суду щодо суб'єкта корупційного злочину; рішення суду про накладення адміністративного стягнення за результатами розгляду адміністративного **протоколу про корупційне** правопорушення; **профілактичні** заходи, спрямовані на попередження і запобігання корупції.

Практика застосування правоохоронними органами норм законів «Про засади запобігання і протидії корупції», «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу України у сфері протидії корупції вказує, що не можна розділяти оперативно-розшукову і слідчу діяльність, виробила механізм взаємодії оперативних спецпідрозділів СБ/МВС України й слідчих прокуратури, сформувала алгоритм здійснення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій по документуванню (фіксації) корупційних злочинів, зокрема, одержання/надання неправомірної вигоди. Цей алгоритм складається з декількох етапів в яких перетинається й сполучається робота оперативного співробітника і слідчого. Аналізуючи положення зазначених законів можна побудувати умовлену структурно-логічну схему (алгоритм) документування (фіксації) корупційних злочинів [3, 4, 6].

На *першому етапі* визначення шляхів перевірки інформації та подальших заходів/дій по документуванню (фіксації) ознак корупційних правопорушень залежить від стадії скоєння злочину – готування до злочину, замах на злочин або закінчений злочин (ст.ст. 13–15 КК України) [1, 2]:

Інформація про готування до злочину

1. Отримання в установленому законом порядку інформації про:

- **злочини, що готуються;**
- **осіб, які готують вчинення злочину** (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Джерела інформації:

- **заяви** громадян,
- **повідомлення** посадових осіб (наприклад: **рапорт оперативного співробітника** про інформацію, що отримана від особи, з якою встановлено конфіденційне співробітництво),
- повідомлення громадських організацій, засобів масової інформації,
- письмові доручення і постанови слідчого, вказівки прокурора, ухвали слідчого судді, суду, матеріали правоохоронних органів.
- інше згідно ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про ОРД».

2. Перевірка за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів зазначеної інформації (здійснення **гласних і негласних** пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних

та оперативно-технічних засобів – ст. 2. ЗУ «Про ОРД»).

3. Направлення матеріалів ОРД слідчому, прокурору з метою використання як приводів та підстав для початку досудового розслідування (ст. 10 ЗУ «Про ОРД»).

Інформація про закінчений злочин або замах на злочин

1. Отримання в установленому законом порядку інформації про **вчинене кримінальне правопорушення.**

Джерела інформації:

- **заяви** громадян,
- **повідомлення** посадових осіб (наприклад: **рапорт оперативного співробітника** про інформацію, що отримана від особи, з якою встановлено конфіденційне співробітництво),
- повідомлення громадських організацій, засобів масової інформації тощо.

2. Направлення матеріалів заяв і повідомлень слідчому, прокурору з метою прийняття процесуального рішення – початку досудового розслідування.

В подальшому (**другий етап**) слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до

Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України) [3, 4].

Проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються:

– **слідчі** прокуратури;

– **співробітники оперативних** підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю (оперативні підрозділи органів безпеки здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. – ч. 1, 2 ст. 41 КПК України).

Третій етап полягає у направленні матеріалів досудового розслідування до суду та проведенні судового розгляду кримінального провадження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – ст. 131.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. Г. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – ст. 88.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
5. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 40. – ст. 404.
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22. – ст. 303.
7. Про Службу безпеки України: Закон від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 27. – ст. 382.
8. Настільна книга слідчого: Науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.
9. Правові засоби протидії корупції: Навчальний посібник / Уклад. О. Г. Кальман, Н. М. Ярмиш, В. М. Куц, Я. О. Триньова, О. З. Гладун, В. П. Плотнікова, В. А. Ставінський. – К.: ІПК Національної академії прокуратури України, 2012. – 192 с.

10. Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності / О. В. Приходько // Право і безпека: науковий журнал. – 2010. – № 3 (35). – С. 188–192.

Полях Анатолій Михайлович

професор кафедри криміналісти та судової медицини НА МВС України, заступлений юрист України, кандидат юридичних наук

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ
ПРОКУРОРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ**

Кримінальний процесуальний кодекс України, який вступив в дію у листопаді 2012 року, вніс до кримінального процесуального законодавства України низку новел, які суттєво змінили взаємовідносини сторін кримінального провадження як з боку обвинувачення, так і з боку захисту.

У новому Кодексі кримінальний процес виписаний у якісно новій формі, у порівнянні з тим процесом, який мав місце за попереднім КПК. У ньому знайшли відображення положення, раніше не відомі кримінально-процесуальному законодавству України.

Таким чином, застосування нових положень у ході проведення досудового розслідування, призвело до появи низки проблемних питань, які виникають на першій стадії кримінального провадження.

Одними із таких питань є взаємодія слідчого та прокурора у ході досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 114 КПК України (в редакції 1960 року) при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і провадження слідчих дій слідчий приймав самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачалось одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і слідчий ніс повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення.

Тобто, слідчий був процесуально незалежною особою, яка спрямовуючи слідство відповідно до вимог чинного законодавства, самостійно приймала рішення про затримання особи, пред'явлення обвинувачення, проведення допиту свідків та потерпілих, огляду місця події та інших процесуальних дій, які не вимагали їх погодження прокурором або судом.

Після закінчення досудового слідства слідчий складав обвинувальний висновок або постанову про закриття справи чи постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного впливу (ст. 212 КПК України в редакції 1960 року).

У той же час прокурор, здійснюючи нагляд за виконанням законів органами досудового слідства, згідно зі ст. 227 КПК України (в редакції 1960 року) в межах своєї компетенції вимагав від органів дізнання і досудового слідства для перевірки кримінальні справи, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили злочини; скасовував незаконні і необґрунтовані постанови слідчих та осіб, які провадять дізнання; давав письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, проведення окремих слідчих дій та розшук осіб, які вчинили злочин; давав згоду на закриття кримінальних справ; затверджував обвинувальний висновок; направляв кримінальні справи до суду тощо.

Таким чином, незважаючи на значну кількість розслідуваних слідчими кримінальних справ, загальна чисельність слідчих та прокурорів, які здійснювали нагляд за слідством, при налаштованому кримінально-процесуальним законодавством механізмі взаємодії слідчого, прокурора та суду, в переважній більшості, давало можливість своєчасно розкривати злочини та розслідувати кримінальні справи у передбачені законом терміни.

На даний час, у зв'язку з набуттям чинності новим КПК України, згідно зі ст. 36 Кодексу прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, став самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.

Відповідно до цієї статті, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, має право починати досудове розслідування; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений їм строк слідчих дій; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування; повідомляти особі про підозру; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, самостійно складати обвинувальний акт тощо.

У той же час, відповідно до ст. 40 КПК України 2012 року, слідчий втратив статус процесуально незалежної особи і відповідно до своїх повноважень практично усі процесуальні дії він робить за погодженням чи за вказівкою процесуального керівника, тобто прокурора.

Наділяючи прокурора повноваженнями та функціями процесуального керівника у кримінальному провадженні, законодавець намагався як найбільш зблизити слідчого та прокурора під час проведення досудового розслідування, де останній не лише спостерігає за ним, а безпосередньо керує діями органу досудового розслідування щодо проведення певних процесуальних або слідчих дій, бере активну участь у проведенні будь-якої процесуальної, слідчої дії або сам безпосередньо проводить їх.

Разом з тим, на практиці таке позитивне намагання законодавця іноді стикається з таким суб'єктивним чинником як «людський фактор», коли процесуальний керівник, не узгоджуючи надані слідчим процесуальні документи або зволікаючи із погодженням повідомлення про підозру з різними причинами (зайнятість за іншими провадженнями, знаходження у відрадженні тощо), відтерміновує проведення деяких гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та прийняття необхідних процесуальних рішень.

Також, на практиці мають місце непоодинокі випадки, коли клопотання слідчого про проведення обшуку, тобто першочергової слідчої дії, важливість якої для отримання доказової бази важко переоцінити, розглядається (узгоджується) прокурором тривалий час, що не завжди відповідає оперативності прийняття рішення та може призвести до втрати речових доказів, слідів вчинення кримінального правопорушення.

При цьому прокурор, на відміну від слідчого, який згідно ч. 1 ст. 40 КПК України 2012 року, несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, у свою чергу не несе жодної відповідальності за зволікання та тяганину під час здійснення процесуального керівництва.

Вищевказані недоліки у взаємодії слідчого та прокурора призводять до значного завантаження слідчого кримінальними провадженнями, які або не мають судової перспективи або, у зв'язку з неналежним процесуальним керівництвом з боку прокурора, злочини в них не можуть бути своєчасно розкриті.

З урахуванням того, що за два роки застосування нового КПК напрацьовано значну практику, відповідним фахівцям органів МВС України, СБУ, Фіскальної служби України, Генеральної прокуратури України та науковцям необхідно надати законодавцю пропозиції щодо удосконалення положень чинного Кодексу, які значно покращать роботу слідчих та прокурорів, спрямовану на швидке, повне та неупереджене розслідуван-

ня, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України (відповідає офіційному текстові). – Х.: ТОВ «Одіссей», 2010. – 208 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Я. Тація та ін./ – Х.: Право, 2012. – У 2-х т. – Т. 1. – 768 с.

Федосєєв Володимир Васильович
завідувач СК № 1 ІПЮК для СБУ
НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ст. 332¹ (ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ) КК УКРАЇНИ

Законом України № 1207-VII від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (із змінами, внесеними згідно із Законом № 1237-VII від 06.05.2014, ВВР, 2014, № 27, ст.905) Кримінальний кодекс України доповнений статтею 332–1 (Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї).

Під час кримінально-правової характеристики досліджуваного складу злочину виникають декілька проблемних питань.

По-перше, законодавець помістив розглядувану норму у Розділ XIV КК України. Виходячи з цього, родовим об'єктом порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї є суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 332–1 КК виступатимуть суспільні відносини у сфері охорони недоторканності державних кордонів України, а суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення режиму державного кордону України, прикордонного режиму та режиму в пунктах пропуску через державний кордон України повинні бути основним безпосереднім об'єктом цього злочину. Як бачимо, красною ниттю у визначенні об'єкту злочину проходить

державний кордон України, яким відповідно до статті 1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ державним кордоном України визнається лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Одразу постає питання: чи можна розглядати лінію, яка проходить між Україною та тимчасово-окупованою територією АР Крим, як лінію, яка визначає межі території України? Однозначної відповіді на це питання немає. Відповідно до ст. 64 Женевської Конвенції від 12 серпня 1949 року «Про захист цивільного населення під час війни» (Офіційний вісник України від 16.04.2013–2013 р., № 27, стор. 370, стаття 942) кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються. Як відомо, Російська Федерація, як окупаційна держава, в березні 2014 року приєднала анексовану територію АР Крим до своєї території та поширила на неї своє законодавство. Міжнародна спільнота та Україна не визнають цього факту та вважають окуповані РФ території територією України. Нажаль, на сьогодні Україна позбавлена можливості здійснення своєї юрисдикції та управління АР Крим. Тому законодавець, на наш погляд, і помістив ст. 332–1 КК України в Розділ XIV, як тимчасовий захід у забезпеченні кримінально-правової недоторканності України, до повернення тимчасово-окупованих територій України.

По-друге, конструкція самої норми в певній мірі унеможлиблює її застосування. Так, в ч. 1 ст. 332–1 КК законодавець прямо вказує на мету вчинення злочину як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони злочину, яка впливає на його кваліфікацію. Відсутність мети – свідчить про наявність в діях винної особи лише ознак адміністративного правопорушення (ст. 204–2. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї КУпАП).

Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне досягти особа, що визначає спрямованість діяння. Мета дає змогу визначити, заради чого особа вчиняє злочин, до якого результату спрямована її суспільна небезпечна діяльність. Диспозиція досліджуваної статті містить вказівку на мету – заподіяння шкоди інтересам держави. Тобто кінцевою метою

незаконного в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї повинно бути заподіяння шкоди інтересам держави. У нашому випадку складається ситуація, в якій в'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї віддалені від заподіяння шкоди інтересам держави певним часом. Ми вважаємо, що не можна досягти злочинних цілей без здійснення злочинних дій.

У зв'язку з цим виявляється певна неузгодженість між нормами матеріального та процесуального права. Виникають також питання при документуванні та доказуванні аналізованої злочинної діяльності.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягає доказуванню мета вчинення кримінального правопорушення, але довести її наявність можливо тільки під час досудового слідства, після внесення даних про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Єдиною слідчою дією, яка може бути проведена у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК). Проте така слідча дія проводиться лише з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК), які відносяться до події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини) і, аж ні як не пов'язана з встановленням мети злочину.

При такій ситуації застосувати ст. 332–1 КК не уявляється за можливе.

Ми вважаємо, що в сучасній суспільно-політичній ситуації було б більш доцільним доповнити КК України не ст. 332–1, а ст. 331–1 в такій редакції:

Стаття 331'. Незаконне перетинання державного кордону України

1. Перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів чи дозволу, поєднане із застосуванням зброї або засобів активної оборони чи забезпечення спеціальних операцій, –

карається ...

2. Ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена за такий самий злочин, або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя багатьох осіб, або якщо ці дії спричинили шкоду здоров'ю людини, –

караються ...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили смерть потерпілого чи інші тяжкі наслідки, –

караються ...

3. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Бобрицький Сергій Михайлович
директор Харківського науково-дослідного проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЗАЛУЧЕНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

У статті розглядаються необхідність залучення до науково-дослідних та конструкторських робіт широкого кола фахівців та надання можливостей суддям та слідчим до їх залучення при розслідуванні злочинів.

In the article the necessity of bringing in is examined to scientific and designer work of wide circle of specialists and also by the grant of possibility to the judges and investigators of their bringing in at investigation of crimes.

Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень, що відносяться до підслідності Служби безпеки України, залучених судових експертів спеціальних установ Міністерства юстиції, експертно-криміналістичних центрів МВС, експертних підрозділів СБУ сьогодні є повсякденною справою. Але ж будемо казати відверто, навіть цих потужних експертних формувань виявляється недостатньо для більш повного задоволення сучасних потреб слідства та суду. І це не тільки в сенсі зменшення часу виконання досліджень, мова йде щодо більш якісного їх виконання. Не є тайною для вас, що не всі НДІ судових експертиз, експертно-криміналістичні центри МВС, мають у своєму складі фахівців з відповідних напрямків досліджень, а також експертні методики, що дають право судовому експерту проводити такі дослідження. Розслідування злочинів ставить на порядок денний такі експертні завдання, що не вкладаються не в один традиційний напрям досліджень. Це ускладнює розслідування слідством та судом справ, призводить до їх затягування чи «неритмічного розглядання», що у свою чергу може призвести до помилки – слідчої, експертної, судової. Для створення методики експертного

дослідження (тобто формалізації певних спеціальних знань) потрібно пройти наступні етапи, що самі по собі є тривалими у часі та трудомісткості зусиль:

1) виховання фахівців, здатних охопити проблематику та мотивовано обґрунтувати її у вигляді науково-дослідної чи проектно-конструкторської роботи (а це створити – методику експертного дослідження, експертний інструмент, що використовується у дослідженні та ін.);

2) етапів апробації та впровадження в експертних установах наукових розробок та їх практичного застосування у проведенні експертиз.

Я маю певний досвід експертної роботи і, протягом більш 13 років, готував судових експертів за спеціальностями: комп'ютерно-технічні, телекомунікаційні, фоноскопичні дослідження, є автором та співавтором експертних методик з комп'ютерно-технічних, телекомунікаційних та товарознавчих досліджень, у 2011 р. захистив дисертацію за темою «Методи аналізу показників якості передачі мовного трафіку в мережах з пакетною комутацією» і тому вважаю, що маю право на власну обґрунтовану думку. Ця думка полягає в тому, що з наведених вище експертних спеціальностей (комп'ютерно-технічні, телекомунікаційні, фоноскопичні дослідження) найкращі фахівці працюють у своїй більшості в бізнесі, виробництві, науці, де високий професіоналізм має відповідний матеріальний стимул. І тому, впевнено можемо сказати – з оглядом на сьогоднішній день, без залучення таких фахівців до співпраці, без їх фахової допомоги докорінно змінити рівень спеціальних знань у першу чергу в експертних установах, надати експертам сучасні інструменти та методики, чим прискорити розслідування слідством та розглядання справ судом, отримати додаткові данні, обґрунтованість яких можна всебічно оцінити, не можливо. Вважаю, що підґрунтя для цього вже закладене у діючому КПК України ст. 93 (Збирання доказів), ст. 101 (Висновок експерта), де стороні захисту дозволяється збирати докази по кримінальному провадженню, залучати експерта (спеціаліста) та подавати на розгляд суду чи слідства отримані данні чи висновки.

Для кращого розуміння необхідності залучення фахівців з різних областей знань, наведу такі приклади з своєї експертної практики. Добре знаю як у суді відносяться до доказів, що містять зображення: документів; тілесних ушкоджень та просто графічних зображень – їм мало довіряють. Як правило довіра до таких джерел доказів у судді та слідчого повинна підкріплюватись оригіналами документів, лікарським описом ушкоджень, наданням техніки зйомки. Ця недовіра до електронних зображень має

певне підґрунтя – побоювання монтажу як самого знімку так і наперед змонтованого, а потім відзнятого зображення.

Для експертної установи дослідження файлової структури зображення, це звичайна робота, а от пошук та тим більше уявлення відредагованих ділянок є ділом новим. Таке експертне завдання підштовхнуло до створення ентропійного методу аналізу відредагованих зображень, так у співдружності мене як експерта та на той час провідного спеціаліста кафедри телекомунікаційних систем ХНУРЕ Чорного С. В. був створений експертний (програмний) інструмент, що дозволяв отримувати уявлення можливого місця редагування та давав можливість аналізувати процентне відношення відредагованих ділянок до зображення в цілому.

Відповідно до кримінальних проваджень, що відносились до підслідності СБУ, і саме Харківської області можна навести такі приклади:

- з дослідженням радіозакладок, виявлених у одному з Харківських банків та їх подальшого дослідження на предмет робочого стану та діапазону віщання на обладнанні ЗАТ «Альтрон»;

- з сучасним цифровим радіорелейним обладнанням, що мало значно вищі технічні характеристики та можливості застосування, ніж те що було сертифіковано в Україні та заявлено при переміщенні через митницю, де взяв участь фахівець-викладач кафедри телекомунікаційних систем ХНУРЕ Коваленко А. А.;

- зовсім кумедний за кримінальним застосуванням, але від того не менш небезпечний випадок «переобладнання» автоматичних ваг на токах Харківщини за допомогою додаткових засобів у склад яких входили: автомобільна акумуляторна батарея; механізм підйому скла двері автомобіля; «перероблена» на виконання двох команд автомобільна сигналізація Alligator; мотузок та червона цеглина. Експертне завдання полягало у перевірці працездатності вилученого в цілому, а фахівець-математик з Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна розрахував надлишок ваги зерна, який опинявся в руках злодіїв, завдяки застосуванню цього чудо-пристрою з традиційними вагами марки А-10, А-30.

Висновки. Експертна наука, що базується на здобуттях традиційної фундаментальної науки не може швидко та ефективно розвиватись без залучення до науково-дослідних та конструкторських робіт широкого загалу фахівців, що сьогодні на погляд автора, є великою проблемою. Також автор сподівається, що майбутнє законодавство надасть можливість менш обмеженого безпосереднього залучення суддями та слідчими фахівців різних областей знань.

Годунова Татьяна Анатольевна

главный государственный инспектор
отдела производства по делам о нару-
шении таможенных правил Управле-
ния борьбы с контрабандой и таможен-
ными правонарушениями Харьковской
таможни Миндоходов

УЧАСТИЕ ПСИХОЛОГА В ХОДЕ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

Современное состояние психологической науки свидетельствует о широких возможностях её применения в досудебном расследовании и судебном производстве по делам об уголовных правонарушениях. Становление практической психологии происходило в конце IX – начале XX столетий. Тогда же в западноевропейских странах заключения судебно-психологической экспертизы становятся самостоятельным источником доказательств. У нас наиболее полный анализ результатов судебно-психологической экспертизы впервые был проведён А. Е. Брусилоским в работе «Судебно-психологическая экспертиза. Её предмет, методика и пределы», изданной в Харькове в 1929 году.

В настоящее время применение психологических знаний значительно способствует раскрытию и расследованию преступлений, а также вынесению судом законных и обоснованных приговоров. В первую очередь судебно-психологические знания используются непосредственно следователями, обеспечивая правильную диагностику личности и вынесение соответствующих процессуальных решений.

Специальные психологические знания в уголовном процессе – это знания о закономерностях и особенностях психической деятельности человека, в том числе имеющих юридическое значение, полученные в процессе профессионального обучения и практического опыта работы, и используемые в установленном законом порядке при расследовании уголовных правонарушений и судебном разбирательстве.

В настоящее время участие психолога в уголовном процессе реализуется в следующих формах:

- а) проведение судебно-психологической экспертизы;
- б) участие психолога в следственных (розыскных) действиях и судебном производстве;
- в) участие психолога альтернативно педагогу при производстве следственных действий с участием малолетних или несовершеннолетних;

г) дача справок и консультаций по вопросам, входящим в профессиональную компетенцию психолога.

В соответствии со статьёй 18 Уголовного кодекса Украины субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, совершившее преступление в возрасте, с которого может наступать уголовная ответственность. Статья 19 Уголовного кодекса Украины устанавливает, что вменяемым признается лицо, которое во время совершения преступления могло осознавать свои действия (бездействие) и руководить ими. Не подлежит уголовной ответственности лицо, которое во время совершения общественно опасного деяния, находилось в состоянии невменяемости, то есть не могло осознавать свои действия (бездействие) или руководить ими вследствие хронического психического заболевания, временного расстройства психической деятельности, слабоумия или иного болезненного состояния психики. В статье 20 Уголовного кодекса Украины указано, что подлежит уголовной ответственности лицо, признанное судом ограниченно вменяемым, то есть такое, которое во время совершения преступления, вследствие имеющегося у него психического расстройства, не было способно в полной мере осознавать свои действия (бездействие) и (или) руководить ими.

Таким образом, исследование психического состояния субъекта преступления в ходе досудебного расследования является обязательным и в соответствии с требованиями статьи 91 Уголовного процессуального кодекса Украины, входит в перечень обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном производстве.

В соответствии с требованиями части 2 статьи 242 Уголовного процессуального кодекса Украины экспертиза проводится в обязательном порядке с целью определения психического состояния подозреваемого при наличии сведений, вызывающих сомнения в отношении его вменяемости, ограниченной вменяемости. При этом обращает на себя внимание отсутствие в законе требования обязательного проведения соответствующей экспертизы при аналогичных обстоятельствах в отношении свидетелей и потерпевших.

В Украине в процессе досудебного расследования приобрело большое распространение проведение комплексных судебных психолого-психиатрических экспертиз. В части 8 статьи 101 Уголовного процессуального кодекса Украины указано, что если для проведения экспертизы привлекаются несколько экспертов, то они имеют право составить одно или несколько заключений. С точки зрения судебной экспертологии, у судебной психологии и судебной психиатрии не совпадают сферы компетенции.

Существующая практика составления актов комиссионной судебной психолого-психиатрической экспертизы с совместными подписями психиатров и психологов не соответствует научным представлениям о предмете данных экспертных дисциплин. Нарушение пределов компетенции экспертов психиатров и психологов, а также их личной ответственности, может послужить основанием для постановки вопроса о недопустимости такого доказательства в уголовном производстве.

Компетенция судебно-психологической экспертизы определяет рамки задаваемых эксперту вопросов, которые могут касаться психических процессов, явлений и свойств психической деятельности человека, а также влияющих на неё объективных и субъективных факторов. Такая экспертиза может проводиться для установления:

- способности подозреваемого, обвиняемого, свидетеля и потерпевшего (с учётом индивидуально-психологических и возрастных особенностей, состояния умственного развития) правильно воспринимать имеющие значение для дела обстоятельства и давать о них правильные показания;

- наличие или отсутствие у субъекта в момент совершения противоправных действий состояния физиологического аффекта (внезапно возникшего сильного душевного волнения);

- возможность возникновения различных психических явлений, препятствующих нормальному осуществлению профессиональных функций.

Юридическим основанием для проведения психологической экспертизы согласно требованиям, изложенным в части 1 статьи 242 Уголовного процессуального кодекса Украины, являются: обращение стороны уголовного производства, поручение следственного судьи или суда.

Назначение судебно-психологической экспертизы предъявляет особые требования к сбору необходимых для экспертизы материалов. В частности, данные о личности подэкспертного лица не должны ограничиваться характеристиками с мест работы и жительства, которые часто являются формальными. Желательно собрать полные биографические данные, а также сведения о наследственности, особенностях воспитания в семье, успеваемости и взаимоотношениях в учебных заведениях, об отношении к семье, работе, сослуживцам, друзьям, к самому себе, о поведении, об особенностях реагирования в экстренных ситуациях.

Судебно-психологическую экспертизу в отношении лица, совершившего правонарушение, в уголовном производстве целесообразно проводить перед составлением обвинительного акта, то есть в конце расследования, когда собраны основные доказательства и выявлены участники события правонарушения. Если планируется проведение судебно-психо-

логической и судебно-психиатрической экспертизы, то первая не должна предшествовать второй во избежание выхода психолога за пределы своей научной компетенции.

Участие психолога в уголовном процессе происходит по различным направлениям, определяемым спецификой вопросов, возникающих при расследовании, связанных с характером произошедшего преступного события и особенностями лиц, в нем задействованных. Актуальные практические потребности обуславливают появление новых направлений использования специальных психологических знаний в уголовном процессе.

Наиболее перспективной сферой применения специальных психологических знаний представляется длительное участие психолога в расследовании. В этих случаях психолог может выступать в качестве постоянного консультанта следователя, в том числе, при проведении негласных следственных (розыскных) действий. Специалист – психолог может помочь следователю увидеть проблемы досудебного расследования, требующие психологического осмысления, интерпретировать полученные сведения о личности подозреваемого, свидетеля, потерпевшего; составить психологический портрет подозреваемого, оказать профессиональную помощь в разработке версий о причастности к преступлению, в установлении психологических причин, способствующих совершению преступления, а также определить вероятностные психологические механизмы конкретного уголовного правонарушения.

Для организации работы психолога в этом направлении необходимо использовать накопленный в зарубежных странах опыт применения психологических знаний в деятельности правоохранительных органов. Практические психологи (эксперты, специалисты и консультанты), работающие на постоянной основе в правоохранительной системе США, Канады, Англии, Австралии, Германии, Франции успешно оказывают необходимую помощь в решении проблем, связанных с раскрытием и расследованием преступлений.

Список використаних джерел та літератури:

1. Уголовный Кодекс Украины: научно-практический комментарий. – Х.: ООО «Одиссей», 2007.
2. Уголовный процессуальный кодекс Украины. – Х.: Одиссей, 2012.
3. Прикладная юридическая психология / Под ред. А. М. Столяренко. – М.: Юнити-дана, 2001.
4. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза. – М.: Городец, 1999.

5. Первомайский В. Б., Канищев А. В. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза: заблуждения и реальность // Архив психіатрії. – 2006. – т. 12, № 1–4. – С. 175–179.

Гуменський Олександр Анатолійович
головний судовий експерт Київського
НДІ судових експертиз Міністерства
юстиції України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ МОНТАЖУ ДОКУМЕНТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Ієремія Бентам ще у позаминулому столітті (у 1876 році) у трактаті «О судебных доказательствах» зазначав, що: «... Мнимая копия может быть не имела оригинала, или может отличаться от него больше или меньше, по случайности или вследствие подлога ...»; «... В оригинале документа можно открыть черты подделки, которые не будут видны в копии. Особенно если оригинал подложный или подложно измененный ...»; «... копия может дать повод к характеристическому обману, т.е. кто-нибудь искажает настоящий оригинал или фабрикует подложный для того, чтобы с помощью копии, которая будет снята с него произвести такие же действия как и с сфабрикованным оригиналом, уничтожение ложного или сфабрикованного оригинала позволит обману пройти незамеченным ...» [1].

Зазначене, понад сторіччя тому, залишається актуальним і сьогодні.

Відповідно до п. 3.1 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів. Основним завданням експертизи реквізитів документів є встановлення факту внесення змін до первинного змісту документів, а також встановлення первинного змісту змінених документів [2].

Найчастіше зміни вносяться в паспорти, свідоцтва про народження, трудові книжки, посвідчення водіїв, листки непрацездатності, документи наслідування чи передачі майна, коштів тощо. Як правило, змінюються цифри, дати, прізвище, імена, по батькові, ініціали, текстові записи, відбитки печаток і штампів. Для цього використовуються підчистка, дописка (додрукування), переробка документа, травлення, змивання, заміна окремих частин документа тощо [3, 4].

Загальновідомо з теорії кримінального права та криміналістики, що розрізняють два види підробки:

- повна, яка полягає у виготовленні повністю недостовірного документа;

- часткова, при якій вносяться зміни у зміст достовірного документа.

Повна підробка документів може відбуватися шляхом виготовлення уявного недостовірного, або мовою Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [5] підробленого офіційного документа, а також шляхом створення недостовірного (несправжнього) документа з використанням реквізитів інших документів.

Об'єктами технічної експертизи документів можуть бути наступні документи:

- оригінал документа;

- дублікат оригіналу документа;

- засвідчена копія;

- незасвідчена копія (яку ще називають технічним зображенням документа).

На сьогоднішній день **надаються оригінали документів** (розділ 3 «Технічна експертиза документів» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [2]) для проведення технічних експертиз документів:

- щодо встановлення факту внесення змін у первинний зміст документів (підпункт 3.2.1 підрозділу 3.2 розділу 3);

- щодо ідентифікації печаток, штампів (у тому числі факсиміле) та встановлення відповідності часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа (підпункт 3.3.5 підрозділу 3.3 розділу 3).

Таким чином, на сьогоднішній день дослідженню у рамках проведення експертизи встановлення факту монтажу документа підлягають оригінал документа та дублікат оригіналу документа.

Проведений аналіз нормативно-методичного забезпечення напрямку судово-технічної експертизи документів у частині встановлення факту монтажу при виготовленні документів, у тому числі методик, внесених до Реєстру методик проведення судових експертиз [6, 7, 8], показав **відсутність поняття монтажу документа**.

Великим тлумачним словником сучасної української мови [9] загальне поняття монтажу тлумачиться наступним чином.

Монтаж – 1) складання та встановлювання різних машин, конструкцій, споруд за певними планами й кресленнями; 2) добір і з'єднування окремих частин фільму, літературного або музичного твору тощо в одне художнє

та змістове ціле. // Фільм, твір, складені таким способом. Музичний монтаж. Фотографічний монтаж.

Враховуючи викладене вище, поняття монтажу документа нами визначено наступним чином.

Монтаж в технічній експертизі документів – це з'єднання за допомогою технічних способів окремих частин (реквізитів) документів для створення іншого недостовірною (несправжнього) документа.

В залежності від цих способів та засобів пропонується поділ монтажу на наступні види:

1) технічний монтаж – безпосереднє або віртуальне (в електронному вигляді) створення документу з використанням оригіналів інших документів, або їх частин, з внесенням змін у його первинний зміст або без змін;

2) інтелектуальний монтаж – створення завідомо несправжнього (вигаданого) документу шляхом з'єднання в єдине ціле не існуючих окремих його складових частин (реквізитів) (наприклад, несправжня розписка, яка сформована за допомогою технічних прийомів та засобів тощо);

3) комбінований монтаж – створення несправжнього документа з використанням частин (реквізитів) як існуючого (справжнього) документу, так і вигаданого (не існуючого).

Зазначений поділ видів монтажу носить умовний характер (наприклад, визначення технічного монтажу можливо лише при наданні на експертизу оригіналів первісних документів) та потребує подальшого опрацювання.

Одним з основних завдань технічної експертизи реквізитів документів згідно з п. 3.2.6. Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень [2] є «Встановлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки».

Орієнтовний перелік вирішуваних питань щодо встановлення факту монтажу документа відповідно до п. 3.5 вказаних рекомендацій [2], визначений наступним чином:

– Чи виготовлено наданий документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки?

– Чи використані для створення змонтованого документа документи, вилучені у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

Як визначення основного завдання, так і перше питання, на наш погляд, звужують завдання, які сьогодні можуть вирішуватися або вирішуються експертизою встановлення факту монтажу документа. Експертна практика дає підстави для твердження про те, що монтаж документа може виконуватися не тільки за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки. Наприклад, рукописний текст змонтованого до-

кумента – розписки, у тому числі підпис, може бути виконаний шляхом перерисовування з попередньою технічною підготовкою, а відбиток печатки – шляхом вологого копіювання. При монтажі іншої уявної розписки її текст може бути виконаний за допомогою комп’ютерної або копіювально-розмножувальної техніки, а рукописний підпис – шляхом перерисовування наскрізь або тим же шляхом вологого копіювання і т.і.

Таким чином, враховуючи такі можливі випадки створення змонтованих несправжніх документів, пропонується визначення основного завдання експертизи встановлення факту монтажу документа в Науково-методичних рекомендаціях [2] в наступній редакції: «3.2.6. Встановлення факту виготовлення документа шляхом монтажу за допомогою комп’ютерної, копіювально-розмножувальної техніки або інших технічних способів та засобів.

Для проведення дослідження щодо встановлення факту виготовлення документа шляхом монтажу крім оригіналів документів можуть надаватися також копії документів (технічні зображення документів)».

На наш погляд також необхідно внести зміни і доповнення у частині дослідження копій документів на предмет встановлення факту монтажу документа (повністю або частково недостовірною), з якого вона (копія) виготовлена, до орієнтовного переліку вирішуваних питань (п. 3.5 Науково-методичних рекомендацій [2]). Пропонується їх наступна редакція:

«До підпункту 3.2.6:

Чи виготовлено наданий документ шляхом монтажу за допомогою комп’ютерної, копіювально-розмножувальної техніки **або інших технічних способів та засобів?**

Чи використані для створення змонтованого документа документи, вилучені у особи (прізвище, ім’я, по батькові)?

Чи не використовувалися реквізити наданих документів при виготовленні документа, з якого зроблено представлену на дослідження копію?».

Доповнити перелік питань до підпункту 3.3.5 наступним:

«Чи виготовлено факсиміле (кліше) підпису, відбиток якого (зображення якого) є в наданих на дослідження документах, з конкретного підпису особи?».

Список використаних джерел та літератури:

1. О судебных доказательствах: трактат Иеремии Бентама / под изд. Дюмона, пер. с фр. И. Горонвичф. – Киев: тип. М. П. Фрица, 1876.
2. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (затвержені наказом Мін’юсту України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстровано в Мін’юсті 03.11.1998 за № 705/3145) // Офіційний вісник України. – № 46. – С. 172.

3. Павленко С. Д. Образцы экспертных заключений: Криминалистическое исследование документов / Павленко С. Д., Золотарь Н. С., Попов Ю. П., Мороз Т. И. – К.: РИО МВД УССР, 1989. – 204 с.: ил.
4. Техничко-криминалистическая экспертиза документов: учебник / под ред. В. Е. Ляпичева, Н. Н. Шведовой. – Волгоград: ВА МВД России, 2005. – С. 7.
5. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – С. 131.
6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145) // Офіційний вісник України. – № 46. – С. 172.
7. Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим, місцевих органах виконавчої влади (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2011 № 1242) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – С. 172.
8. Методичні рекомендації з питань призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконуються комісією експертів (рекомендовано до впровадження рішеннями секції з теоретичних, загально-методичних, процесуальних та організаційних питань судової експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України (протокол № 2 від 04.12.2008) та Вченої ради Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (протокол № 1 від 28.01.2009, внесено в Реєстр методик проведення судових експертиз у 2009 році за № 0.1.16) / Е. Б. Сімакова-Єфремян. – Харків, 2007.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.: іл.

Дуля Валентина Володимирівна

курсант 2-ї навчальної групи 4-го курсу ІПЮК для СБ України НІОУ ім. Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЖІНКАМИ

Використання спеціальних знань як сукупності сучасних знань і практичних навичок в галузі науки (крім правової), техніки, мистецтва і ремесла, отриманих у результаті спеціальної підготовки або професійного

досвіду і застосованих з метою розслідування і попередження злочинів – процес, до якого залучені різноманітні суб'єкти діяльності. Загальні кримінально-процесуальні й криміналістичні питання застосування спеціальних знань докладно розглянуті в літературі.

У чинному КПК України значно змінились підходи до використання спеціальних знань експертів як джерел доказу, що надає сторонам кримінального провадження значно ширших можливостей застосування у доказуванні інституту судової експертизи. Наразі експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Існують різні форми застосування спеціальних знань при розслідуванні злочинів, у тому числі й вчинених жінками, а конкретно: а) безпосередньо слідчим і судом (судею), які здійснюють відповідно розслідування й розгляд кримінального провадження; б) залучення фахівців для участі в слідчих (розшукових) діях; в) проведення ревізії; г) призначення експертизи; д) одержання довідок і консультації в експертів. У ході розслідування спеціальні знання можуть застосовуватися у двох формах: у процесуальній та непроцесуальній. Обрання тієї або іншої форми застосування спеціальних знань визначається тактичними міркуваннями, при цьому обов'язково враховується істотність факту, що встановлюється. Таким чином, якщо встановлюваний з використанням спеціальних знань факт має доказовий характер, то необхідно в обов'язковому порядку проводити експертизу.

Проблемам використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів у криміналістичній літературі приділена належна увага. Разом з тим, питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, що вчинені жінками, належного дослідження не отримали. Аналіз слідчої й судової практики показав, що при розслідуванні злочинів, вчинених жінками (особливо проти особи), найбільше часто призначалися судово-медична, судово-психологічна та судово-психіатрична експертиза.

Мотиви багатьох діянь, вчинених жінками, визначаються особливостями жіночої психіки, у першу чергу емоційною сферою й особистісними характерними рисами. Протягом невеликого проміжку часу безпосереднього спілкування з підозрюваною(обвинуваченою) слідчому (який не є фахівцем в галузі психології) досить складно буває визначити не тільки основні психічні якості особи жінки, але й реально оцінити її ситуативні емоційні стани для того, щоб враховувати їх при визначенні кваліфікуючих ознак, пом'якшуючих обставин, при проведенні конкретних слідчих (розшукових) дій.

У зв'язку із зазначеним, необхідним є призначення судово-психологічної експертизи у кримінальних провадженнях з розслідування злочинів, вчинених жінками. Крім того призначення цього виду експертизи необхідно на першочерговому етапі розслідування. Це пов'язується з тим, що чим швидше слідчий матиме висновок експерта, тим раніше він дізнається про особливості особи підозрюваної та зможе оперувати цими результатами не лише при складанні обвинувального акту, але й при встановленні психологічного контакту з підозрюваною, при підготовці й проведенні слідчих (розшукових) дій.

Факт про те, що призначати експертизу необхідно на початковому етапі розслідування, підтверджується результатами опитування слідчих. Причому слід зробити висновок, що результати експертизи дозволяють не тільки одержати необхідні відомості про осіб підозрюваних, але й правильно кваліфікувати діяння.

Досліджуючи слідчу практику акцентуємо Вашу увагу на тому, що переважна кількість скоєних злочинів відбувається не у спокійному психічному стані, а при наявності підвищеної емоційної напруги. Звичайно, подібним протиправним діянням передують сварка, конфлікти, образи. Проте, з практичної точки зору, ці дії, які привели до негативних наслідків, здаються несуттєвими. Але для жінок, які є більш емоційними порівняно з чоловіками, у певних ситуаціях образа, нанесена конкретною людиною може привести до непередбачуваних наслідків. На жаль, це не завжди враховується на практиці. Тому, слід особливо уважно відноситись до оцінки подібних ситуацій при вчиненні злочину. Інколи при розслідуванні тяжких злочинів слідчий опиняється у ситуації, коли підозрювана не пам'ятає, що відбулося або в неї була присутня часткова амнезія. Вона не здатна дати обгрунтоване пояснення мотивам своїх дій і в ході проведення досудового розслідування стає очевидним, що вона не є агресивною особистістю. У той самий час відомо, що вона протягом тривалого періоду піддавалась образам осіб чоловічої статі. У даній ситуації можна припустити, що діяння було вчинене в стані афекту. Слід відмітити, що визначення тих або інших психічних станів є прерогативою фахівців експертів-психологів. Тому від слідчого в таких ситуаціях необхідне призначення їй організація даного виду експертизи. У зв'язку з цим можна рекомендувати перелік питань, які можна поставити на вирішення даного виду експертизи з метою визначення:

— чи перебувала підозрювана в момент вчинення інкримінованого їй діяння в стані фізіологічного афекту?

– чи перебувала підозрювана в момент вчинення інкримінованого їй діяння в емоційному стані (стрес, фрустрація, розгубленість і т.п.), яке могло істотно вплинути на її свідомість і психічну діяльність?

– чи могла вона точно зіставити свої оборонні дії об'єктивним вимогам ситуації тощо.

При вирішенні організаційних питань призначення судово-психологічної експертизи при розслідуванні подібних злочинів, потрібно приділяти особливу увагу підбору експерта. Крім того, експертизу більш доцільно проводити комісійно. Нормами чинного КПК передбачена можливість призначення експертизи не лише одному експерту, а й експертам, тобто фактично мова йде про призначення експертизи двом чи більше експертам, що за своїм змістом носить комісійний характер. Але законом не врегульовано статусу кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядку організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак в чинному КПК взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз. При виборі експертів варто з'ясувати чи є вони фахівцями в галузі юридичної (судової) психології, чи є в них досвід проведення подібних експертиз. У випадку якщо немає експерта, що відповідає цим вимогам, потрібно шукати психолога, який би спеціалізувався в галузі психології особистості.

Слід зазначити, що організація даного виду експертизи вимагає значних зусиль, спрямованих на якісну підготовку матеріалів, вибір експертів, організацію їхньої діяльності й вивчення підозрюваної. При підготовці матеріалів для експертного дослідження слідчий крім матеріалів, які містяться в кримінальному провадженні може додатково представляти зразки, якими можуть виступати предмети, що характеризують психіку особи, її внутрішній світ, систему взаємин з оточенням: записки, щоденники, книги з позначками, фотографії, аудіо- і відеозапису тощо. В окремих випадках об'єктом дослідження психолога-експерта можуть стати особливості робочого місця або житла, місця події, описаного в матеріалах кримінального провадження.

За такого підходу результати експертизи підозрюваної значно покращать якість розслідування, створюються умови для об'єктивного встановлення істини. У деяких випадках доцільне призначення посмертної судово-психологічної експертизи, що надасть слідству можливість виявити мотиви вчинення даного діяння.

У випадках, коли злочин вчиняється неповнолітньою особою, якщо їй не виповнилось 16 років, на допиті має бути присутнім педагог або психолог. В цих випадках доцільна присутність саме психолога, що спеціалізується в юридичній психології. Хоча слідчі найчастіше йдуть традиційним шляхом, запрошуючи на допит педагога з того навчального закладу, де навчається неповнолітня підозрювана. Такий підхід недовгий з двох причин. По-перше, педагог, має вже про таку ученицю уявлення, що далеко не завжди відповідає об'єктивній дійсності. По-друге, неповнолітня в присутності знайомого педагога може ще більше закритися, соромлячись вчиненого. У цій ситуації відповіді її будуть фрагментарні й небагатослівні. Психолог же під час попередньої бесіди може посприяти встановленню психологічного контакту, що допоможе слідчому отримати більш повні й правдиві показання. Відомо, що статеве дозрівання дівчат настає раніше чим хлопчиків. І вже в 13–15 років дівчинки велику увагу (у порівнянні із хлопчиками) приділяють своїй зовнішності, протилежній статі, причому набагато старшого віку. У деяких випадках також необхідне проведення судово-психологічної експертизи з метою встановлення чи відповідає рівень психічного розвитку неповнолітньої її фактичному віку; чи могла неповнолітня розуміти характер і значення вчинених дій.

У випадку участі жінки у вчиненні групових злочинів, варто з'ясувати зв'язок з іншими учасниками, її статус у даній групі. Крім того, жінка, що входить у злочинне угруповання, може перебувати в близьких, інтимних відносинах з ким-небудь із членів злочинної групи. У такому випадку варто з'ясувати характер відносин між ними, можливу залежність жінки від чоловіка, особливий вплив чоловіка на жінку тощо. При розслідуванні злочину, скоєного групою за участю жінки, варто призначити судово-психологічну експертизу, з метою визначення, який соціально-психологічний статус кожного члена в досліджуваній групі; у кого з членів групи найбільш виражені організаторські, лідерські якості; чи є в жінки ознаки схильності до підвищеної навіюваності; чи має вона які-небудь особистісні «слабкості» (вказати які), які є причиною конфлікту протиріч із іншими членами злочинної групи? Поряд із психологічною експертизою при розслідуванні злочинів, вчинених жінками, у ряді випадків призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

У науковій літературі відзначається, що комплексну судово психолого-психіатричну експертизу варто призначати у кожному випадку вбивства немовляти власною матір'ю. При цьому виділяються такі види кваліфікації психічного стану матері, яка вчинила вбивство новонародженої дитини-

ни: психологічні розлади, що обумовлюють нездатність підозрюваної усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними; емоційна напруженість, виникнення й розвиток якої обумовлене ситуацією, що травмує, виявляється істотний вплив на свідомість і поведінку підозрюваної; психічні здорові матері, підозрювані в убивстві новонародженої дитини.

Складною проблемою є визначення наявності психотравмуючої ситуації, коли на психіку жінки негативно впливають ті або інші обставини. Тому для того, щоб вирішити завдання даного виду психолого-психіатричної експертизи – оцінки ступеня враженості емоційного стану, виникнення й розвиток якого викликано психотравмуючим впливом, слідчому необхідно з'ясувати психотравмуючий характер ситуації.

У більшості випадків жінки вчиняють вбивство немовляти, не перебуваючи в стані емоційної напруженості, викликаній психотравмуючою ситуацією. У них відсутні ознаки якого-небудь психічного розладу й тому, злочин вчиняється цілеспрямовано без яких-небудь порушень свідомості. Рішення приймається в цих випадках задовго до пологів усвідомлено під впливом, як правило, або побутових причин, матеріальних ускладнень або небажання мати дитини поза шлюбом тощо. Необхідно відзначити, що слідчі при призначенні судово-психіатричної експертизи зазнають труднощів у виявленні підстав для призначень даного роду експертиз, прибігають до інших форм використання психіатричних знань. Але при цьому слід розуміти, що аспект щодо здатності підозрюваної усвідомлювати свої дії або керувати ними в момент інкримінованого діяння може бути вирішене тільки за допомогою експертизи. Слідчий може прагнути встановити обставини, більш простим способом, уникаючи призначення експертизи, але це спрощення може обернутися юридичними ускладненнями й викликати юридичну помилку. Тому недопустимо змішувати надання консультацій з експертизою. Використання психіатричних знань на досудовому слідстві при розслідуванні злочинів, вчинених жінками, можливо й у таких формах як допит експерта, видача довідок зі спеціальних психіатричних питань і допит обізнаних у психіатрії свідків.

Підсумовуючи все вищевикладене щодо питань використання спеціальних знань варто зазначити, що вони часто використовуються також при таких слідчих діях як огляд місця події, огляд трупа на місці події. При розслідуванні злочинів, вчинених жінками можуть використовуватися спеціальні знання не тільки в галузі психології, психіатрії, медицини, але й в інших галузях наукового знання.

Космина Наталья Николаевна
начальник отдела НДЕКЦ при ГУМВС
Украины в Харьковской области, кан-
дидат юридических наук

О НЕОБХОДИМОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ЭКСПЕРТОВ-ХИМИКОВ

В данной статье проанализирована ситуация, сложившаяся в экспертных учреждениях Минюста и МВД в отсутствие кадрового состава экспертов и их квалификации, в частности экспертов-химиков, также в статье предлагаются различные способы подготовки специалистов по исследованию наркотических средств, психотропных веществ и по исследованию материалов, веществ и изделий.

Построение суверенного, социально-правового государства сопровождается реформированием правовой системы, его институтов. Анализ современного состояния теории и практики судебной экспертизы показывает актуальность повышения эффективности выполнения экспертиз и формирование нового корпуса экспертов, повышаются требования к личности профессионала со стороны государства и общества.

В настоящее время правоохранительные органы и судебные инстанции предъявляют к судебно-экспертной деятельности качественно новые требования. Это, прежде всего, развязывание нетрадиционных экспертных заданий, использование новейших научно-технических разработок, внедрение в судебную практику современных научно-обоснованных методик исследования, сокращение сроков проведения экспертиз при повышении их качества, обеспечение объективности и доказательственной ценности полученных экспертных выводов. Судебно-экспертная деятельность государства должна отвечать национальным принципам и международным правовым и профессиональным стандартам. Эффективность правовых институций в большей степени зависит от уровня квалификации работников этой сферы.

В последние годы в научной литературе поднимается вопрос об эффективности и результативности судебной экспертизы как дополнительной гарантии законных и обоснованных судебных решений. Критикуется отсутствие единого научно-методического подхода к судебно-экспертной деятельности и специализации судебных экспертов.

Признавая наличие недоверия общественности к досудебным экспертизам, исполненным специалистами в экспертных учреждениях ведом-

ственных службах, возникает необходимость в усовершенствовании судебно-экспертной деятельности.

В настоящее время в экспертных службах систем МВД и Минюста возникла проблема недостатка кадрового обеспечения. Эта проблема обусловлена рядом факторов. В службах произошла смена состава специалистов, возникла проблема отсутствия приемственности поколений. Опыт, накопленный предыдущими экспертами, не передавался вновь пришедшим. Снижение уровня престижности юридических специальностей и низкого уровня заработной платы, а также повышение уровня ответственности и загруженности экспертных учреждений, привело к отсутствию желающих получить квалификацию судебного эксперта, либо появлению в службах «случайных» людей, которые в связи с низким уровнем подготовки не нашли применения в других отраслях. Перечисленные факторы способствовали сложившейся ситуации по обеспечению экспертных учреждений кадрами и, в частности, появлению специалистов по исследованиям наркотических средств и психотропных веществ.

Престиж правовых институций и юридических специальностей, в большей степени зависит от эффективности работы этих институций, собственных контактов индивида с соответствующими инстанциями и впечатлениях, которые эти контакты оставили, а также от размера заработной платы служащих этой сферы по сравнению с зарплатами работников других сфер. Важнейшим критерием при оценке престижа юридической профессии является способность справляться с поставленными перед профессионалами задачами. Последний аспект связывается с несколькими критериями (например, достаточность материальных средств, человеческого ресурса, уровень специальной подготовки кадров, профессиональная пригодность).

Поэтому основными задачами стажировки является получение не только теоретических знаний, но специальных.

Идея профессионализма как системы ограничения дискреционной власти правоохранительных органов пользуется пока наименьшей популярностью. Современное уголовное судопроизводство, производство по делам об административных правонарушениях невозможно без использования достижений естественных, технических, экономических и других наук, которые принято называть специальными знаниями. Развитие института специальных знаний – это, в первую очередь, развитие судебной экспертизы, как основной процессуальной формы их использования.

На протяжении последних лет в Украине наблюдается тенденция к дальнейшему обострению проблем в сфере незаконного оборота нарко-

тических средств, психотропных веществ, прекурсоров, что создает непосредственную угрозу генофонду нации, обеспечению правопорядка.

Противодействие наркобизнесу невозможно без профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов, принимающих участие в борьбе с незаконным оборотом наркотиков.

Указанные факторы требуют улучшения подготовки судебных экспертов, занимающихся исследованием наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Эксперт-химик, являющийся специалистом двойной компетенции, должен, помимо знаний в базовой науке (например, химии, фармации) и теории судебной экспертизы, обладать глубокими юридическими знаниями, владеть современными экспертными технологиями, сертифицированными и утвержденными методиками экспертного исследования.

Специалисты с химическим или фармацевтическим образованием, которые привлекаются на работу в судебно-экспертные учреждения, проходят обучение на курсах и в процессе стажировок, не дающих необходимых знаний. Задачей стажировки является получение, как теоретических знаний, так и узко специальных.

В результате они не знают даже основ материального и процессуального права, криминалистики и теории судебной экспертизы. Юридические знания и общая правовая культура, насущно необходимые судебным экспертам в повседневной деятельности, приобретаются ими только через несколько лет практической работы.

Многолетний опыт и анализ экспертной практики свидетельствует, что структура специальных знаний специалиста и эксперта, который специализируется на исследовании наркотических средств и психотропных веществ, должна включать базовые знания по биологии, фармации, химии, в которых содержатся сведения об особенностях наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров и методы их исследования. Эти специальные знания играют доминирующую роль при расследовании данного вида преступлений.

Кроме узконаправленных перечисленных специальных знаний, сведущим лицам необходимо использовать вспомогательные правовые знания:

- 1) из судебной экспертологии:
 - общей теории – учение об объектах, задания, методы, принципы судебно-экспертной деятельности;
 - теоретические и методические основы экспертизы наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

В судебной экспертологии методика, понимается как «система категорических или альтернативных научно – обоснованных предписаний по выбору и применению в определенной последовательности и в определенных существующих или создаваемых условиях методов, приемов и средств (приспособлений, приборов и аппаратуры) для решения экспертной задачи»¹;

2) из криминалистики:

– общей и отдельных теорий криминалистики: учение о закономерности возникновения информации о преступлении, теории криминалистической идентификации и диагностики, криминалистического учения о признаках, учения о механизме слеодообразования, общие принципы, методики криминалистических экспертных исследований; – криминалистической техники: знания о технических средствах, приемы, методы и методики выявления следов преступлений и работы с вещественными доказательствами, знания из области трасологии;

3) из уголовного процесса:

– процессуальный статус субъектов, связанных с проведением экспертизы;

– процессуальный порядок проведения судебных экспертиз во время досудебного производства и в суде;

– теория доказательств, в частности место заключения эксперта в системе доказательств и др.

Указанные правовые знания носят обеспечивающий характер при проведении экспертного исследования и не относятся к предмету экспертизы.

Экспертизы веществ, материалов и изделий, в том числе, металлов, сплавов и изделий из них, наркотических средств, психотропных, сильнодействующих и ядовитых веществ, нефтепродуктов и горюче-смазочных материалов, полимерных материалов и изделий из них, волокнистых материалов и изделий из них, лакокрасочных материалов и лакокрасочных покрытий. Способность применять методики экспертиз и исследований веществ, материалов и изделий в профессиональной деятельности, а также при участии в процессуальных и непроцессуальных действиях применять специальные, физические, химические и физико-химические методы в целях поиска, обнаружения, фиксации, изъятия и предварительного исследования материальных объектов для установления фактических

¹ Россинская Е. Р. Теория судебной экспертизы: учебник/ Е. Р. Россинская, Е. И. Галяшина, А. М. Заикин. – М.: Норма, 2009. – С. 130.

данных (обстоятельств дела) в гражданском, административном, уголовном судопроизводстве.

По нашему мнению все перечисленное позволяет сделать выводы:

1. Необходимо выработать единый подход к подготовке судебных экспертов различных специализаций в рамках вузовского образования, унифицировать общепрофессиональные дисциплины (знания в области права, а также указов и ведомственных нормативно-правовых актов) и дифференцировать дисциплины специализации в зависимости от классов и родов судебных экспертиз (изучение методов и методик исследования наркотических средств, психотропных веществ, а также специализаций в области исследования материалов, веществ и изделий, изучение принципов работы приборов, применяемых в исследовании).

2. Другим вариантом может быть подготовка кадров в сфере использования специальных знаний – магистратура в области права с получением знаний экспертных методик, с изучением технического обеспечения по исследованию материалов, веществ и изделий, а также наркотических средств и психотропных веществ, с практическими занятиями работы на приборах и лабораторными работами по исследованию наркотическим средств и психотропных веществ, в том числе, и новь появившимся.

3. Использование выпускников вузов, имеющих химическое и фармацевтическое образование, с последующей переподготовкой для определенной области профессиональной деятельности (изучение комплекса междисциплинарных юридических наук, химических и физических методов исследования).

Реалии времени требуют от специалистов по исследованию материалов, веществ и изделий профессионального исполнения функции специалиста по исследованию обстановки мест происшествий в целях обнаружения, фиксации, изъятия материальных следов с последующим выполнением экспертных исследований. Современные эксперты-химики должны быть готовы к научно-исследовательской и методической работе, связанной с развитием основ судебной экспертизы, проведением научных исследований по апробации и внедрению новых методов исследования. Компетентность и профессионализм должны также проявляться в умении оказать методическую помощь субъектам правоприменительной деятельности по вопросам назначения и производства судебных экспертиз данного класса.

Мельник Олександр Володимирович
слідчий слідчого відділу Управління
СБ України в Миколаївській області

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

У статті висвітлено окремі процесуальні та криміналістичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон.

Підвищення ефективності боротьби зі злочинністю передбачає максимальне використання сучасних досягнень різних галузей науки і техніки. Стан, динаміка та особливості злочинності, пов'язаної із порушенням державного кордону України, свідчать про те, що в ній проявляються ознаки організованої злочинної діяльності. Із порушенням державного кордону вчиняються такі злочини, як контрабанда, торгівля людьми, незаконне переправлення нелегальних мігрантів тощо.

Значна кількість кримінальних справ порушувалась та розслідувалась органами досудового слідства. Зокрема, щодо використання підроблених документів при перетинанні державного кордону, торгівлі людьми, контрабанди та ін. видів злочинів. Із набранням чинності КПК України (2012 року) та зміни у зв'язку з цим концепції розслідування злочинів, відповідно й змінились складові криміналістичного забезпечення суб'єктів розслідування. Органи охорони державного кордону, діючи до 19 листопада 2012 року як органи дізнання, були наділені значними повноваженнями з розслідування порушень державного кордону, а на теперішній час – лише виконання доручень слідчого, прокурора, у провадженні яких перебувають кримінальні провадження.

Метою статті є дослідження питання використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон.

Визначається, що спеціальні знання – це знання, які лежать в основі відповідних спеціальностей та спеціалізацій.

Спеціальні знання набуваються в процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю. Експерт повинен володіти спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва тощо, які необхідні і достатні для того, щоб дати висновок з питань, що виникають під час досудового розслідування та судового розгляду. До спеціальних знань не належать загальновідомі й загальнодоступні наукові знання, повсякденні,

побутові відомості, а також знання в галузі матеріального і процесуального права.

Окремі наукові дослідження присвячені використанню спеціальних знань у розслідуванні окремих видів злочинів. Так, деякі вчені визначають спеціальні знання як наукові, технічні та інші, зокрема криміналістичні, професійні знання, одержані в результаті навчання, і навички, придбані в процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, що використовуються сумісно з науково-технічними засобами при пошуку, виявленні, вилученні та дослідженні слідів злочину з метою отримання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення певних обставин у кримінальних справах.

Поняття «спеціальні знання» можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це сукупність знань, які забезпечують окремі напрямки діяльності людини, а спеціальні знання у вузькому розумінні – це сукупність тих знань, які необхідні для вирішення завдань певного напрямку діяльності, зокрема, тих що стосуються розслідування злочинів.

Щодо залучення експерта до кримінального провадження, то КПК України дещо конкретизував обсяг прав та обов'язків експерта, визначив коло осіб, які можуть бути залучені у якості експертів та вимоги до них із посиланням на Закон України «Про судову експертизу». Процесуальне ж залучення експерта до кримінально-процесуальної діяльності за КПК України (2012 року) здійснюється відразу після внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що є позитивним, на відміну від попереднього процесуального закону.

Кримінально-процесуальний кодекс України (1960 року) за змістом ст. 75 КПК визначав, що експертиза призначалася у випадках, коли для вирішення питань, що мають значення для справи, потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, в ч. 1 ст. 242 визначається, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

У процесі розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон часто виникають питання, які вимагають спеціальних неюрідичних знань.

Процесуальними формами використання спеціальних знань є:

1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду при виконанні своїх процесуальних функцій збирання, дослідження та оцінки доказів;

2) участь спеціалістів при проведенні слідчих дій (ст. 71 КПК України);

3) призначення і провадження судових експертиз (ст.ст. 69, 101, 242 КПК України).

Найбільш розповсюдженою формою застосування використання спеціальних знань обізнаних осіб як джерела доказу, що надає значно ширших можливостей застосування у доказуванні, є інститут судової експертизи.

При вирішенні питання про призначення експертизи, слідчий повинен керуватися не тільки кримінально-процесуальним законодавством, але й рекомендаціями криміналістичної науки:

а) вирішуючи питання про необхідність і доцільність призначення експертизи, слідчий повинен з'ясувати, чи не буде більш раціональним встановити даний факт за допомогою інших джерел доказів;

б) прийнявши рішення про призначення експертизи, слідчий повинен правильно встановити її вид, сформулювати питання, які потрібно вирішити і забезпечити надання експерту відповідних матеріалів справи;

в) речові докази з моменту їх вилучення і до представлення на експертизу повинні зберігатися з дотриманням правил, що виключають їх заміну, пошкодження або втрату;

г) у розпорядженні експерта повинні бути представлені у необхідній кількості якісні порівняльні зразки, що відповідають досліджуваним об'єктам по якомога більшій кількості ознак, включаючи час, умови походження тощо;

д) при формулюванні питань, які виносяться на вирішення експерта, слід чітко визначити конкретне завдання і безпосередній об'єкт дослідження, не допускаючи включення у постанову про призначення судової експертизи завдань та обставин, які не мають відношення до справи;

є) при направленні речових доказів та інших матеріалів справи на експертизу повинні бути дотримані усі правила упаковки і пересилки, що забезпечують їх зберігання, цілісність і доставку у відповідний підрозділ у незмінному вигляді.

Використання спеціальних знань у провадженнях про незаконне переправлення осіб через державний кордон, обумовлене, перш за все, особливостями злочинного посягання – обстановкою, способом та знаряддям скоєння кримінального правопорушення, а також – особою порушника

державного кордону, як правило, нелегального мігранта, та особою, яка причетна до переправлення.

В залежності від виду, способу та інших особливостей порушень державного кордону, пов'язаних з незаконним переправленням через нього осіб, виникає необхідність в особливих спеціальних знаннях. Так, при розслідуванні порушень поза пунктами пропуску через державний кордон проводяться трасологічні (ніг, транспортних засобів) і дактилоскопічні експертизи. До 3% переправлень нелегальних мігрантів в пунктах пропуску через державний кордон відбуваються приховано від прикордонного контролю, а у 24% випадків від загальної кількості порушників в пунктах пропуску нелегальні мігранти (громадяни Алжиру, Анголи, Гани, Гвінеї, Конго, Іраку, Камеруну, Китаю, Лівану, Республіки Молдови, Нігерії, Сирії, Сомалі і Туреччини) використовували підроблені та чужі документи. З огляду на це, нагальною є потреба в проведенні техніко-криміналістичної експертизи документів і матеріалів.

Про актуальність експертних досліджень паспортних документів при перетинанні державного кордону свідчить аналіз діяльності ДПС України на західній ділянці державного кордону. Так, серед усіх осіб, які використовували чужі та підроблені документи, 68% склали громадяни України, які у 69% випадків використовували підроблені паспортні документи для закордонних поїздок.

Що стосується видів підробок, то переважає часткова підробка (97% документів), а щодо способів підробки у 49% має місце заміна сторінок (в т.ч. з установчими даними і сторінок для проставлення відміток в паспортних документах), інші випадки – заміна фотографії власника.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень та розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон, анкетування слідчих та оперативних працівників свідчить про те, що, у зв'язку з недостатнім залученням спеціалістів-криміналістів і невикористанням можливостей криміналістичних експертиз, не всі докази виявляються, вилучаються і досліджуються, особливо на початковому етапі розслідування. Так, було сфотографовано 26% слідів; з 8% слідів зроблено зліпки, з яких 6% направляли на криміналістичну експертизу; 48% слідів з місця огляду події не вилучалися, оскільки їх було визнано непридатними для ідентифікації.

Таким чином, використання спеціальних знань, зокрема призначення експертизи, при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон носить особливості як процесуального, так і тактично-го характеру.

Список використаних джерел та літератури:

1. Експертизи у судовій практиці: [наук.-практ. посіб.] / за ред.: В. Г. Гончаренко; Київ. НДІ суд. експертиз, Акад. адвокатури України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 400 с. – Бібліогр.: с. 389–391.
2. Івакін Е. О. Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Едуард Олександрович Івакін. – К., 2003. – 16 с.
3. Зайцев Р. В. Криміналістические экспертизы как средство получения и проверки доказательств по уголовным делам: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Роман Викторович Зайцев. – М., 2008. – 20 с.
4. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: [монографія] / Б. В. Романюк. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 196 с.
5. Літвін Ю. І. Огляд місця події при порушенні державного кордону України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 20.02.03 «Військове право; військові аспекти міжнародного права» / Юрій Іванович Літвін. – Хмельницький, 1998. – 18 с.
6. Сич В. О. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням державного кордону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 20.02.03 «Військове право; військові аспекти міжнародного права» / Василь Олексійович Сич. – Хмельницький, 1998. – 18 с.
7. Онисько О. І. Види слідів та їх використання при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами дізнання органів ПВУ): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Олександр Іванович Онисько. – К., 2003. – 21 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. редакцією проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
9. Літвін Ю. І. Щодо окремих питань використання спеціальних знань при розслідуванні порушень державного кордону / Ю. І. Літвін // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів України: II всеукр. наук.-практ. конф. [Серія : Юридичні науки], Хмельницький, 20 лист. 2009 р. / Держ. прикорд. служба України, НАДПСУ. – Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2009. – С. 47–48.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
11. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994 р. – № 28. – Ст. 232.
12. Огляд стану прикордонного контролю в органах охорони державного кордону Західного регіонального управління за 2008 рік та шляхи його вдосконалення у 2009 році. – Львів. – 2008. – 18 с.

Пунда Олександр Олегович

заступник директора з наукової роботи
Хмельницького державного науково-
дослідного інституту митної справи,
кандидат юридичних наук, доцент

Прус Людмила Романівна

завідувач науково-організаційного від-
ділу Хмельницького державного нау-
ково-дослідного інституту митної
справи, кандидат економічних наук,
доцент

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФУ
У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ**

Сучасний поліграф – це комплекс точних медичних приладів, які безперервно та синхронно фіксують таку динаміку опитуваної особи, як тиск крові, частоту пульсу, глибину і частоту дихання, гальванічні реакції шкіри, ступінь м'язового напруження, біотоки мозку – всього близько 20 показників. Кількість різних показників, що реєструються і записуються поліграфом, називається кількістю його каналів. Наприклад, п'ятиканальний поліграф – це пристрій, який одночасно фіксує зміни п'яти таких показників. Вони записують реакцію у такий спосіб, щоб оператор чітко бачив, яке саме питання викликало певну реакцію опитуваного. Сам прилад пов'язаний з досліджуваною особою за допомогою системи контактних датчиків. У США поліграф розглядається як «прилад неоціненної допомоги слідству». Сьогодні криміналістичну поліграфологію (інструментальну діагностику емоційної напруги та встановлення психофізіоло-

гічного стану досліджуваного), або, як він ще відомий – метод «детекції брехні» за допомогою поліграфа – розцінюється як нетрадиційна інформаційна технологія для отримання даних, які мають значення при проведенні будь-якого розслідування в умовах *конфліктної протидії* у процесі встановлення істини у будь-якій справі. При цьому спеціаліст-поліграфолог оцінює психофізіологічні реакції особи, яку опитують на ті чи інші стимули, виносить судження щодо їхнього суб'єктивного значення, що свідчать про присутність у пам'яті людини ідеальних слідів будь-яких подій або його окремих складових (з'ясування таких слідів може бути основою для вирішення проблеми щодо приховання особою інформації про розслідувану подію, достовірності відомостей, отриманих дослідним шляхом спеціалістом перевищує у цьому разі 90%; а при застосуванні методів виявлення прихованої інформації (тобто так званого *непрямого методу*) у випадках непричетності особи, яку опитують, до інкримінованого протиправного діяння достовірність наближається до 100%.

У нас такі засоби більш відомі під загальною для них назвою – детекторів брехні («Lie detector»). Однак необхідно погодитись з точкою зору про те, що дана назва, що була присвоєна приладу на початковій стадії його введення в практичну діяльність, носила скоріше рекламний характер. В послідуючому в науковій і спеціальній літературі такий приклад почав найменуватись як «поліграф», яким він і є в дійсності, сама назва відображає сутність цього апарату, який спрямований для одночасового сприйняття багатьох процесів, фактично це комбінація декількох приладів, що звичайно використовуються в фізіології та медицині для реєстрації різноманітних проявів життєдіяльності.

В Україні застосування поліграфології прямо законодавством не передбачено. Для його використання необхідним є експерти-поліграфологи, які повинні мати сертифікат, але в Україні відсутня система їх атестації.

У 2013 р. в Україні було запроваджено комп'ютерні поліграфи в практику роботи Міндоходів України (правонаступником якого стала Державна фіскальна служба України). Вони використовуються з метою удосконалення роботи з виявлення та попередження корупційних правопорушень за ініціативи Головного управління внутрішньої безпеки Міндоходів України.

Поліграф застосовується в діяльності Міндоходів та його територіальних органів, підпорядкованих установ та організацій виключно з метою проведення заходів сприяння оперативно-розшуковій діяльності, перевірки кандидатів в процесі вирішення питань щодо прийому особи на роботу (службу) та під час проведення службових розслідувань та пере-

вірок, профілактичних заходів. Пристрій може бути використаний для опитування тільки після добровільної письмової згоди того, кого перевірятимуть.

Опитування з використанням поліграфа, під час якого здійснюється аналіз (оцінка) динаміки психофізіологічних реакцій опитуваної особи у відповідь на психологічні стимули, задані у вигляді варіантів відповідей, предметів, схем, фото тощо має відбуватися з дотриманням принципів добровільної згоди, правомірності, комплексності та всебічного забезпечення прав людини. При цьому сьогодні результати опитування не тягнуть правових в тому числі процесуальних наслідків, а респондент може відмовитися від участі на будь-якому етапі інтерв'ювання без пояснення причин, що немає призвести до ущемлення прав людини.

Опитування із використанням поліграфа:

1) здійснюється у спеціально обладнаному чи пристосованому службовому приміщенні, яке відповідає встановленим вимогам;

2) не проводиться стосовно осіб віком до 18 років, а також якщо у опитуваного виявлено: гострий період захворювань; гострий больовий синдром; захворювання, що супроводжуються вираженою серцево-судинною, дихальною недостатністю; травми, анатомічні дефекти та обмороження пальців рук, ампутація верхніх кінцівок; вроджене чи набуте слабумство середнього та важкого ступенів; регулярне вживання сильнодіючих препаратів або психотропних речовин, що впливають на функціонування центральної нервової, серцево-судинної чи дихальної системи;

3) не проводиться щодо особи у стані вагітності, а також у випадках, якщо поліграфолог безпосередньо підпорядкований особі, яка є об'єктом або вона є його близькою особою чи існує конфлікт інтересів.

Попередньо, до перевірки на поліграфі, людина повинна пройти медичний огляд і отримати схвалення лікаря на проведення такої перевірки.

В Міндоходів України дане опитування здійснюється за розробленим завданням на його проведення та готується ініціатором. Спеціаліст поліграфа (поліграфолог) попередньо визначає характеристики опитування, відповідальним за їх дотримання є ініціатор. Інтерв'ю можна поділити на 3 фази: передтестова співбесіда (знайомство, документування, роз'яснювальна робота та обговорення питань), обстеження (встановлення датчиків та безпосереднє інтерв'ювання – не більше ніж 1 годину без перерви, а в цілому – не більше 7 годин протягом одного дня та заборона його проведення у нічний час) й аналіз поліграм (ознайомлення з результатами, підготовка довідки про результати проведеного опитування).

Поліграф використовують більш ніж в 103 країнах, у т.ч. й на пострадянському просторі – в Росії, Білорусії та Молдові. Провідним користувачем є США, де їх використовують ще з 50-х рр. ХХ ст., друге місце за обсягами прикладного використання посідає Канада, за масштабами – Російська Федерація. За кількістю поліграфологів третє місце займає Японія, в якій поліграф почали використовувати з 1930-х років. Однак, наприклад, в Австралії, Австрії та Німеччині такі дослідження заборонені.

Водночас, необхідно враховувати досвід Національного центру поліграфічних досліджень США та статистичні розроблення, здійснені цією установою, які демонструють високий рівень використання поліграфів з подальшим підтвердженням здобутих результатів іншими матеріалами розслідування кримінальних справ. У результаті п'ятирічних дослідів правильні результати становили 96%, непереконливі – 2% і 1% – маловірогідні висновки стосовно осіб, яких піддавали допиту з застосуванням цього приладу. Але свідка, обвинуваченого, підозрюваного не можна примушувати до проходження тесту на поліграфі. Однак ці особи у межах кримінального судочинства з власної волі можуть погодитись або навіть вимагати такого дослідження. Дослідження на поліграфі у досудовій стадії кримінального процесу дозволяється лише після арешту особи, але до моменту пред'явлення їй обвинувачення у злочині. В суді тестування проводять лише за рішенням суду.

У кримінально-процесуальній діяльності результати таких досліджень найчастіше розглядаються як непрямі докази. Апеляційні суди США досить часто визнають проведення таких досліджень недоречними і не розглядають одержані в ході застосування поліграфа дані як докази у справі. Сьогодні поліграф застосовується не тільки у сфері розслідування злочинів, а дедалі більше використовується у сфері приватних інтересів (опитування при прийомі на роботу, діяльність приватних детективних установ).

При використанні поліграфів у ДФС слід враховувати, що така перевірка є виключно добровільною, її результати несуть суб'єктивний характер та не можуть бути основою звільнення чи покарань. Це обумовлює необхідність подальших наукових пошуків оптимізації витрат на відповідне обладнання, утримання/залучення висококваліфікованого персоналу з метою ефективності використання бюджетних коштів.

4. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ІНТЕРПОЛУ

Демчук Валентина Євгенівна

курсант 2 групи 4 курсу ІПЮК для СБ
України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНТЕРПОЛУ

У сучасних умовах розвитку суспільства, в умовах інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя вбачається посилення транснаціонального характеру злочинності. Все більша кількість осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів на території окремої держави, намагаються уникнути відповідальності, переховуючись у іншій країні.

Відтак, зусиль однієї чи навіть декількох держав виявляється недостатньо для забезпечення належної протидії злочинним проявам. Одним із пріоритетних шляхів вирішення цієї проблеми є ефективне міжнародне співробітництво з питань боротьби зі злочинністю.

Кожна держава прагне ефективно протидіяти злочинності. Це і стає підґрунтям для укладання міжнародних договорів, у яких особлива увага приділяється кримінальній відповідальності, екстрадиції, кримінальному провадженню в порядку перейняття, визнанні і виконанні вироків іноземних судів тощо.

У сучасному житті міжнародне співробітництво відіграє дуже важливу роль у контексті співдружності держав на світовій арені. Значним також є вплив такого співробітництва на охорону державних інтересів, прав і свобод людини і громадянина, суспільства і держави, людства в цілому, також відбивається позитивний вплив на зміцнення міжнародного правопорядку та боротьбі зі злочинністю.

Відтак, міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях, її належна правова регламентація в національному законі як одна з найважливіших умов ефективного міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю набуває значення гарантії правосуддя, оскільки забезпечує можливість одержання доказів у кримінальному провадженні,

виконання прийнятих процесуальних рішень, відшкодування заподіяного злочином збитку, притягнення до кримінальної відповідальності винуватих у вчиненні злочину осіб, вирішення інших завдань кримінального судочинства.

У міжнародному праві міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю розуміється, як співробітництво різних держав у боротьбі зі злочинними діяннями, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль кількох держав, а саме міжнародних та транснаціональних злочинів.

На сучасному етапі історичного розвитку світового співтовариства відповідну протидію усім видам злочинності здійснюється шляхом процесу формування правових держав та поетапним скороченням військово-політичного протистояння між державами. Водночас поглиблюється роль міжнародного та національного права під час здійснення зовнішнього контролю за злочинними проявами та застосуванням державного примусу до осіб, які вчинили злочин. Об'єктивні реалії вимагають розширення та поглиблення взаємодії між державами, їх судових та правоохоронних органів у боротьбі з міжнародними та національними кримінальними правопорушеннями.

Аналіз змісту основних міжнародних документів, присвячених боротьбі зі злочинністю, свідчить, що проблема підвищення ефективності співробітництва у цьому напрямку є надзвичайно актуальною як для окремих країн, так і для міжнародних організацій, членом яких є Україна, зокрема Організація Об'єднаних Націй та Рада Європи. Формування достатнього правового забезпечення в національному кримінальному процесуальному законодавстві, а саме – правової регламентації сутності, порядку, умов здійснення нових процесуальних дій, гарантій забезпечення прав осіб, які беруть у них участь, є безумовною запорукою реалізації положень чинних для України міжнародних договорів.

Вихід злочинності за кордони як її сучасна характерна риса і тенденція розвитку відзначається багатьма спеціалістами. Вона стає все більше транснаціональною (під транснаціональною організованою злочинністю розуміється одна із форм злочинності; сукупність вчинених за певний період злочинів (осіб, які їх учинили), що заподіюють шкоди двом або більше державам або інтересам юридичних, фізичних осіб двох або більше держав).

Міжнародне співробітництво в діяльності з розслідування злочинів, крім надання правової допомоги у кримінальних провадженнях у межах міжнародного слідчого доручення, включає здійснення за запитами відповідної держави оперативно-розшукових заходів, інформаційного забез-

печення, у тому числі надання відомостей про норми національного законодавства, а також обмін досвідом правоохоронних органів, розробку міжнародно-правових норм, які регулюють діяльність держав у сфері боротьби зі злочинністю, їх координацію в розкритті та розслідуванні злочинів, що зачіпає інтереси кількох держав.

Важливою формою міжнародної взаємодії між державами по боротьбі зі злочинністю є співробітництво в сфері судочинства по кримінальним правопорушенням різних видів. Така форма співпраці має назву міжнародної правової допомоги.

Міжнародна правова допомога є офіційною діяльністю державних органів, яка здійснюється на підставі міжнародних договорів. Договори про правову допомогу забезпечують найбільш повне здійснення національної юрисдикції й уникнення конфлікту юрисдикцій – саме з цією метою держави їх укладають. З появою міжнародних судових органів міжнародні договори можуть передбачати можливість надання правової допомоги для здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції.

Організацію по наданню міжнародної допомоги здійснюють компетентні органи суверенних держав. До уповноважених (центральных) органів в Україні відповідно до ст. 545 КПК України, відносяться: Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Надання міжнародної допомоги відбувається за запитом запитуючої сторони, який розглядається уповноваженим (центральним) органом держави.

Ряд важливих завдань у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру вирішується за сприянням міжнародних організацій і реалізується на глобальному та регіональному рівнях. Провідне місце серед міжнародних організацій глобального рівня займає Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол.

Питання діяльності Інтерполу розглядалися у численних публікаціях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Враховуючи напрацювання вчених, ми хочемо звернути увагу на особливості залучення допомоги Інтерполу в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів міжнародного характеру. Інтерпол – це глобальна міжнародна міждержавна організація, до якої входить 188 країн світу. Структура Інтерполу передбачає функціонування в кожній державі-члені Національного центрального бюро (НЦБ) Інтерполу – підрозділу, який безпосередньо забезпечує міжнародне співробітництво правоохоронних органів своєї держави в рамках Інтерполу. В Україні це НЦБ Інтерполу України (Укрбюро Інтерполу), що функціонує в структурі МВС України.

У повсякденній практиці Інтерпол не стикається з усіма видами злочинів міжнародного характеру, але існує досить стійка група злочинних діянь, які фігурують в офіційних запитах правоохоронців і задля розкриття яких здійснюється активне співробітництво поліцейських служб. Найпоширенішими серед них нині є тероризм, фальшивомонетництво, незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, відмивання «брудних» коштів, викрадення культурних цінностей і антикваріату, торгівля людьми.

Правовою основою взаємодії України з Інтерполом є Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів.

Слід зазначити, що при розслідуванні злочинів міжнародного характеру взаємодія правоохоронних органів з Інтерполом найчастіше застосовується з метою: 1) обміну інформацією; 2) ідентифікації та перевірки осіб за обліками поліцій зарубіжних країн; 3) проведення міжнародного розшуку каналами Інтерполу, екстрадиції; 4) взаємодії правоохоронних органів України з правоохоронними органами зарубіжних країн каналами Інтерполу при виконанні процесуальних, слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Таким чином, у кримінальних провадженнях про злочини міжнародного характеру правоохоронні органи України за відповідними запитами мають можливість одержати з Генерального секретаріату Інтерполу та НЦБ Інтерполу зарубіжних країн інформацію про: 1) протиправну діяльність особи; 2) особу (осіб), які підозрюються у вчиненні злочину та їх зв'язки, а також про обвинувачених; 3) місцеперебування або проживання підозрюваних та обвинувачених, що виїхали за кордон; 4) про спосіб вчинення злочину, інші обставини його вчинення; 5) про протиправну діяльність організованих угруповань, а також їх членів; 6) про комерційні структури, інші юридичні особи, розташовані за кордоном, які причетні до протиправної діяльності; 7) про транспортні засоби, які були викрадені, та їх власників; 8) про наркотичні засоби, психотропні речовини, предмети антикваріату, підроблені документи, гроші та інші об'єкти, пов'язані з подією злочину; 9) аналітичну, наукову, статистичну та довідкову інформацію з питань правоохоронної діяльності тощо.

Іншого змісту набуває розуміння взаємодії НЦБ Інтерполу у провадженнях про злочини міжнародного характеру у сфері організації міжнародного розшуку та екстрадиції. За таких умов НЦБ Інтерполу виступає

не тільки посередником і суб'єктом взаємодії, а й органом, що безпосередньо організовує та координує проведення розшукових заходів, бере безпосередню участь в екстрадиції.

Міжнародному розшукові з ініціативи правоохоронних органів України підлягають: 1) особи, які виїхали за межі України і ухиляються від кримінальної відповідальності та відбуття покарання за злочини, за які згідно з чинним законодавством або судовим вироком, що набув законної сили, передбачене (призначене) покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців; 2) громадяни, які пропали безвісти – за наявності вірогідних відомостей про виїзд розшукуваних за кордон; 3) іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні і щодо яких отримана інформація про вчинення ними злочинів на території інших. Підставою для міжнародного розшуку громадян України є запит правоохоронного органу, надісланий до НЦБ. У запиті повинна бути викладена повна та об'єктивна інформація про події, факти щодо розшукуваних осіб, особливості вчиненого ним злочину та здійснюваного кримінального провадження.

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогодні права регламентація міжнародного співробітництва України потребує істотного вдосконалення. І в першу чергу мова йдеться про вдосконалення нормативно-правової бази, що є правовою основою взаємодії правоохоронних органів каналами Інтерполу.

На сьогодні чинне законодавство передбачає взаємодію з Інтерполом з окремими групами злочинів: у сфері економіки та фінансів; у сфері боротьби з незаконним виготовленням підроблених грошових знаків; у сфері попередження, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з транспортними засобами; у сфері боротьби з посяганнями на культурні цінності та предмети антикваріату; у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків; у сфері боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухівки та вибухових пристроїв; у сфері боротьби із злочинами, пов'язаними з підробкою документів; злочинів, пов'язаних з екологією, а також з викраденням та незаконним перевезенням радіоактивних речовин. Однак сьогодні перелік злочинів, у боротьбі з якими необхідна взаємодія правоохоронних органів різних держав та Інтерполу, є набагато ширшим. Постає питання про створення документу високого рівня узагальненості, що у практичній діяльності дозволить реалізувати індивідуальний підхід у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру.

Дралюк Іван Миколайович
начальник 4 відділу 1 управління
ГУБКОЗ СБ України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНИХ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ З ІНТЕРПОЛОМ ТА ІНШИМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМИ МІЖНАРОДНИМИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Розглянуто проблемні питання організаційно-правового забезпечення діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, зокрема спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, під час налагодження і здійснення ними взаємодії з Інтерполом та іншими міжнародними поліцейськими організаціями.

Однією з спеціалізованих міжнародних організацій, що відіграє не останню роль у забезпеченні міжнародної взаємодії у галузі боротьби з корупцією, особливо з її транснаціональними формами, є Міжнародна організація кримінальної поліції, більш відома як «Інтерпол».

Вказана міжнародна організація разом із офісом ООН по боротьбі з наркотиками і злочинністю (United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)), відіграють значну роль у координації й гармонізації національних антикорупційних зусиль. Зокрема, Інтерпол розробив кодекси етики й поведінки для співробітників правоохоронних органів, стандарти для офіцерів поліції й запитальник поліцейської добрпорядності. Офіс ООН UNODC й Інтерпол започаткували створення першої у світі Антикорупційної академії [1, С. 141–142].

Об'єктами практичного впливу Інтерполу є так звані «транснаціональні» (міжнародні) злочинці та злочини, які вчинюються у переважній більшості за допомогою корупційних методів і стосуються інтересів декількох держав.

Інтерпол є міжнародним центром обліку злочинів і осіб, які їх скоїли, головним координатором інтернаціонального розшуку злочинців, найбільш авторитетною організацією, що спеціалізуються у галузі вироблення стратегії, тактики, методичних основ різних напрямів діяльності поліції.

Співробітництво в рамках Інтерполу ґрунтується на положеннях національного законодавства країн-членів, а також на підставі міжнародних зобов'язань, які прийняті цими країнами поза цією організацією.

Крім органів керівництва Інтерполом, до його складу входять Національні центральні бюро (НЦБ), які водночас є підрозділами поліцій

країн-учасників. Організаційні моделі НЦБ різноманітні, оскільки їх структури визначаються державами самостійно. Так, у США НЦБ входить до складу міністерства юстиції, у Франції та Італії включене до Генеральної дирекції кримінальної поліції МВС, у Великобританії – у структурі столичного поліцейського формування – Скотланд-Ярду, у Бельгії відповідні функції виконує Генеральний секретаріат судових представників міністерства юстиції. В нашій державі НЦБ є складовою МВС України.

Основні функції НЦБ в усіх країнах тотожні. Серед них можна виділити такі: забезпечення обміну офіційною та конфіденційною (оперативно-розшуковою) інформацією з питань боротьби з транснаціональною злочинністю між національними поліцейськими та іншими правоохоронними органами, Генеральним секретаріатом та НЦБ Інтерполу інших країн; організація через відповідні національні органи охорони правопорядку заходів щодо виявлення осіб, предметів та документів, які розшукуються державами-членами Інтерполу; направлення до Генерального секретаріату та до держав-членів Інтерполу прохань та повідомлень національних правоохоронних органів про розшук осіб, предметів та документів, здійснення спостереження за особами, котрі підозрюються у злочинній діяльності, а також іншої інформації з метою попередження та розкриття злочинів; формування банку даних про осіб, факти та документи на підставі інформації, отриманої у процесі міжнародного поліцейського співробітництва; сприяння (в межах власної компетенції) реалізації рішень і рекомендацій Генеральної асамблеї та Генерального секретаріату Інтерполу, підготовка аналітичних документів з проблем міжнародного співробітництва у галузі боротьби зі злочинністю тощо [2, С. 44–49].

На сьогодні, єдиним правовим підґрунтям для використання спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні є затверджена ще у 1997 році спільна міжвідомча Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів [3], яка нажалі не містить чіткого порядку та особливостей взаємодії з правоохоронними органами зарубіжних держав під час проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення фактів вчинення корупційних правопорушень або слідчих дій за такою категорією злочинів, як корупційні злочини.

Тому, з метою створення належних правових практичних механізмів реалізації взаємодії спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, зокрема спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, з Інтерполом варто 2 розділ вищевказаної Інструкції доповнити окремими положеннями, які б визначали порядок і перелік інформації, яку можна отримати правоохоронними органами України безпосередньо каналами Інтерполу під час проведення ними оперативно-розшукових або слідчих дій по виявленню та розслідуванню корупційних правопорушень (перелік повинен містити інформацію про: персональні дані на громадянина України, який підозрюється у вчиненні корупційного правопорушення, його місце проживання за кордоном, наявність у нього та членів його родини і близьких осіб нерухомого майна, рахунків у банківських установах, заснованих юридичних осіб та характеру їх фінансово-господарської діяльності, статусу здійснених юридичною установою останніх угод та контрактів, можливих корупційних зв'язків такої особи на території країни його перебування тощо).

Також, варто звернути увагу на те, що для України в силу її геополітичного положення та перспективи входження до ЄС найбільш цікавим є досвід, накопичений правоохоронними органами країн Західноєвропейського регіону, які активно використовують у своїй практичній діяльності можливості таких міжнародних інституцій як Євроюст (судове співробітництво у кримінальних справах) і Європол (співробітництво у правоохоронній сфері).

Водночас, залучення України до такого роду співробітництва можливе лише за умови гармонізації чинного законодавства відповідно до вимог, що висуваються міжнародним співтовариством та країнами учасниками вказаних правовідносин.

На підтвердження цього тезису варто навести той факт, що у період з 2 по 6 вересня 2013 року Україну відвідувала оціночна місія ЄС (в рамках виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України), одним з питань діяльності якої було вивчення стану впровадження законодавства щодо взаємної правової допомоги та укладення угод з Євроюстом та Європолом, а також вивчення ефективності механізму взаємодії між компетентними органами держави у сфері боротьби з організованою злочинністю і корупцією, у тому числі щодо створення спільної бази даних, що гарантує прямий доступ до неї на всій території України [4, С. 108–117].

Таким чином, треба визнати, що прискорення темпів залучення України до широкого міжнародного поліцейського співробітництва, у тому числі й шляхом поетапної гармонізації нашого законодавства із законодавством країн-членів ЄС, надасть нашій державі можливість значно підвищити ефективність боротьби з внутрішньою злочинністю і корупцією.

Отже, дієва взаємодія спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, зокрема спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, з Інтерполом та іншими міжнародними поліцейськими організаціями можлива за наявності двох умов: 1) наявність угоди по міжнародне співробітництво; 2) наявність нормативно-правового акту на рівні національного законодавства, який містить конкретний механізм реалізації процедури взаємодії між правоохоронними органами та спеціальними службами різних країн і конкретні переліки відомостей, якими можливо оперативно обмінюватись в рамках такої взаємодії та функціонування спільного банку відповідних даних.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гусейніков Ю. В. Роль міжнародних організацій у запобіганні корупції // Взаємодія державного сектору та громадянського суспільства у запобіганні корупції, розбудові доброчесності і належного врядування в Україні: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф., 28. жовтня 2011 р., м. Київ. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. – 216 с.
2. Interpol, 1996. – № 5. – Р. 44–49.
3. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січня 1997 р. № 3/1/2/5/2/2 // Офіційний Вісник України. – 1997. – № 9.
4. Порядок денний оціночної місії ЄС в Україну з метою оцінки прогресу в імплементації першої (законодавчої) фази Плану дій щодо лібералізації візового режиму – окремих відбиток // Номенклатурна справа. – 2013. – № 178, – Т. 2. – С. 108–117.

Матвієвська Ганна Вячеславівна
суддя Орджонікідзевського районного
суду м. Харкова, кандидат юридичних
наук

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ІНТЕРПОЛУ З МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО

У статті проаналізовані проблеми, які виникають з приводу ідентифікації особистості обвинуваченого на стадії досудового розслідування. Досліджуються можливості використання інформаційних ресурсів Інтерполу з метою вирішення вказаних проблем.

The article analyzes the problems that arise concerning the identification of the criminal at the stage of the police investigation. Explores the possibilities for the use of information resources of Interpol order to solve the aforementioned problems.

Актуальність теми. На початку ХХІ століття проблеми боротьби із злочинністю набувають особливої актуальності у зв'язку з глобалізацією кримінального світу, який фактично вже став транснаціональним феноменом, що є загрозою для сучасного світового порядку. Транснаціоналізація злочинності, постійна міграція учасників злочинних угруповань в міжнародному масштабі стають передумовою того, що перед правоохоронною системою виникають проблеми ідентифікації особи під час кримінального провадження, які в окремих випадках неможливо вирішити без участі Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол).

Аналіз попередніх публікацій. Науковці одноставно наголошують на необхідності встановлення персоно-графічних (установочних) даних обвинуваченого (його прізвище, ім'я та по батькові, день, місяць і рік народження тощо), оскільки встановлення особистості винуватої особи неподільно пов'язано з встановленням вини цієї особи [4].

На думку українських вчених особистість підсудного, зокрема його анкетні дані, повинні належним чином вивчатися на стадії попереднього розслідування, без чого ця стадія не може вважатися завершеною [3].

Науковці вважають, що в процесі досудового розслідування підлягають встановленню персонографічні ознаки особистості обвинуваченого, які необхідні для ефективного розслідування, розгляду і вирішення справи судом [5].

Основним аргументом на користь тези про неможливість винесення рішення щодо обвинуваченого, особа якого нічим не посвідчена, є та об-

ставина, що в цьому випадку в процесі прийняття рішення у кримінальному провадженні існує реальна можливість засудження винуватого під даними іншої особи, не причетної до вчинення протиправного діяння.

В той же час проблема ідентифікації особистості за участю Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол) не знайшла належного висвітлення у наукових джерелах.

Таким чином, **метою цієї статті** є визначення можливостей використання інформаційних ресурсів Інтерполу з метою ідентифікації особистості обвинуваченого на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Встановлення особи обвинуваченого – необхідна складова кримінального провадження, поза якою кримінальне судочинство втрачає ознаки законності, не може у повному обсязі реалізувати завдання судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності у міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Як правило інформація щодо особи, відносно якої розпочате кримінальне провадження, отримується правоохоронними органами на стадії досудового розслідування, зокрема, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 277 КПК України письмове повідомлення про підозру має містити анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство). В той же час в судовій практиці є випадки, коли ця інформація викликає сумнів, з'ясовується, що у матеріалах досудового розслідування йдеться про особу, яка фактично не може бути обвинуваченою.

Наприклад, у кримінальному провадженні відносно особи Н. на етапі провадження у суді першої інстанції з'ясувалося, що персональні данні вказаної особи були установлені на підставі копії паспорта. У провадженні в першій інстанції від Н. надійшла заява, в якій ця особа відмовилась від попередніх показань, вказавши при цьому, що фактично в матеріалах кримінального провадження наведені дані, які не відповідають реальному стану речей, зокрема не відповідає дійсності ім'я, фамілія, рік та місце народження цієї особи [1].

Таким чином, фактично кримінальне провадження розпочато відносно особи, яка остаточно не встановлена, відповідно перед судом, прокуратурою, правоохоронними органами постають проблеми процесуального характеру, які мають виправити недоліки досудового розслідування.

Практика вставлення даних про особу, відносно якої розпочато кримінальне провадження, засвідчує, що особистість ідентифікується за документами, за даними дактилоскопії, за даними, що отримані оперативним шляхом із залученням свідків, осіб, які знайомі з обвинуваченою особою, її родичами. В той же час ці засоби не завжди є ефективними, а намагання органів досудового розслідування в будь – який спосіб його прискорити призводить до прецедентів, описаних вище.

Окрім того існують випадки, коли данні про особу неможливо встановити навіть з її слів, зокрема це стосується осіб, які мігрують по території пострадянського простору, не мають постійного місця проживання.

Наприклад, раніше не судимий обвинувачений, який не мав при собі на момент затримання документів, відмовився назвати свої установчі дані, оскільки він втратив пам'ять, повідомив лише, що його звать «Петро» та він прибув в Україну з території Республіки Молдова. Перевірка за дактилоскопічним обліком показала відсутність у базах даних МВС України відомостей про дану особу, аналогічні данні були отримані і від молдавської сторони. Отримати відомості про особу з інших джерел під час розслідування даної справи також не вдалося. За таких обставин слідчий прийняв рішення розпочати кримінальне провадження, вказавши у матеріалах досудового розслідування дані, які відносно себе навів обвинувачений, з чим сам обвинувачений згоден не був, а суд визнав таке рішення незаконним. В результаті обвинувачений був звільнений у зв'язку із закінченням строку тримання під вартою, після чого той зник [2].

На думку автора цієї статті, з метою дотримання вимог кримінального процесуального закону щодо встановлення особи обвинуваченого у кримінальному провадженні доцільно вимагати від органів досудового розслідування надання оригіналів документів, що встановлюють цю особу. Якщо ж такі документи відсутні, то органи досудового розслідування мають навести переконливі аргументи на користь того, що наведені в матеріалах досудового розслідування дані відносно особи обвинуваченого відповідають реальному стану речей.

Як здається, таким «переконливим» аргументом може вважатися інформація, яка отримана на основі використання можливостей НЦБ Інтерполу в Україні і має сприяти ідентифікації та перевірці осіб за обліками поліцій зарубіжних країн.

Відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів з метою встановлення осіб, які

вчинили злочини, правоохоронні органи при наявності відбитків пальців (у тому числі вилучених з місця вчинення злочинів) можуть звертатися до Генерального секретаріату Інтерполу та Національних центральних бюро Інтерполу зарубіжних країн за сприянням з таких питань: ідентифікації осіб за відбитками пальців рук; перевірки їх за національними та регіональними дактилоскопічними обліками правоохоронних органів зарубіжних країн; перевірки слідів рук, вилучених з місця події, за слідоотеками.

Вказана Інструкція визначає підстави для перевірки або ідентифікації громадян України або іноземців за відбитками пальців рук, якими є: наявність відомостей про виїзд таких осіб за кордон і заняття злочинною діяльністю (за відсутністю вірогідних анкетних даних); наявність відомостей, які вказують на те, що вилучені з місця події сліди рук залишені іноземним громадянином [5].

В той же час, як показує практика, правоохоронними органами України до цих пір не використовуються у повному обсязі інформаційні можливості Інтерполу. Часто причина лежить в тому, що органи досудового розслідування елементарно не знають, яким чином має відбуватися їх співпраця з цією організацією, не мають належної інформації відносно її цілей, завдань, відносно наявності відповідних баз даних, порядку зносин і т. ін. Пояснити таке становище, на наш погляд, можна тим, що діяльність Інтерполу не досить вивчається нашими українськими правознавцями і юристами-практиками, що приводить до певного нігілізму в цьому питанні, значною мірою знижує якість інформаційного забезпечення кримінального провадження.

Висновки

Таким чином, отримання від НЦБ Інтерполу в Україні даних, які дають змогу належним чином ідентифікувати особу за обліками поліції зарубіжних країн, є переконливим аргументом для органів досудового розслідування та судових органів в частині остаточного встановлення особистості обвинуваченого.

Відповідно, можна рекомендувати органам досудового розслідування активно залучати до встановлення особистості обвинуваченого НЦБ Інтерполу в Україні в разі, якщо із цього приводу виникають сумніви, а також якщо іншим шляхом особу встановити не вдається. Такий підхід підвищить загальну ефективність кримінального провадження, а також дасть змогу зняти низку проблемних питань, стосовно встановлення особистості обвинуваченого у судовому провадженні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 392/2101/11-к . – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34400661>
2. Кастарнов Д. Б. Поняття «особа підозрюваного (обвинуваченого)» в кримінальному судочинстві / Д. Б. Кастарнов // Юридична наука. – 2014. – № 4. – С. 15–24.
3. Костін М. Доказування винності обвинуваченого у вчиненні злочину: окремі питання / М. Костін. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z726_page_16.html.
4. Попович О. В. Особистість злочинця як соціально-політичне поняття / О. В. Попович // Вісн. Чернівецького ф-ту Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2012. – № 1. – С. 40–50.
5. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів: Наказ МВС України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.97. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.

Онашко Анатолій Валерійович

офіцер діючого резерву СБ України
в 1 управлінні ГУ БКОЗ СБ України

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МІЖНАРОДНОГО ОПЕРАТИВНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З МЕТОЮ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ СИСТЕМНОЇ КОРУПЦІЇ В ІНСТИТУТАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Розглянуто проблемні питання використання можливостей міжнародного оперативного співробітництва в рамках діяльності таких міжнародних поліцейських організацій як Інтерпол, Європол, Євроюст тощо, з метою ефективного розслідування фактів системної корупції в інститутах державної влади та усунення її негативних наслідків.

Корупція весь час супроводжувала розвиток державного апарату, при-
таманна без виключення всім державам світу та є однією з основних со-
ціальних проблем сучасності.

Жодна із соціально-політичних і економічних систем не мала і не має
повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги і прояви,

а також її можливості, що визначаються ставленням до неї держави і суспільства [1, С. 22].

Як свідчить світовий досвід, масштаби і характер корупції, знаходяться у прямій залежності від ролі і значення, яке надається державному апарату в соціальному управлінні суспільством.

Останнім часом, в Україні роль державного апарату була значно переоцінена та інтереси чиновників привілеювали над інтересами громадянського суспільства, що призвело до соціального вибуху, відомого як «революція гідності». Саме системність корупції в інститутах державної влади призвела до загострення відносин між владою та громадськістю, до суспільно-політичного протистояння. У цьому контексті необхідно звернути увагу на основні характерні риси системної корупції в інститутах державної влади і спробувати сформулювати її визначення. Поширення корупції в державі завдає значної шкоди всій системі державного управління та в разі невжиття відповідних заходів може поглибити наступні нижченаведені наслідки: падіння авторитету державних та владних структур, ускладнення механізмів надання ними адміністративних послуг громадянам; затримка модернізації та розвитку національної економіки, порушення принципу конкуренції; зростання цін внаслідок включення неправомірної вигоди як обов'язкової складової до цінової формули на товари та послуги; погіршення інвестиційної привабливості держави; дискредитація закону як універсального регулятора суспільних відносин та перетворення його в засіб задоволення приватних і корпоративних інтересів тощо.

Отже, корупція – це складне соціально-економічне явище, яке виявляється не тільки в конкретних протиправних діях, спрямованих на одержання неправомірної вигоди, обумовлених конфліктом інтересів особи-корупціонера та інтересів суспільства, а й у відхиленні поведінки посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади, осіб уповноважених на виконання функцій держави, а також громадських об'єднань, установ і організацій господарського управління всіх форм власності від соціальних, культурних та моральних цінностей суспільства.

Підсумовуючи вищевикладені позиції щодо наслідків та поняття корупції як системного антисоціального явища, можна визначити її характерні риси, які притаманні існуванню корупції в Україні, зокрема: 1) залежність рівня та форм корупції від загального стану формування демократичних інститутів; 2) несистемне, часто науково необґрунтоване реформування основних інститутів (адміністративні процедури, податкова система, регуляторна діяльність держави, розв'язання соціальних проблем

тощо); 3) набуття корупцією ознак системного явища через ураження життєво важливих інститутів суспільства та перетворення її на функціонально важливий спосіб їх існування; 4) неефективність політичних ініціатив у сфері боротьби з корупцією; 5) зміцнення в суспільстві стереотипів терпимого ставлення до корупції, поєднання в масовій свідомості визнання суспільної шкоди корупції і готовності обирати корупційні шляхи розв'язання проблем, що призвело до нездатності громадян брати активну участь в антикорупційних діях; 6) ураження корупцією органів державної влади, органів місцевого самоврядування; 7) слабкість інститутів громадянського суспільства. Засоби масової інформації, залежні часто від власників та органів державної влади, здебільшого уникають об'єктивного висвітлення цих проблем. Громадянські ініціативи не підтримуються через зневіру та суспільну апатію більшості населення. Неурядові організації переважно ослаблені, залежні від осіб, які надають їм фінансову підтримку. Вказані риси були притаманні корупції в Україні 5–6 років назад і були визначені державою у Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», схваленої Указом Президента України від 11 вересня 2006 року № 742 [2], залишаються вони актуальними і сьогодні.

У середині 90-х років міжнародна спільнота визнала, що корупція є глобальною проблемою, і в цій галузі почали активно працювати чисельні регіональні та глобальні міжурядові організації. Результатом цієї діяльності стало прийняття за останні десять років цілої низки міжнародних обов'язкових актів (угод і конвенцій) та актів рекомендаційного характеру (рекомендацій, резолюцій, інструкцій і декларацій), підготовлених та прийнятих у рамках таких організацій, як ООН, Рада Європи, ОЕСР, Організація американських держав, Африканський Союз і Європейський Союз тощо.

Міжнародні юридичні інструменти відрізняються за сферою застосування, юридичним статусом, членством, механізмами реалізації і моніторингу. Проте, всі вони мають на меті одне – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією на національному рівні шляхом її криміналізації, забезпечення виконання антикорупційних законів, а також впровадження діяльності із запобігання корупції. Крім того, міжнародні юридичні інструменти також спрямовані на знаходження і поширення успішних прикладів боротьби з корупцією та сприяння зміцненню співпраці між державами [3, С. 13].

З метою покращення взаємодії саме правоохоронних та антикорупційних інституцій різних країн на шляху подолання корупції у цей же період

почали створюватися також різноманітні міжнародні інституції, головною метою яких стало забезпечення оперативного співробітництва у сфері боротьби з корупцією та транснаціональною злочинністю.

Вибір Україною курсу на інтеграцію у Європу, транснаціональний характер корупції зумовлює необхідність укладання країною низки угод про оперативне співробітництво з міжнародними спеціалізованими поліцейськими інституціями. Така необхідність зокрема виникла останнім часом в результаті потреби створення дієвого механізму усунення наслідків системної корупції, що процвітала в Україні останніми роками. Одним з таких наслідків є потреба у поверненні в Україну коштів та майна, яке було набуто чиновниками-корупціонерами у незаконний спосіб.

На сьогодні, статтями 23–26 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» регулюються питання відшкодування збитків, шкоди, завданих державі та фізичним і юридичним особам внаслідок вчинення корупційного правопорушення, відновлення їх прав і законних інтересів [4]. Разом з тим, ці статті містять лише посилання на те, що порядок такого відшкодування або відновлення порушених прав регулюється іншими законами, втім на сьогодні в Україні ще не прийняті комплексні законодавчі акти, які б у повному обсязі врегулювали б це питання.

Тому, вбачається за доцільне прийняти окремий нормативно-правовий акт, який би на основі врахування існуючих міжнародних механізмів оперативного співробітництва, створив належне правове підґрунтя для застосування додаткових процедур розслідування кримінальних правопорушень з ознаками корупції, в рамках яких існує потреба в усуненні наслідків системної корупції, у т.ч. за допомогою можливостей міжнародних спеціалізованих поліцейських організацій, зокрема таких як «Інтерпол», «Європол» (співробітництво у правоохоронній сфері), «Євроюст» (судове співробітництво у кримінальних справах) та ін.

Необхідно зазначити, що у контексті кроків, які здійснюються з метою укладення Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом «Європол» про оперативне співробітництво, МЗС України вже провело у 2014 році додаткові консультації з представниками секретаріату «Європолу», і одним з ключових моментів, що були з'ясовані під час їх проведення, стало те, що в ЄС, за ініціативи нашої країни, розпочаті дискусії щодо можливих правових та інституційних механізмів репатріації в Україну незаконно вивезених капіталів (у т.ч. капіталів, що були здобуті злочинним шляхом з використанням корупційних механізмів). У цьому контексті представники окремих держав-членів ЄС висловлюють пропозицію щодо покладення координації взаємодії з українською стороною

у цьому процесі на «Євроюст» та «Європол». Таким чином, питання розвитку оперативного співробітництва із зазначеними агенціями ЄС набуває нового виміру [5].

З урахування вказаного, необхідність розробки і прийняття вищевказаного нормативно-правового акту стає сьогодні найбільш актуальним питанням для спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції // Дис. на здобуття ступеня д.ю.н. Національна академія внутрішніх справ України. – К. – 2002. – 466 с.
2. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до добросовісності»: Указ Президента України від 11 вересня 2006 року № 742 // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 175.
3. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей // ОЕСР, 2007. – 131 с.
- 4/ Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
5. Лист Міністерства закордонних справ України про позицію Європолу щодо укладення Угоди про оперативне співробітництво – окремий відбиток // Номенклатурна справа. – № 177. – Т. 3. – С. 223–224.

Примак Алла Федорівна

старший науковий співробітник відділу наукових досліджень з правових питань митної справи Хмельницького державного науково-дослідного інституту митної справи, кандидат історичних наук

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто питання становлення митної та прикордонної служби США (U. S. Customs and Border Protection, СВР) і створення, зокрема, кінологічних центрів в Ель-Пасо та Фронт-Рояль, у Великобританії – Прикордонної служби в складі Міністерства внутрішніх справ. Ви-

вчено досвід СВР США та Прикордонної служби Великобританії не тільки як об'єкти інтересу фахівців, але і як позитивні уроки для України.

Ключові слова: національна безпека, митна та прикордонна служба, кінологи, кінологічна програма, собаки – детектори, державний та митний кордон

Одним із чинників забезпечення існування будь-якої розвиненої держави сучасного світу є національна безпека. Невід'ємним атрибутом збереження державності є законодавча, виконавча та судова гілки влади, армія, правоохоронні органи, фіскальна система. Чільне місце серед органів виконавчої влади України займає Державна фіскальна служба України (далі – ДФСУ), основне призначення якої полягає у контролі за переміщенням товарів, робіт та послуг через митний кордон України. ДФСУ виступає одним із найефективніших інструментів забезпечення національної безпеки держави.

Для України вкрай важливо узагальнити передовий досвід функціонування окремих зарубіжних митних та прикордонних служб. Стан боротьби з основними загрозами цілісності держави, убезпечення її кордонів потребує від кожного уряду комплексного, узгодженого використання наявних засобів та сил, насамперед, правоохоронних органів. До виконання цього завдання у США залучають фахівців Бюро митного і прикордонного контролю (далі – СВР США), у Великобританії – Прикордонної служби в складі Міністерства внутрішніх справ, чільне місце відводячи при цьому інспекторам-кінологам зі службовими собаками. Національна безпека і США, і Великобританії, її забезпечення і підтримання визначаються правоохоронною політикою держави. Чимала роль в цій справі відведена кінологічним центрам митних та прикордонних служб даних країн. Їх увага зосереджені на підтриманні стабільності її економіки та урегулюванні політичної сфери, ключовим фактором яких виступає безпека кордонів. Остання, в свою чергу залежить від відповідності оснащення фахівців та їх професійної підготовки сучасним вимогам. Досвід цих країн давно став об'єктом вивчення спеціалістами, оскільки результати його реалізації є очевидними. Сьогодні для України позитивні уроки США та Великобританії є особливо цінними, так як вони можуть сприяти подоланню проблем, які існують у процесі захисту наших державних кордонів.

Досвід підготовки кінологічних команд СВР США при здійсненні митного та прикордонного контролю проаналізовано через призму становлення митної та прикордонної служби і створення кінологічних центрів в Ель-Пасо та Фронт-Рояль. Досвід СВР є не тільки об'єктом інтересу

фахівців, але й позитивними уроками для України, насамперед, для представників Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФСУ. Його представники у 2012 році взяли участь у Програмі міжнародних відвідувачів-лідерів «Роль кінологічних підрозділів у питанні протидії обігу наркотиків» (IVLP). Вони не лише ознайомилися з роботою кінологічних підрозділів та навчальних кінологічних центрів ряду правоохоронних органів США, але й вивчили досвід з фахівцями цих закладів у сфері підготовки та використання службових собак, обговорення сучасних методів роботи з відбору, навчання та використання кінологічних команд, ознайомлення з функціями фахових об'єднань та наукових працівників в питаннях поліпшення програм для собак-детекторів. Кінологічна програма в центрі Ель-Пасо, яка ґрунтується на передових методах підготовки кінологічних команд, була врахована українськими спеціалістами у своїй роботі, зокрема, щодо відбору, навчання і догляду за собаками-детекторами, забезпечення послідовності в навчанні та норм сертифікації в межах структури СВР.

Привернув увагу українців досвід підбору та навчання співробітників, підготовки собак – детекторів запаху грошових банкнот. Кращий досвід із практики підготовки та використання кінологічних підрозділів увійшов у програму підготовки кінологічних команд органів доходів і зборів України. Зокрема, працівниками Департаменту ДФСУ розроблено методику привчання службових собак до пошуку грошових банкнот, яка в 2013 році була успішно апробована кінологічною командою на одній із митниць, а також команди на пошук наркотичних засобів, зброї, боєприпасів, тютюнових виробів та продуктів тваринного походження.

Єдина кінологічна програма СВР США для навчання у кінологічних центрах Фронт-Рояль та Ель-Пасо є однією з кращих програм у світі по підготовці собак-детекторів та інструкторів-кінологів. Разом з тим вона передбачає навчання кінологічних команд з різних дисциплін для окремих правоохоронних органів США та інших держав. Успішне об'єднання кінологічних програм в одну стандартизовану навчальну програму дозволило отримати однакову навчальну філософію та методологію в підготовці кінологічних команд, що зумовило створення дієвої та ефективної системи використання кінологічних підрозділів в протидії контрабанди наркотичних засобів та зброї. Ця програма зміцнила здатність СВР США ефективно розгортати трудові ресурси для задоволення оперативних потреб, незалежно від місії та оперативного компонента.

Спільними завданнями кінологічних команд обох держав є перевірка міграційного статусу людей, що прибувають у країну і вибувають з неї; по-

шук багажу, транспортних засобів і вантажів у яких можуть бути приховані контрабандні товари чи нелегальні мігранти; патрулювання берегової лінії і пошук нелегальних суден. Результативність виконання даних завдань значною мірою залежить від співпраці прикордонних служб із поліцією та службою безпеки. Останні надають першим інформацію, яка становить інтерес для відповідних органів, у тому числі – для митних. Прикордонна та митна служби реагують на повідомлення розвідки та керуються цією інформацією при патрулюванні в зонах підвищеного ризику. Їх основна функція полягає в перехопленні поставок наркотиків та інших обмежених або заборонених товарів, що провозяться різними шляхами.

Забезпечення охорони державних кордонів США та Великобританії має ряд спільних рис, а саме – належна оцінка урядом роботи кінологічних команд на кордонах, наслідком чого став прогресивний розвиток та підготовка таких команд; закріплення у відповідних програмах на державному рівні основних векторів підготовки кінологічних команд та практики їх діяльності; застосування собак – детекторів для охорони державних та митних кордонів.

Новаторський підхід щодо застосування позитивного досвіду США та Великобританії у справі забезпечення охорони кордонів кінологічними командами в українських реаліях сприяв би покращенню ефективності діяльності вітчизняних прикордонної та митної служб.

Працівниками Департаменту ДФСУ планується: подальший обмін досвідом з митними органами зарубіжних країн; інтеграція набутого досвіду в систему підготовки кінологічних команд органів доходів і зборів України; удосконалення методики підготовки кінологічних команд з пошуку представників дикої флори та фауни з врахуванням досвіду СВР.

Набутий досвід з підготовки кінологічних команд США та Великобританії переймають митники та прикордонники із інших країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. СВР Through the Years [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbp.gov/about/history>.
2. Canine Program [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbp.gov/border-security/along-us-borders/canine-program>.
3. Canine Center El Paso History [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbp.gov/border-security/along-us-borders/canine-program/history-3>.
4. Canine Center Front Royal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbp.gov/border-security/along-us-borders/canine-program/history-3>.

5. 2012–2016 U. S. Border Patrol Strategic Plan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbp.gov/border-security/along-us-borders/strategic-plan>.
6. Border Force dog prevents more than 100 drug smuggling attempts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/news/border-force-dog-prevents-more-than-100-drug-smuggling-attempts>.
7. Hounding the bad guys – Border Force detector dogs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/news/hounding-the-bad-guys-border-force-detector-dogs>.
8. Managing the risk to transport networks from terrorism and other crimes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/policies/managing-the-risk-to-transport-networks-from-terrorism-and-other-crimes>.
9. Securing borders and reducing immigration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/policies/securing-borders-and-reducing-immigration/supporting-pages/carrying-out-immigration-and-customs-checks-to-protect-the-uk-border>.
10. Home Secretary launches new Border Force cutter to protect UK coastline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/news/home-secretary-launches-new-border-force-cutter-to-protect-uk-coastline>.
11. Бережнюк І. Г. Організаційно-управлінські системи розвитку персоналу зарубіжних митних органів / І. Г. Бережнюк // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – № 4. – С. 115–119.
12. Ченців В. В. Досвід модернізації митної служби США та можливості його імплементації в Україні / В. В. Ченцов // Публічне адміністрування: теорія та практика: Електронний збірник наукових праць. 2009. Випуск 1 (1). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009–01/ChentsovStat.pdf>.

Сорока Петро Васильович

начальник 2 відділення слідчого відділу УСБУ у Хмельницькій області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ІНТЕРПОЛОМ В ХОДІ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ПІДОЗРЮВАНИХ

У 2013 році слідчим відділом Управління СБ України у Хмельницькій області здійснювалось досудове розслідування у кримінальному провадженні за підозрою 3 осіб у вчиненні контрабанди в Україну з Південної Європи наркотичних засобів.

У зв'язку з тим, що один з підозрюваних (далі – громадянин М.) постійно проживає на території однієї з країн Південної Європи, відповідно до ст. 281 КПК України, в червні 2013 року його оголошено в розшук.

За клопотанням слідчого відділу Управління слідчим суддею Хмельницького міськрайонного суду винесено ухвалу про надання дозволу на затримання підозрюваного та доставку його до суду для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Крім того, відповідно до Постанови КМУ від 17.04.2013 р. №280 «Про затвердження Порядку надання Державній прикордонній службі України та виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов КМУ» направлено доручення в Головний центр обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України про здійснення контролю, розшуку та затримання громадянина М. в пунктах пропуску через державний кордон України.

Після оголошення громадянина М., згідно спільного Наказу МВС України та СБ України № 169/391 від 03.05.2012 р., в міждержавний розшук через органи МВС України, відповідно до вимог «Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів», затвердженої спільним Наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, СБ України, Держкомкордону України, ДМС України, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р., слідчий відділ УСБ України у Хмельницькій області звернувся до сектора УкрБюро Інтерполу в Хмельницькій області з запитом про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук, його затримання та здійснення подальшої екстрадиції в Україну.

При цьому, у відповідності до положень Інструкції, у вказаному запиті були дотримані всі необхідні вимоги, а саме: викладена повна та об'єктивна інформація про події, факти на розшукувану особу. Так, досудовим слідством встановлено всі автобіографічні дані громадянина М., його громадянство, національність, номери національного та закордонного паспортів, дати їх видачі, органи, які видавали паспорти, вказано детальний опис зовнішності розшукуваного, як його загальні прикмети (зріст, будова тіла, колір волосся, очей тощо), так і особливі, а саме: конкретні фізичні вади обличчя, які можуть привертати увагу оточуючих до його зовнішності. Було також одержано та надіслано його фотокартки станом на момент проживання в країні перебування. Відповідно до вимог Інструкції, в запиті зазначено відомості про обох батьків підозрюваного, про мови, якими він володіє, вказано його прізвисько, під яким він відомий в злочинному середовищі, наголошено, що він може становити загрозу

для оточуючих, оскільки може перебувати в стані наркотичного та алкогольного сп'яніння. Крім того, встановлено та вказано анкетні і паспортні дані його співмешканки, її місце роботи та професію, номер її контактного телефону в країні проживання, надіслано її фотокартки. З'ясовано, що розшукуваний за місцем знаходження неодноразово притягувався до відповідальності за порушення громадського порядку, проходив лікування від наркотичної залежності у спеціальних установах, про що мають міститися дані у відповідних інформаційних базах та обліках. Проведеними слідчими, негласними слідчими (розшуковими) діями та оперативно-розшуковими заходами також встановлено місто і конкретний мікрорайон в місті проживання громадянина М., одержано зовнішній опис приміщення його проживання, відстань та шлях руху відносно орієнтирів в мікрорайоні до його помешкання, номер його контактного телефону за місцем перебування. Також, було отримано та надано до Інтерполу дані про місце, дні тижня передачі підозрюваним посилок до України та відомості про перевізників посилок.

На жаль, вказана детальна інформація про особу розшукуваного не дала змоги органам Інтерполу оперативно здійснити його затримання.

Так, згідно повідомлення представництва Інтерполу в області, громадянина М. оголошено в розшук компетентними органами держави за місцем його перебування лише через півтора місяця після направлення вказаного запиту, що пов'язано з тривалими процедурними питаннями узгодження його виконання.

Такий тривалий термін оголошення громадянина М. в розшук Інтерполом дав можливість підозрюваному отримати протягом цього часу інформацію від його оточення з України про зацікавленість його особою українськими правоохоронними органами та вжити відповідних заходів для ускладнення розшуку.

Ця неоперативність Інтерполу в здійсненні розшуку призвела до того, що протягом цього часу він змінив номер свого телефону та обмежив спілкування з жителями України, а через деякий час взагалі змінив місце проживання.

З метою пришвидшення розшуку та затримання органами Інтерполу громадянина М., відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК України, за клопотанням слідчого відділу Управління слідчим суддею Хмельницького міськрайонного суду відносно розшукуваного обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за його відсутності.

Про вказаний факт було повідомлено УкрБюро Інтерполу в Хмельницькій області, а також надіслано на їх адресу копію ухвали слідчого судді.

Також, проведеними в подальшому слідчим відділом УСБ України у Хмельницькій області відповідними слідчими і негласними слідчими (розшуковими) діями вдалося встановити нове місто проживання та нові номери телефону розшукуваного та його співмешканки, сферу працевлаштування підозрюваного, про що негайно повідомлено Інтерпол.

Звичайно, що здійснення розшуку підозрюваного М. ускладнював той факт, що на території Південної Європи він перебуває та працевлаштований на даний час нелегально, оскільки термін дії відповідних дозвільних документів закінчився. Разом з тим, наявність такої вичерпної інформації про особу розшукуваного на території України дала б можливість українським правоохоронним органам здійснити його затримання в найкоротші терміни.

Вищевикладене свідчить про наявність проблем у взаємодії з органами Інтерполу по міжнародному розшуку підозрюваних, пов'язаних із строками виконання запитів про розшук, що призводить не тільки до затягування строків досудового слідства та необхідності їх зупинення, але й терміну подальшого розшуку злочинців і взагалі втрати можливості затримання підозрюваних.

Отже, питання організації міжнародного розшуку підозрюваних при взаємодії з Інтерполом потребує додаткового правового регулювання шляхом внесення відповідних норм до КПК України по механізму міжнародного розшуку, спрощення процедури організації розшуку, встановлення чітких строків виконання органами Інтерполу запитів про розшук та їх взаємодії з правоохоронними органами України з цього питання.

5. ІНШІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕМОЮ СЕМІНАРУ

Настюк Василь Якович

завідувач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор

Шевчук Олександр Михайлович

асистент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, радник Голови Державної служби України з контролю за наркотиками, кандидат юридичних наук

НАРКОКОНТРОЛЬ: ПРАВОВА ПРИРОДА Й ОСОБЛИВОСТІ ЗАХОДІВ ПРОФІЛАКТИКИ

Україна, яка є невід'ємною частиною світової співдружності, не могла довго перебувати поза глобальною епідемією наркоманії, значущість цієї проблеми у країні зростає з кожним роком. Наркоманія останнім часом стала настільки розповсюдженим явищем, що кожна людина, прямо або опосередковано, змушена зустрічатися з нею у своєму найближчому оточенні. Проблеми, пов'язані з вживанням наркотиків, стали сьогодні загрозливим викликом українській нації і державі, є проблемою всіх верств населення, мають загальнонаціональний масштаб та є загрозою для національної безпеки держави. Ця проблема пов'язана із певними світоглядними уявленнями людей стосовно наркотиків, із стереотипами громадської думки щодо ставлення до споживачів цих засобів.

В сучасних умовах з медично-соціальної точки зору під терміном наркоманії розуміють групу захворювань, які викликані систематичним вживанням наркотиків і проявляються синдромом зміненої реактивності, психічною й фізичною залежністю, а також деякими іншими психосоматичними й соціальними особливостями. У психології наркоманія розглядається як вид негативної психічної залежності. Якщо після вживання

наркотику індивід переживав стан надмірності можливостей у подоланні внутрішніх і зовнішніх факторів, що перешкоджають задоволенню потреб, то в нього виникає схильність до формування залежності від психоактивних речовин.

Всі профілактичні заходи діляться на три типи: 1) первинна, 2) вторинна і 3) третинна профілактики. Первинна, або переважно соціальна, профілактика спрямована на збереження і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, і на попередження несприятливого впливу чинників соціального і природного середовища. Її основою є здоровий спосіб життя. Завданням вторинної профілактики є більш раннє виявлення тих груп, у яких вже спробували психоактивні речовини і в зв'язку з цим є загроза розвитку захворювання, пов'язаного з виникненням хімічної залежності. Суть її – максимально раннє, повне і комплексне здійснення лікувальних заходів, оздоровлення мікросоціального ґрунту, застосування всієї системи заходів виховного впливу в колективах і сім'ї з метою не допустити формування алкоголізму, наркоманії або токсикоманії. Третинна, або переважно медична, профілактика спрямована на одужання, попередження переходу захворювання в більш важку стадію, попередження загострень захворювання, зниження рівня тимчасової непрацездатності, інвалідності, смертності. Основними способами реалізації третинної профілактики є лікування у всьому його різноманітті і медико-соціальна реабілітація.

Антинаркотична профілактична не повинна зводитися лише до передачі знань та пояснень. Профілактика передбачає: 1) формування адекватного ставлення до соціального явища; 2) тренування навичок подолання зовнішнього тиску, вміння сказати «ні», бути незалежним; 3) розвиток у людини певних особистісних якостей: а) повага до себе, б) вміння говорити про свої труднощі і просити про допомогу, в) впевненості в собі тощо.

Відповідно до Закону України «Про обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» контроль за виконанням положень цього Закону здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, Міністерством внутрішніх справ України, органами доходів і зборів, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, іншими органами виконавчої влади в межах їх повноважень, визначених законом.

Контроль має відповідати ряду вимог, які визначаються інтересами держави. Йдеться, насамперед, про забезпечення ефективності діяльності як державних органів так і громадськості. Важливою умовою забезпе-

чення ефективного функціонування органів контролю є спрямованість їх контрольних дій, тобто їх системність, оптимальність і збалансованість. Невиконання хоча б однієї з цих умов, має наслідком не ефективне функціонування контролю. Удосконалення контролю в Україні має відбуватися на підставі концепції – цілісного задуму шляхів трансформації діючого контролю з метою забезпечення інформацією органів законодавчої та виконавчої гілок влади, а також органів місцевого самоврядування та громадськості для застосування ефективних заходів впливу на заходи антинаркотичної профілактики. Концепція контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики може мати три етапи: перший – теоретико-методологічний (розробка та затвердження концепції); другий – нормативно – правовий (розробка та нормативно-правове закріплення механізмів реалізації концепції); третій – підготовка та перепідготовка кадрів тощо.

У правовій доктрині можна виділити кілька базових критеріїв, за якими може здійснюватись класифікація контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики. Так, в залежності від характеру взаємозв'язків контролюючого та підконтрольного суб'єктів виокремлюють: внутрішній контроль здійсненням антинаркотичної профілактики – контроль здійснюється в межах організаційної підпорядкованості того, хто контролює, і того, кого контролюють, тобто в межах одного органу суб'єкту обігу наркотиків або ж останньої в цілому; зовнішній контроль здійсненням антинаркотичної профілактики (здійснюється при відсутності такої організаційної підпорядкованості; здійснюється по відношенню до незалежних підконтрольних суб'єктів).

За часом проведення контроль за антинаркотичною профілактикою можна поділити на: а) попередній; б) поточний (оперативний); в) наступний (підсумковий). Достатньо вагомим критерієм для розподілу контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики на види є суб'єкт його здійснення. При цьому можна виділити узагальнений варіант такого розподілу, а саме: державний контроль (з боку уповноважених державних суб'єктів) і громадський контроль (з боку громадськості).

Одночасно мову можна вести і про деталізований варіант, а саме: контроль з боку парламенту та створюваних ним органів (парламентський контроль); контроль з боку Президента України (президентський контроль); контроль в системі суб'єктів публічної адміністрації (внутрішній адміністративний контроль); з боку органів судової влади (судовий контроль); з боку громадськості (громадський контроль).

Останнім часом додатково виокремлюється так званий контроль з боку органів місцевого самоврядування і прокурорський нагляд. Також можна

виділити розподіл контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики на: контроль за законністю та контроль за доцільністю адміністративних рішень та діянь. При цьому, контроль за законністю зорієнтований на перевірку дотримання органами обігу наркотиків вимог законодавства, адміністративних договорів, а контроль за доцільністю адміністративних рішень і дій – на мотиви, способи, засоби здійснення цих дій або прийняття рішень, своєчасність їх та ефективність, фактично відбувається встановлення їх відповідності розумності, моральності та ефективності. Фактично мова вже йде не лише про відповідність рішень та дій правовим, а й соціальним стандартам організації та здійснення антинаркотичної профілактики.

Державний контроль за здійсненням антинаркотичної профілактики розуміють як діяльність державних уповноважених органів (посадових осіб) з перевірки, спостереження, аналізу додержання та виконання установлених норм, правил, стандартів й управлінських рішень об'єктів, які підлягають контролю, з метою забезпечення законності і дисципліни, із можливістю виявлення винних та застосування до таких об'єктів заходів примусу, притягнення їх до відповідальності за правопорушення щодо організації та здійснення антинаркотичної профілактики.

Сутність державного контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики полягає в отриманні інформації щодо перевірки раціональності, економічності, економності, доцільності організації за здійснення антинаркотичної профілактики та об'єктивності рішень про стан законності та дисципліни та застосуванні визначених і закріплених нормативно-правовими актами засобів для профілактики та вживанні заходів щодо залучення до відповідальності осіб, винних у порушенні законності в цій сфері.

Мета державного контролю за здійснення антинаркотичної профілактики є дотримання законодавства, на досягнення якого спрямовується процес контрольної діяльності державних органів, а саме – забезпечення дотримання всіма суб'єктами контрольної діяльності встановленого порядку зайняття такою діяльністю із забезпеченням притягнення винних до відповідальності. Предметом державного контролю за здійснення антинаркотичної профілактики, є профілактика поширення наркоманії, а також незаконний обіг тих наркотиків, які підлягають заходам контролю. Об'єктом державного контролю за здійснення антинаркотичної профілактики становить фізична чи юридична особа (особи) або певний вид діяльності, на яку спрямовуються контрольні дії.

Особливе місце серед різновидів контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики посідає громадський контроль. У науковій доктрині існує кілька підходів до його визначення, основними серед яких є: а) акцент роблять лише на участі у його здійсненні громадських організацій чи окремих громадян (наприклад, роботи О. Ф. Андрійко, В. М. Гарашука та ін); б) з акцентом на участі у ньому лише громадських організацій (тобто колективних форм); в) із виділенням серед суб'єктів його здійснення, окрім громадськості й опосередкованого органу законодавчої влади, тобто парламентського контролю.

В сучасній науці громадський контроль за здійсненням антинаркотичної профілактики – це різновид контролю, система відносин громадського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів адміністрування в сфері обігу наркотиків до недержавних структур та окремим особам (громадським організаціям, пересіченим громадянам, аналітичним центрам, засобам масової інформації тощо), сукупність дій недержавних структур, окремих осіб, що здійснюється на диспозитивних засадах, наслідки яких мають рекомендаційний характер і полягають у перевірці законності організації та здійснення антинаркотичної профілактики, стану дотримання прав, свобод, інтересів фізичних та юридичних осіб під час виконання нею своїх повноважень в цій сфері.

Серед форм громадського контролю за здійсненням антинаркотичної профілактики можна виділити: а) соціологічні та статистичні дослідження шляхом анкетування, опитування, стороннього нагляду, контент-аналізу, фокус-групових дискусій тощо; б) громадську експертизу актів, проєктів; в) публікації у ЗМІ; г) включення представників громади до складу робочих груп, які утворюються владою; ґ) діяльність органів самоорганізації населення, громадських організацій; д) перевірку діяльності будь-якої організації або відповідальної особи, аналіз звітності, результатів діяльності з наступним вжиттям заходів щодо приведення цієї діяльності у відповідність до встановлених норм; е) звернення громадян.

Таким чином, контроль за здійсненням антинаркотичної профілактики – це особливий різновид діяльності, що здійснюється державними та недержавними суб'єктами з метою перевірки дотримання і виконання поставлених перед ними завдань та правомірності прийнятих нею рішень щодо організації антинаркотичної профілактики. Контроль фактично полягає у співставленні фактичних дій, рішень органів із встановленими, перш за все правовими, нормативами, моделями поведінки, оцінюванні їх правомірності й адекватному реагуванні у разі виявлення порушень в сфері організації та реалізації профілактики наркоманії.

Пономаренко Анна Юріївна

здобувач науково-організаційного центру НА СБ України

Мусієнко Іван Іванович

головний науковий співробітник наукової лабораторії №4 Науково-організаційного центру НА СБ України

ЗАСВОЄННЯ МАГІСТРАМИ НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ДОСЯГНЕНЬ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

В умовах потужних інтеграційних процесів, що охоплюють різні галузі суспільного життя, поряд з принциповими змінами соціально-економічного характеру, загостренням суспільно-політичних конфліктів важливого значення набуває питання посилення ролі Служби безпеки України. Визначальним у цьому є кадрове забезпечення. Удосконалення підготовки кадрів СБ України, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів та сучасних потреб у вирішенні оперативних завдань в інтересах забезпечення національної безпеки є одним із пріоритетних завдань освітньої діяльності вищих навчальних закладів СБ України.

Служба безпеки України в особі Центрального управління та відповідних департаментів більше зацікавлена у кадрах, які вміють думати самостійно, шукати та використовувати фахову інформацію, знаходити оптимальні шляхи раціонального подолання поточних оперативно-службових проблем і задач, володіти критичним і творчим мисленням, бути комунікабельним. Крім того, вони мають бути професійно компетентними, з високою загальною та службовою культурою, здатними ефективно і самостійно вирішувати нестандартні питання оперативно-службової діяльності, володіти навичками професійної комунікації, здатними до рольової поведінки під час вирішення завдань контррозвідувального забезпечення.

Усе вище зазначене вимагає суттєво змінити концептуальні засади організації навчально-виховного процесу, де в центрі повинна бути особистість магістра із забезпечення державної безпеки, його потреби, мотиви, нахили і уподобання. Із пасивного споживача інформації, виконавця репродуктивних завдань магістр повинен основну перевагу віддавати самостійній навчальній праці, розвитку своїх творчих здібностей і задатків.

Саме ті знання, уміння і навички, які магістр отримує через особистий досвід, у самостійній діяльності сприяють ефективному формуванню потребо-мотиваційної сфери особистості, здатної у майбутньому постійно навчатись. Ось чому спеціальна військова вища освіта поступово переходить від авторитарного навчання до особистісно орієнтованих технологій управління навчально-пізнавальною діяльністю магістрів, до створення дидактичних систем розвивального навчання, що дозволили б готувати кваліфіковані кадри, які відповідають потребам замовника. Особливого значення та актуальності при цьому набуває підвищення ефективності навчання магістрів.

Сучасні умови оперативної обстановки вимагають кваліфікованої підготовки магістрів для Служби безпеки України. Для досягнення цього, потрібно у процесі навчання значно підвищити рівень засвоєння магістрами нової інформації на лекціях, семінарських та практичних заняттях. Тому виникає потреба розглянути деякі психолого-педагогічні аспекти засвоєння магістрами нових знань.

З методологічного погляду знання за своєю сутністю мають два аспекти. Перший з них – це знання об'єктивні. Їх в цілому розглядають як досвід, надбаний людством у процесі пізнання навколишнього світу та самих себе. Ці знання є найбільш систематизованими, відображені в наукових працях, підручниках, посібниках, в спорудах, в машинах, обладнанні тощо. Другий аспект знань – це знання суб'єктивні, тобто знання як поняття, закони, теорії, уявлення, в яких відображений навколишній світ і які закріплені в пам'яті кожного суб'єкта. Іншими словами суб'єктивні знання – це відображення системи об'єктивних знань про навколишній світ і самого себе, що переломлені крізь призму сприймання, усвідомлення і осмислення кожним індивідом окремо.

Процес засвоєння нових знань магістрами відбувається в ході навчальної діяльності, яка включає в себе: психолого-педагогічну підготовку до вивчення нового матеріалу – його сприймання, осмислення, закріплення, систематизацію, а також використання в різноманітних видах діяльності (навчальній, практичній, теоретичній тощо). Все це націлено на те, щоб якомога ближчою була ідентичність систем об'єктивних та суб'єктивних знань. З цього погляду доцільно розглянути психолого-педагогічну характеристику самого процесу засвоєння знань на основі сучасних досягнень педагогіки та психології.

Відомо, що основна функція навчання полягає в передачі знань від викладача, як носія суб'єктивної системи знань, або від іншого джерела, що в найбільшому наближенні співпадає з об'єктивною системою знань,

до магістрів і засвоєнні їх останніми. Причому в процесі цієї передачі не повинно бути спотворень і водночас має бути забезпечена доступність та відповідна повнота знань.

Джерелом активності особистості є потреби, що породжують мотиви, які спонукають до дій певним чином і в певному напрямку. Завдання викладача і полягає в тому, щоб зробити особистісно значущими для потреби магістрів ті об'єкти, які мають реальне значення для майбутньої професійної діяльності. Внаслідок тривалих систематичних дій в такому спрямуванні у магістрів може зародитися потреба пізнавальної діяльності. Таким чином, потреба готуватися до майбутньої професійної діяльності може викликати нову, більш високу потребу. У процесі вирішення останньої магістр буде прагнути не зупинятися на досягнутому. Таке ціле спрямовує навчання передбачає систематичну постановку перед магістрами завдань навчальної діяльності, при вирішенні яких досконаліше засвоюються знання, набуваються уміння та навички.

У процесі засвоєння деякої елементарної системи знань, яка включає в себе певний об'єктивний бік відповідного предмета, у людини формується логічний тип мислення. Це є необхідною внутрішньою передумовою для засвоєння системи знань більш високого порядку.

Інтелект магістра, змінюючись у процесі розвитку, вимагає відповідних форм і методів зовнішніх педагогічних впливів, адекватних для даного конкретного магістра і які будуть забезпечувати відповідність між об'єктивною і суб'єктивною системами знань. Разом з тим однакові зовнішні умови створюватимуть у кожного індивіда свої, притаманні йому внутрішні особливості.

Навчальну діяльність, спрямовану на оволодіння певною професією, ми називаємо навчально-професійною діяльністю. Таким чином, навчально-професійна діяльність магістрів має носити розвивальний характер. Це означає, що в ході навчально-професійної діяльності формуються знання, уміння та навички, розвиваються професійні відчуття, пам'ять, уявлення, уява, мислення. Цим самим створюються внутрішні умови для ефективного протікання самої навчально-професійної діяльності. Успішність навчально-професійної діяльності залежить від поставлених особистістю цілей і мотивів спонукання до такої діяльності: наявних потреб, інтересів, цінностей; усвідомлення відповідальності та обов'язку.

Поряд з тим слід відмітити, що будь-які педагогічні дії впливають на особистість не самі по собі, а через організацію навчальної діяльності, основу якої складають психічні процеси. Зовнішні причини діють на людину тільки через внутрішні умови. Цей важливий методологічний прин-

цип, сформульований [3] у відношенні взаємозв'язку педагогіки і психології С. Л. Рубінштейном, означає, що будь-які педагогічні дії можуть бути ефективними лише тоді, коли вони погоджуються з внутрішніми умовами, тобто законами психічної діяльності, на які направлені ці зовнішні дії.

У процесі навчання викладач, який організовує засвоєння магістрами нового матеріалу, здійснює управління саме психічною стороною особистості магістра. Управляти навчальним процесом – це означає вміло впливати на психічну діяльність магістра, домагаючись при цьому ефективного засвоєння нових знань.

Навчально-професійна діяльність, як і будь-яка інша усвідомлена діяльність, повинна мати потребу, мотив, мету, предмет, умови, результат. В ході цієї діяльності функціонує психіка, яка забезпечує спонукальну, орієнтуючу, регулюючу і контролюючу основи діяльності.

Елементом структури навчально-професійної діяльності є дія, тобто процес, який підпорядкований свідомо поставленій меті. Звичайно, діяльність здійснюється деякою сукупністю дій, що підлягають частковим цілям і можуть виділятися із загальної мети. Кожна навчально-професійна (пізнавальна) дія складається із взаємопов'язаних між собою спонукальної, антиципуючої, виконавської і оціночної ланок. Спонукальна ланка пов'язана з мотивацією, антиципуюча – з метою, виконавська – з шляхами і способами дії, а оціночна – з досягнутим результатом дії [2].

На основі структури, функціональних особливостей першої ланки діяльності можна зробити висновок, що підготовка магістрів до засвоєння нових знань повинна включати систему методів і прийомів педагогічного впливу, які б актуалізували у магістрів відповідні опорні знання, уміння та навички, мобілізували б психічні пізнавальні процеси та емоційно-вольову сферу (увага, сприймання, пам'ять, мислення, стеничні емоції та почуття, воля тощо), викликали б потребу, інтерес, бажання вивчати матеріал того чи іншого спеціального предмета (потребо-мотиваційна сфера) та створили б установку діяти для досягнення мети. Сюди також входить підтримання на необхідному рівні зовнішніх і внутрішніх умов, що сприяють високій працездатності магістрів при виконанні цієї діяльності.

Отже, підготовку магістра до засвоєння нових знань потрібно розглядати не лише як підготовку пізнавальної, але і потребо-мотиваційної та емоційно-вольової його сфер. І тільки при забезпеченні всіх вище вказаних умов, можна говорити про те, що засвоєна суб'єктивна система знань конкретного індивіда найбільшою мірою буде ідентичною до об'єктивної системи знань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кущенко І. В. Теоретичні аспекти вивчення психологічних особливостей засвоєння знань студентами / І. В. Кущенко // Вісник психології і педагогіки: Дата публікації 25.05.2010. – Режим доступу: www.psyh.kiev.ua.
2. Манько В. М. Ступенева підготовка інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва: монографія / В. М. Манько, В. В. Іщенко. – К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2005. – 506 с.
3. Рубинштейн С. Л. Принцип детерминизма и психологическая теория мышления / С. Л. Рубинштейн // Психологическая наука в СССР. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1959 – Т. 1. – С. 315–356.
5. Спірні О. М. Методологічні аспекти різнорівневого формування знань і вмій студентів / О. М. Спірін // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2003. – Вип. 11. – С. 126–129.

Савченко Оксана Сергіївна

слідчий СВ Управління СБ України
в Полтавській області

АНАЛІЗ ІДЕОЛОГО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ТЕРОРИЗМУ У АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Насьогодні однією з гострих проблем людства є інформаційна протидія державних правоохоронних органів проявам терористичного спрямування. Тому першочерговим завданням на даному етапі розвитку суспільства є створення спільних механізмів і методик профілактики, попередження, підготовки спецпідрозділів та реалізації заходів антитерористичного спрямування, а також формування єдиного інформаційного простору, як в межах однієї держави, так і в масштабах світу загалом.

Відповідно до «Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом» від 15 червня 2001 року – тероризмом визнається будь-яке діяння, спрямоване на позбавлення життя будь-якої цивільної особи, яка не бере участі у воєнних діях в ситуації воєнного конфлікту, або на нанесення такій особі тяжких тілесних ушкоджень, або значне пошкодження певного матеріального об'єкту, а також організація, планування такого діяння, пособництво з його вчинення, підбурювання до його вчинення, коли метою такого діяння, судячи з його характеру чи контексту, є залякування населення, порушення громадської безпеки, чи

примушення органів влади або міжнародної організації вчинити певну дію або утриматись від її вчинення, і яке передбачене кримінальним законодавством Сторін.

Таким чином, ідеолого-психологічними ознаками тероризму є:

- створення стану загальної небезпеки (реальної небезпеки життю невизначеного кола осіб або іншим охоронюваним благам);
- публічний характер виконання дій;
- цілеспрямоване створення на соціальному рівні стану страху;
- здійснення впливу на певних осіб для задоволення своїх вимог;
- створення ідеолого-психологічної напруги в соціумі;
- усі дії вчиняються раптово та є неочікуваними з боку суспільства;
- тактична мета тероризму полягає в тому, щоб звернути увагу до проблеми, а стратегічна – досягти певних соціальних змін.

Так, ідеолого-психологічні основи тероризму являють собою не тільки особисті риси терористів, але й морально-психологічний та культурний стан суспільства, яке є об'єктом діяльності терористів. Саме тому, проаналізувавши ідеологічні та психологічні особливості окремих терористичних організацій правоохоронні органи зможуть зрозуміти не тільки основи їх діяльності, але навіть і спрогнозувати стратегічні напрямки їх активності.

Так, на думку Коршунова В. О. формула, за якою здійснюється терористична діяльність в сучасному інформаційному суспільстві втілюється в такий алгоритм: «Насильство проти мирних та не належних до «адресата» терору людей, з обов'язковою систематичною демонстрацією суспільству катастрофічних результатів терору через засоби масової інформації та, через громадську думку, як через передавальний механізм, – лідерам країн, – для подальшого пред'явлення через ті ж ЗМІ суспільству і владі мотивів терору та умов його припинення.»

Відповідно до статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки»: воєнна організація держави – це сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Отже, для виконання поставлених завдань правоохоронними органами України основи національної безпеки та оборони держави повинні формуватись на базі таких фундаментальних засад:

- створення ефективної моделі антитерористичних спеціальних підрозділів;
- функціонування всієї антитерористичної системи держави і міжнародної спільноти, а не окремих її елементів;

– використання найсучасніших інформаційних технологій для створення позитивної репутації правоохоронних органів в очах спільноти.

Важливим є те, що з розвитком науки і техніки будуть з'являтися все нові види та форми тероризму, які потребуватимуть створення нового підходу до подолання терористичних проявів, як на міжнародному рівні, так і всередині держави.

Зокрема, інформаційний тероризм є новим видом терористичної діяльності, орієнтованим на використання різних форм і методів тимчасового або незворотного виведення з ладу інформаційної інфраструктури держави або її елементів, а також за допомогою протиправного використання інформаційної інфраструктури для створення умов, що тягнуть за собою тяжкі наслідки для різних сторін життєдіяльності особистості, суспільства й держави.

Саме тому правоохоронним органам при вирішенні конкретних завдань у боротьбі з тероризмом необхідно забезпечувати механізм спеціального режиму взаємодії з засобами масової інформації під час проведення антитерористичної операції, розуміючи його як сукупність взаємовідносин суб'єктів боротьби з тероризмом та представників засобів масової інформації задля уникнення пропаганди насильства та тероризму.

Соколкін Віталій Львович

асистент кафедри економічної теорії та права Української державної академії залізничного транспорту, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КІБЕРНЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Розвиток інформаційної сфери України відкриває для особистості, держави та суспільства не тільки нові можливості, але й ставить нові, все більш складні завдання, що вимагають об'єктивного й своєчасного вирішення. Еволюція інформаційних відносин потребує перегляду та оновлення існуючих правових норм, які виступають у ролі основного засобу їх врегулювання. Право повинно оперативнo реагувати на будь-які зміни в суспільних відносинах інакше буде знижено його регулюючий вплив, що може призвести до негативних наслідків.

Усе частіше в повсякденному житті, наукових та аналітичних джерелах, стрічках новин, присвячених розвитку інформаційних технологій, ми

стикаємося з термінами «кіберпростір», «кіберзлочинність», «кібервійна», «кібертероризм» тощо.

Чинна вітчизняна нормативно-правова база у сфері протидії правопорушенням у кіберпросторі лише частково задовольняє потреби часу та не завжди охоплює всі ключові елементи, які необхідні для ефективної протидії кіберзлочинам всіх рівнів складності. На сьогоднішній день в Україні діє низка Законів України та нормативних документів різних рівнів, що охоплюють проблеми забезпечення кібербезпеки держави.

Зокрема, Законом України «Про інформацію» надані наступні визначення:

Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Захист інформації – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [1].

Разом з цим, вказаний Закон надає лише загальні визначення державної інформаційної політики, не приділяючи при цьому належної уваги питанням інформаційної безпеки.

Водночас спостерігається вільне використання значної кількості термінів (та їх синонімів) що часто не узгоджені між собою. Так у Законі України «Про основи національної безпеки України» згадуються «комп'ютерна злочинність» та «комп'ютерний тероризм», при чому жоден з цих термінів не має свого визначення а ні в цьому, а ні в інших нормативних документах. В Законі України «Про боротьбу з тероризмом» поняття «комп'ютерний тероризм» не згадується взагалі, а ті елементи, що можуть до нього відноситись прописані як складова частина поняття «технологічний тероризм». У «Стратегії національної безпеки України» (в редакції від 12 лютого 2007 року № 105/2007) комп'ютерні загрози не згадуються, а «кібербезпека» – лише в контексті необхідності «розробки та впровадження національних стандартів та технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих з відповідними європейськими стандартами, у тому числі згідно з вимогами ратифікованої Верховною Радою України Конвенції про кіберзлочинність». Однак нова оприлюднена редакція «Стратегії національної безпеки» (2011 року) вже використовує термін «кібербезпека». У «Доктрині інформаційної безпеки України» також згадуються «комп'ютерна злочинність» та «комп'ютерний тероризм», знову ж таки – без жодних пояснень чи посилання на такі пояснення. Крім того, в Доктрині згадуються й «кібератаки» без визначення терміну. Отже можна констатувати,

що в більшості своїй вітчизняне нормативно-правове поле в сфері інформаційної (кібернетичної) безпеки оперує термінами, визначень яких фактично немає [2].

Кібернетика (від грец. *Kybernetike* – мистецтво управління) наука про загальні закони одержання, зберігання, передачі й обробки інформації. Основний об'єкт дослідження – так звані кібернетичні системи, що розглядаються абстрактно, незалежно від їх матеріальної природи. Кожна така система являє собою безліч взаємопов'язаних об'єктів (елементів системи), здатних сприймати, запам'ятовувати і переробляти інформацію, а також обмінюватися нею. Кібернетика розробляє загальні принципи створення систем управління й систем для автоматизації розумової праці. Основними технічними засобами для вирішення завдань кібернетики є ЕОМ [3, 5].

Тому виникнення кібернетики як самостійної науки пов'язане зі створенням у 40-х роках ХХ ст. цих машин, а розвиток кібернетики в теоретичному та практичному аспектах – з прогресом електронної обчислювальної техніки [4, 571].

Отже, вихідним поняттям кібернетики є поняття управління. Під управлінням в широкому сенсі слова розуміють впорядкування системи управління, тобто приведення цієї системи у відповідність із закономірностями навколишньої об'єктивної дійсності. Оскільки таке трактування поняття управління поширює його на об'єкти неорганічної природи, що підкоряються фізичним законам, то поняття управління ряд авторів поширює лише на живі системи й штучні системи управління (ЕОМ та ін.) [5, 19].

Сучасною теорією управління відокремлюються наступні універсальні складові процесу управління:

- Інформація управління – особливий тип даних, необхідних для здійснення управління включає: дані про об'єкт управління, його стан, зовнішні впливи, дії, що здійснюються виконавчими органами, команди управління;

- Сили управління – суб'єкти, що його здійснюють (система управління), виконавчі органи;

- Засоби управління – канали зв'язку й зворотного зв'язку, а також засоби обробки інформації управління (інфраструктура управління);

- Порядок або алгоритм управління – правила, на основі яких система управління обробляє інформацію й виробляє команди управління.

Отже, система регулювання інформаційних відносин є конкретним прикладом кібернетичної системи, а інформаційні відносини виступають об'єктом її управління.

У свою чергу, викладене дозволяє дійти висновку, що в межах інформаційної сфери існує кібернетична сфера (кіберсфера) – сфера управління, що включає особливий вид інформації, суб'єктів, інфраструктуру й правила, які необхідні для реалізації процесу управління [3, 5–6].

Окрім, нерозривного зв'язку між інформаційною сферою й кіберсферою, стають очевидними й відмінності між їх елементами, що дозволяють диференціювати існуючі стосовно них загрози, а отже, й враховувати ці особливості при забезпеченні безпеки управління.

Якщо забезпечення інформаційної безпеки це діяльність, спрямована на досягнення стану захищеності інформаційної сфери при якому реалізація відомих загроз щодо неї неможлива, то забезпечення кібернетичної безпеки являє собою діяльність, спрямовану на досягнення стану захищеності управління, при якому його порушення неможливо.

Стрімке зростання обороту різноманітної інформації (включаючи комерційну інформацію, інформацію про нові технології, інформацію в складі баз даних), глобалізація доступу до неї й поява нових засобів її формування, розповсюдження та використання актуалізували питання збереження й легального використання масивів інформації.

Інформаційна безпека виходить за рамки потреб окремих володільців і виступає вже в якості одного з напрямків національних стратегій розвитку.

У багатьох країнах в даний час вже мається чинне законодавство, пов'язане із забезпеченням інформаційної безпеки в інформаційно-комунікаційних мережах, застосовуються власні стратегії інформаційної безпеки. Однак геополітичний скандал з незаконним отриманням інформації Агентством національної безпеки США знову привернув увагу державних структур і громадську думку до проблем інформаційної безпеки та захисту приватного життя, у тому числі захисту від кібератак і схоронності персональних даних в мережі Інтернет.

Наслідки кіберзагроз та незаконних дій в інформаційно-комунікаційному середовищі призводять не тільки до майнових, але й репутаційних втрат для власників інформації.

Така ситуація в інформаційно-комунікаційному середовищі змушує уряди багатьох країн приймати активні контрзаходи щодо захисту державних і приватних інтересів в кіберпросторі, включаючи розробку нового законодавства в цій сфері.

Отже, проблеми інформаційної безпеки активно виходять на перший план у національних стратегіях європейських країн. Зокрема, в лютому 2013 року Єврокомісія затвердила Стратегію кібербезпеки в Європі (EU

Cyber Security Strategy). Стратегія встановлює загальні мінімальні вимоги до мережевої та інформаційної безпеки між державами-членами; визначає узгоджену лінію щодо профілактики, виявлення та пом'якшення наслідків і механізмів кіберзагроз, а також передбачає підвищення рівня готовності та участі в загальній стратегії приватного бізнесу. Стратегія спрямована на стимулювання попиту на високо безпечні продукти інформаційно-комунікаційних технологій та їх сертифікацію шляхом створення платформи для виявлення й розробки стандартів кібербезпеки, включаючи сферу «хмарних» обчислень.

Стратегія спирається на раніше прийняті акти в галузі захисту від кіберінцидентів, зокрема:

- директива про охорону приватного життя в цифровому просторі (E-Privacy Directive (2002/58/EC), що вимагає в цілях управління ризиками в кібермережі від постачальників електронних комунікацій повідомляти про значні порушення безпеки або цілісності мережі;

- директива про критичну інфраструктуру (European Critical Infrastructures Directive (2008/114/EC), яка в цілях безпеки зобов'язує операторів мережевої інфраструктури розробляти плани забезпечення безпеки, включаючи аналіз ризиків та протидії для переривання обслуговування або знищення мережевої інфраструктури;

- директива про захист даних (Data Protection Directive (95/46/EC), що зобов'язує володільців відповідних баз даних реалізовувати певні технічні та організаційні заходи для захисту персональних даних.

Захисту даних інформаційних систем присвячено спеціальну Директиву Європарламенту та Єврокомісії від 12.08.2013 (Directive 2013/40 / EU on attacks against information systems).

У цей час у Європейському парламенті обговорюється новий проект правил про захист персональних даних (General Data Protection Regulation). Вони включають в себе нові зобов'язання, зокрема, зобов'язання призначити представника даних в ЄС і повідомляти про витік персональних даних. Одночасно зі Стратегією запропоновано проект Директиви про кібербезпеку, на основі якої кожна держава-член Євросоюзу зобов'язана прийняти свою власну стратегію мережевої та інформаційної безпеки («NIS»).

У 2011 році Федеральним міністерством внутрішніх справ Німеччини прийнята загальнонаціональна Стратегія кібербезпеки, спрямована на застосування ефективних заходів і впровадженню взаємодії державних органів, приватних підприємств і громадськості в сфері кібербезпеки. В країні також обговорюється проект Закону ФРН про ІТ безпеку.

З урахуванням розробленої Національної стратегії кібербезпеки у Великобританії в даний час тестується нова форма взаємодії держави і приватного бізнесу в сфері інформаційної безпеки – Партнерство з обміну інформаційною безпекою (Cybersecurity Information Sharing Partnership («CISP»)). CISP покликана встановити нове «захищене середовище» обміну та отримання інформації між державними органами й приватним бізнесом [6, 64].

Вжиття таких заходів також обумовлено появою нового негативного явища, що виявляє потужну небезпеку для інформаційного середовища, – створення груп так званих «активістів» – хакерських груп, що мають активну соціальну позицію, які висвітлюють свою діяльність у соціальних мережах та засобах масової інформації.

На відміну від класичних хакерських груп, що прагнуть не тільки приховувати свою діяльність, але й сам факт свого існування, хактивісти позиціонують себе як борців з несправедливістю і свавіллям, і слідують певним самостійно виробленим правилам і принципам. Більш того, аналіз діяльності таких груп дозволяє зробити висновок про те, що вони переслідують некомерційні цілі. В їх діяльності переважає ідейна (політична), а не матеріальна мотивація, що перетворює їх на більш серйозну загрозу для держави й комерційних компаній, порівняно зі звичайними злочинцями.

Так, хактивістська група «Adbusters» спільно з групою «Anonymous» організувала акцію Occupy Wall Street (OWS) (Захопи Уолл Стріт), з метою вираження протесту політиці американського уряду. Для організації взаємодії члени зазначених груп використовували соціальні мережі й відео сервіси. В рамках цієї акції хакерських атак зазнали інформаційні ресурси державних органів і великих комерційних компаній.

Після арешту деяких членів груп «Lulz Security» та «Anonymous», інша хакерська група «AntiSec» в знак протесту опублікувала значний обсяг даних про співробітників правоохоронних органів США. Конфіденційна інформація, була отримана в результаті злому 56 сайтів поліцейських служб. Опублікована база даних містить понад 300 адрес електронної пошти співробітників поліції, паролі та імена користувачів, персональні дані як поліцейських, так і підозрюваних, включаючи номери страхових полісів і кредитних карт, домашні адреси, а також відеофайли із записом тренувань поліцейських підрозділів.

Члени групи «Team Poison» опублікували адреси електронної пошти і паролі співробітників ООН. Мотивом таких дій послужило неправильна, на думку хакерів, поведінка ООН в ряді конфліктів по всьому світу, включаючи створення держави Ізраїль і бездіяльність під час військової операції в Югославії.

На початку 2012 р. хакери з руху «Anonymous» атакували сайти ФБР, Мін'юсту США, Білого дому і ряду інших ресурсів у відповідь на закриття файлообмінного сервісу «Megaupload» і арешт його засновника. Даний сервіс був закритий у зв'язку з численними порушеннями законодавства про охорону авторських прав. Тим не менш, хакери виявилися не згодні з такими діями американських властей і провели масовані атаки не тільки на їх інформаційну інфраструктуру, але і на ресурси компаній-правовласників.

Однак тільки атаками на інформаційну структуру справа не обмежується. На додаток до цього хактивісти взяли на озброєння тактику оприлюднення персональних даних керівництва великих організацій. Аналітична компанія «Booz Allen Hamilton» в якості однієї з тенденцій інформаційної безпеки в 2012 році вказала збільшення атак на топ-менеджмент. Керівники вищої ланки більше не невидимі в мережі. Фірмам слід допускати можливість того, що у хакерів вже є повна інформація про їх керівництво, яка може бути використана як для його дискредитації й заподіяння шкоди репутації компанії, так і для цільових атак [3, 9–10].

Зазначені факти дозволяють зробити висновок про те, що частина хакерського співтовариства стала проявляти інтерес до політичної та економічної ситуації й намагається чинити на неї вплив шляхом організації та проведення масових акцій протесту та масштабних хакерських атак на ресурси державних, у тому числі військових, і комерційних структур. Існування таких груп, їх ідеологія й політична мотивація, негативне ставлення їх членів до органів державної влади та зневага до встановленому правопорядку, становлять реальну небезпеку для державного управління та його інфраструктури.

Багато експертів з інформаційної безпеки називають хактивізм одним із головних негативних трендів останніх років. З урахуванням того, що діяльність таких груп носить транскордонний характер і виражається в проведенні протиправних акцій в інформаційному просторі, враховуючи, що до складу таких груп входять громадяни України (а подекуди очолюють їх), вона є загрозою й для інформаційної сфери України [7, 95–96].

Попри це, законодавство України у сфері боротьби з кіберзлочинністю на теперішній час є ще недосконалим. У вітчизняному законодавстві є лише узагальнене поняття злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерних систем та мереж електров'язку. У Кримінальному кодексі України окремі види комп'ютерних злочинів (кіберзлочинів) виділено в окремий розділ VI Особливої частини – Злочини

у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (ст. 361, 362, 363). Деякі види злочинів, у яких комп'ютерні продукти визначено як засіб злочину, розміщені в інших розділах Особливої частини: Розділ V – Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст. 163, 176, 177); Розділ VII – Злочини у сфері господарської діяльності (ст. 200) [8, 75].

З моменту введення в дію КК України пройшло вже 13 років, за цей час відбулося кілька інформаційно-технологічних революцій, в тисячі разів зросли можливості споживчої електроніки, з'явилися нові типи пристроїв, сформувався електронний ринок товарів і послуг, змінився вигляд інформаційного протиборства, посилися вплив інформаційних технологій не тільки у виробничій, але також у соціальній та політичній сферах.

Все це вимагає перегляду й оновлення існуючої правової основи. Необхідний диференційований підхід не тільки до інформаційних загроз, а й до елементів інформаційної сфери, особливо до тих з них, які входять до складу кібернетичних систем різного рівня та призначення.

Тим більше, що потенціал правового захисту державного управління, а також систем управління критично важливих об'єктів реалізований не в повній мірі.

Отже необхідно, узявши за основу визначення інформаційних та кібернетичних загроз, розробити й закріпити в рамках законодавства про юридичну відповідальність нові склади правопорушень, які точно відображають специфіку зазіхань на системи державного, в тому числі військового, управління й критично важливі об'єкти, що передбачають відповідні покарання.

В свою чергу, ті діяння, які будуть закріплені як кримінальні правопорушення (злочини), повинні передбачати більш сувору кримінальну відповідальність у порівнянні зі звичайними правопорушеннями у сфері комп'ютерної інформації. На нашу думку, слід також змінити назву розділу VI Особливої частини Кримінального кодексу України на те, яке відповідає сучасному вигляду інформаційної сфери, наприклад: «злочини в сфері інформаційних технологій», або «злочини в інформаційній сфері».

Список використаних джерел та літератури:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – Ст. 650.

2. «Проблеми чинної вітчизняної нормативно-правової бази у сфері боротьби із кіберзлочинністю: основні напрями реформування». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/454/.
3. Соколов М. С. Кибернетическая безопасность – понятие и эволюция от военных основ к самостоятельному виду безопасности. ЭНИ «Военное право» № 1, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voennopravo.ru/magazinepravo>.
4. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1985.
5. Кочергин А. Н. Информация и сферы ее проявления: монография. – Голицыно: ГПИ ФСБ РФ, 2008. – 272 с.
6. Карцхия А. А. Кибербезопасность и интеллектуальная собственность. Ч.1. Вопросы кибербезопасности № 1(2) – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberrus.com/wp-content/uploads/2014/03/22-27.pdf>.
7. Вінаков А. В. Окремі аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ під час попередження та розслідування кіберзлочинів у фінансово-банківській сфері. // Протидія кіберзлочинності в фінансово-банківській сфері : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 квіт. 2013 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Незалеж. асоц. банків України, Харк. банк. Союз. – регіонал. представник НАБУ. – Х. : ХНУВС, 2013. – 146 с.
8. Омельченко О. С. Проблеми протидії злочинності в кредитно-банківській сфері. // Протидія кіберзлочинності в фінансово-банківській сфері : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 квіт. 2013 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Незалеж. асоц. банків України, Харк. банк. Союз. – регіонал. представник НАБУ. – Х. : ХНУВС, 2013. – 146 с.

Талалай Дмитро Володимирович,
докторант НА СБ України, кандидат
юридичних наук

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

***Анотація.** У статті висвітлено особливості та сутність державного управління службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, окремі аспекти її нормативно-правового забезпечення та перспективи подальшого наукового супроводження.*

Ключові слова: об'єкт, сили охорони правопорядку, поняття, службово-бойова діяльність, суб'єкт.

Анотація. В статті освітлені особливості та сутність державного управління службово-бойовою діяльністю сил охорони правопорядку, окремі аспекти її нормативно-правового забезпечення та перспективи подальшого наукового супроводження.

Ключевые слова: объект, силы охраны правопорядка, понятие, служебно-боевая деятельность, субъект.

Annotation. The research article gives coverage to the characteristic and nature of government combat activities of the security forces, certain aspects of its regulatory support and prospects for further scientific support.

Keywords: object, security forces, concept, combat activities, subject.

Постановка проблеми. Аналіз кризових явищ, які різко загострилися останнім часом у політичній, військовій, економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя свідчить про потребу у більш ретельному підході щодо забезпечення охорони правопорядку та національної безпеки України.

На сьогодні одними з вкрай небезпечних загроз для держави є посягання на її державний суверенітет та територіальну цілісність, втручання у внутрішні справи країни з боку інших держав, економічна нестабільність, які можуть призвести до значних деструктивних наслідків соціально-політичного характеру.

Серед деяких механізмів, які існують в державі для підтримки внутрішньої безпеки є сили охорони правопорядку, на які Конституцією України покладено правоохоронні функції.

Специфіка діяльності цих суб'єктів потребує обґрунтування та знаходження ефективних шляхів удосконалення управлінського, нормативно-правового, теоретико-методологічного, науково-технічного та іншого супроводження.

Така позиція обумовлена, насамперед, існуванням певних прикладних наукових досліджень у сфері розроблення теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку з питань вдосконалення профілактичних, охоронних, режимних, ізоляційно-обмежувальних заходів та методів проведення спеціальних операцій, а також, зокрема, в контексті реформування сектору безпеки і оборони України.

Однак недостатність досліджень вищевказаних питань через призму управлінської діяльності цих питань створює певні труднощі для вдосконалення та інтеграції цих напрямків в правоохоронну систему, що насамперед роботи неефективним захист національних інтересів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні питання щодо специфіки напрямків службово-бойової діяльності правоохоронних органів в своїх наукових працях розглядали такі вчені як: В. Ю. Богданович, І. О. Кириченко, В. О. Косевцов, О. Г. Комісаров, В. В. Крутов, С. О. Кузніченко, С. Є. Кучерина, І. І. Мусієнко, В. Г. Пилипчук, О. П. Снігерьев, О. М. Шмаков та інші. Проте питання щодо висвітлення особливостей державного управління службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку ще не знайшло належного відбиття в теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, що дозволить проводити наукові розвідки комплексно, з урахуванням всіх проблемних аспектів військових, технічних, юридичних та державного управління.

Метою статті є аналіз сутності та особливостей державного управління службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, а також вироблення пропозицій щодо її удосконалення з урахуванням наявних можливостей наукового супроводження.

Викладення основного матеріалу. Положеннями Конституції України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності є найважливішою функцією держави. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначається законом [1].

Однією з найважливіших сфер реалізації державної влади, яка за своїм змістом органічно поєднана з виконавчою гілкою влади, є державне управління. Однак, на думку автора, рівень організуючого впливу виконавчої влади на суспільні процеси не в повній мірі задовольняє потреби динамічного розвитку усіх сфер відносин. За останні роки спостерігається недостатній рівень організації виконавчої влади, що перешкоджає створенню функціонально ефективної і структурно злагодженої системи державного управління [2, с. 37–38].

На сучасному етапі розвитку держави відбувається загострення системних кризових явищ соціально-політичного, економічного, культурного характеру. Найбільшої динаміки кризові явища набули на території східних регіонів України, проявами яких, на наш погляд, є акти терористичної діяльності, диверсій, посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність та збройні конфлікти на території України.

В сучасних умовах подібна ситуація вимагає постійного підвищення організації та оперативності від органів виконавчої влади для забезпечен-

ня істотного підвищення дієвості державного управління спрямованого на охорону особистісних та державних інтересів. Разом з тим, актуального значення набуває необхідність розкриття місця та ролі державного управління у вирішенні завдань з питань забезпечення національної безпеки України.

На наш погляд, реформування органів виконавчої влади в зазначених сферах неможливе без комплексного розгляду проблемних питань, що зумовило розроблення та становлення основ комплексної наукової галузі «Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку», що представляє значних інтерес у контексті державного управління службово-бойовою діяльністю сил охорони правопорядку. Одними з основних завдань цієї комплексної науки є підвищення сталого функціонування системи виконавчої влади під час виникнення особливих умов, якості управління та взаємодії сил охорони правопорядку в особливих умовах, що спрямоване на забезпечення злагодженості та боекзатності відповідних органів, підрозділів, груп бойового порядку під час виконання спеціальних заходів.

До суб'єктів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку фахівці відносять: Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони України, Державна пенітенціарна служба України. Разом з тим, зазначений перелік не є вичерпним і потребує окремого наукового розгляду [3, с. 6].

Розбудова та реформування загальної системи правоохоронних органів та сил охорони правопорядку в цілому, правове регулювання їх службово-бойової діяльності на державному рівні, виходячи з вищенаведеного складає предмет теорії державного управління. Це підтверджується й нормативно-правовими документами, що регулюють наукову та науково-технічну діяльність у сфері державної безпеки.

Основними нормативно-правовими документами, що визначають зміст наукової та науково-технічної діяльності у сферах державної безпеки України та державного управління, є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4], Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника [5], Перелік наукових спеціальностей, за якими проводиться присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, затверджених наказом Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України [6], Національний класифікатор України ДК 009:2010 Класифікація видів економічної діяльності [7], Державний класифікатор України ДК 015–97 Класифікація видів науково-технічної діяльності (КВНТД) [8].

Зазначені вище документи відображають практично всі види діяльності у галузях державного управління та державної безпеки. Класифікатор КВНТД деталізує КВЕД і поділяється на два класи: «Дослідження та розробки в галузі природничих і технічних наук» і «Дослідження та розробки у галузі гуманітарних і суспільних наук». При цьому група досліджень та розробок у галузі військових наук включена до підкласу технічних наук, а групи досліджень та розробок у галузях національної безпеки та державного управління – до підкласу суспільних наук.

Разом з тим, такі види діяльності, як охорона громадського порядку та безпеки (правопорядку), забезпечення безпеки населення в надзвичайних ситуаціях, віднесені до розділу «Державне управління» КВЕД. Необхідність наукового аналізу державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України як окремого об'єкта самостійних теоретичних досліджень обґрунтована також у Переліку наукових спеціальностей, за якими проводиться присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, затвердженому наказом Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

Відповідно до принципу структурно-функціональної та просторово-часової взаємодії дослідженню підлягають процеси взаємодії та координації дій суб'єктів службово-бойової діяльності як між собою, так і з державними органами виконавчої влади, місцевими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та з громадськістю, а також налагодження взаємовідносин з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями.

Значну роль у службово-бойовій діяльності сил охорони правопорядку відіграють місцеві державні адміністрації, які в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян [9, ст. 2]. Крім того, до повноважень місцевих державних адміністрацій, зокрема в галузі забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян, відноситься забезпечення здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; оголошення у разі стихійного лиха, аварій, катастроф, епідемій, епізоотій, пожеж, інших надзвичайних подій зони надзвичайної ситуації; здійснення передбачених законодавством заходів, пов'язаних з підтримання у них громадського порядку, врятуванням життя людей, захистом їх здоров'я і прав, збереження матеріальних цінностей тощо [9, ст. 25].

Загалом кожен суб'єкт службово-бойової діяльності має характерні особливості, які відрізняють його дії від дій інших суб'єктів. Обсяг повно-

важень кожного із задіяних суб'єктів та їх компетенція обумовлюють певні особливості в виконанні системи відповідних спеціальних заходів.

Перш за все, прояви таких особливостей знаходять своє вираження у процесі взаємодії означених суб'єктів при виконанні визначеного діючим законодавством кола завдань, як у сфері охорони правопорядку зокрема, так і сфері забезпечення національної безпеки держави, та зумовлює диференційований підхід до визначення ролі кожного з вищевказаних суб'єктів з питань реагування на ті, чи інші загрози.

Безумовно, службово-бойова діяльність всіх вищеперерахованих уповноважених суб'єктів має певну специфіку порівняно з іншими основними напрямками оперативно-службової діяльності, відтак потребує окремого самостійного дослідження.

Розглядаючи діяльність суб'єктів службово-бойової діяльності, виключно в межах теми дослідження, слід зазначити, що залучення того чи іншого уповноваженого суб'єкта, визначення їх конкретного місця, ролі та завдань залежить від характеру викликів та загроз національній безпеці держави. Саме тому теорія і практика управлінської діяльності службово-бойовою діяльністю сил охорони-правопорядку потребує, з метою планомірного застосування сил і засобів, визначення місця, ролі і завдань кожного з уповноважених суб'єктів.

На думку автора, така планомірність досягається за рахунок чіткого розуміння можливих причин виникнення ризиків, сфери зіткнення інтересів; цілей, які можуть ставитися протилежною стороною, імовірного розвитку обстановки, вірогідних масштабів та наслідків; цілей України, що повинні бути досягнуті; функцій та завдань суб'єктів службово-бойової діяльності; загального порядку застосування сил; розрахунку потреб у силах і засобах для протидії загрозам.

Конкретизуючи викладене, нами визначені такі напрямки дослідження проблем державного управління у сфері службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку:

- охорона правопорядку як об'єкт державного управління, державні правоохоронні органи як органи управління охороною правопорядку;
- система державного управління охороною правопорядку (органи управління охороною правопорядку, сили та органи правопорядку, об'єкти охорони правопорядку);
- методи і способи оцінювання та забезпечення ефективності функціонування органів та механізмів державного управління, обґрунтованості, оперативності і законності державно-управлінських рішень та дій у сфері охорони правопорядку;

- методи і способи стратегічного планування з урахуванням ризиків та загроз;
- механізми державного і цивільного контролю у сфері охорони правопорядку;
- державні механізми організації підготовки та проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань та тренувань органів та спеціальних підрозділів сил охорони правопорядку;
- теоретико-методологічні засади реформування правоохоронних органів спеціального призначення;
- організаційно-методичні засади участі окремих підрозділів сил охорони правопорядку у заходах з міжнародного співробітництва та у міжнародних миротворчих операціях;
- система підготовки та перепідготовки наукових і науково-педагогічних кадрів для сил охорони правопорядку;
- інформаційні технології й інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління у сфері охорони правопорядку та інші.

Висновки. Таким чином, зміст державного управління у сфері охорони правопорядку включає дослідження теоретико-методологічних засад державного управління силами охорони правопорядку як цілеспрямованого впливу держави на стан і розвиток суспільних процесів і відносин з метою досягнення цілей і реалізації функцій держави, їх взаємодію з органами державної влади і органами місцевого самоврядування, в межах визначених законом повноважень; теоретико-методологічне обґрунтування механізмів державного управління силами охорони правопорядку, адміністративно-організаційних напрямків їх побудови та реформування.

Разом з тим, від рівня його функціональної ефективності та системності залежить вирішення організаційних питань діяльності сил охорони правопорядку в особливих умовах, проте рівень теоретичного осмислення питань функціонування системи виконавчої влади, управління та взаємодії сил охорони правопорядку під час виникнення особливих умов потребує підвищення ступеня деталізації з урахуванням наявних можливостей наукового супроводження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Державне управління в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Факт, 1999. – 236 с.

3. Кириченко І. О. Шляхи вдосконалення наукового супроводу службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / І. О. Кириченко, В. Ю. Богданович, В. В. Крутов, О. М. Крюков, В. К. Майборода та ін. // Честь і закон. – 2009. – № 1. – С. 3–23.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність: закон України від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
5. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника: постанова КМ України від 24.07.2013 р. № 567 // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 164.
6. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей: наказ МОНмолодь-спорт України від 14.09.2011 № 1057 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – Ст. 215.
7. Національний класифікатор України: наказ Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 р. № 457. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/842>.
8. Державний класифікатор України. Класифікація видів науково-технічної діяльності ДК 015–97: наказ Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації від 30.12.1997 р. № 822. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.l.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/dksms/Documents/971230_82.
9. Про місцеві державні адміністрації: закон України від 09.30.1999 р. № 586-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20. – Ст. 190.

Тихоненков Дмитрій Анатольевич
доцент кафедри історії НІОУ
ім. Ярослава Мудрого, кандидат юри-
дических наук

УЧАСТИЕ ОРГАНОВ ГПУ УССР В АДМИНИСТРАТИВНЫХ ВЫСЫЛКАХ В 1923–1928 гг.

Начиная с 1923 г. ГПУ УССР принимали активное участие в работе по административным высылкам. Эта мера репрессии состояла в удалении из района жительства с запрещением возвращения. В свое время большевики сурово осуждали применявшиеся при царизме ссылки. Но, оказавшись у власти, уже в 1918 г. они начали высылать из Москвы и Петрограда меньшевиков, эсеров, анархистов, уголовников – рецидивистов и т.д. Большевицкая высылка по смыслу декрета ВЦИК от 10 августа и аналогичного постановления ВУЦИК от 6 сентября 1923 г. скорее походила на ссылку. Лица, «причастные к контрреволюционным преступлениям»

по постановлениям Особой комиссии при НКВД выслались в строго определенный район на срок не свыше трех лет. Там они поступали под надзор местного органа ГПУ. Побег с места высылки или пути следования к нему карался по суду лишением свободы на срок не ниже одного года. (СУ РСФСР. – 1922.-№51. – Ст.646; СУ УССР. – 1922. – №38. – Ст.586)

Декретом Всеукраинского ЦИК от 16 октября 1922 г. административная высылка распространялась на деятелей антисоветских партий и лиц, дважды судимых в прошлом за определенные уголовные преступления. Эти граждане признавались социально опасными и на месте высылки подлежали заключению в лагеря принудительных работ. (СУ РСФСР. – 1922. – №65. – Ст. 844) В УССР данная категория лиц за отсутствием лагерей в соответствии с декретом ВУЦИК от 6 декабря 1922 г. заключалась в дома принудительных работ (допры). Начальникам губернских отделов ГПУ предоставлялось право через прокурора возбуждать ходатайство перед Особой комиссией при НКВД УССР об административной высылке лиц, причастных к контрабанде. В остальных случаях это делали заведующие отделами ГПУ. При получении данных, что высланное лицо желает скрыться, вышеуказанные начальники могли отдать распоряжение о его аресте. Копия соответствующего постановления должна была в течение 24 часов направляться прокурору, последний на протяжении двух суток решал вопрос об утверждении избранной меры пресечения. (СУ РСФСР. – 1922. – №53. – Ст. 771).

Порядок административной высылки был определен в инструкции НКВД РСФСР от 3 января 1923 г. В ней указывалось, что админвысылка должна применяться к лицам, пребывание которых в определенных местностях представляется опасным «по их деятельности, прошлому и связи с преступной средой». (СУ РСФСР.–1923.-№8.-Ст.108) В изданной в том же году Наркомюстом УССР таблице мер социальной защиты подчеркивалось, что высылка может применяться даже без предъявления какого-либо обвинения. Такая же мысль высказывалась в «Тезисах для агитаторов», разосланных при циркуляре ЦК КП/б/У от 23 января 1923 г. за№580. (ЦГАВО Украины, ф. 8, оп. 1, д. 1489, л. 28).

Административными высылками так же активно занималось образованное при ГПУ УССР Особое совещание. Так, с 1 апреля 1926 г. по 1 января 1927 г. был выслан 371 контрабандист, а за 12 месяцев 1927 г. – 696. Усиление карательных мер в отношении этой категории лиц было заложено в постановлении ЦИК СССР от 13 мая 1927 г., предоставившем ОГПУ полномочия по вынесению внесудебных приговоров и административным высылкам контрабандистов. Данные о результатах применения

этого постановления содержатся в докладной записке временно исполняющего обязанности председателя ВУЦИК Власенко в ЦИК СССР. В который он просил продлить еще на год срок действия постановления, который истек 15 мая 1928 г. (СУ УССР.–1928.–№ 28. – Ст.246).

Трофименко Роман Володимирович
старший консультант 5 управління ГУ
БКОЗ СБ України

ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОГО СЕКМЕНТУ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ ТА ЙОГО АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ

У тезах пропонується алгоритм реформування правоохоронного сегменту механізму держави та обґрунтовується доцільність застосування принципу головного органу для його антикорупційної складової.

На сьогодні безсумнівно є необхідність модернізації правоохоронної системи держави [1]. У цьому процесі пропонується застосовувати розроблений автором алгоритм послідовних заходів (надавався органам державної влади для вироблення засад реформування), що мають відбуватися в контексті реформування всього механізму держави, базуватися на принципах системного підходу, запровадження яких розпочато документами Глави держави [2], та включати:

1. Визначення (за результатами досліджень науковців, експертів державних структур та громадських організацій) **реальних** потреб громадянина, суспільства та держави у захисті їх прав та інтересів за допомогою правоохоронних органів.

2. Виходячи з цих потреб, зокрема обумовлених необхідністю виконання правоохоронними органами конкретних завдань, та з урахуванням власного і міжнародного досвіду (*не вдаючись до необґрунтованого копіювання хоч і прогресивних, але неефективних у наших умовах здобутків розвинутих країн*) визначення структури системи правоохоронних органів (побудова моделі, на яку існує запит суспільства – «ідеальної моделі»). Це передбачає, в тому числі: формування вичерпного переліку правоохоронних органів з конкретно визначеними завданнями, що не мають дублюватися; визначення детальної структури кожної інституції відповідно до передбачених для неї напрямків виконання завдань; розрахунок їх чисельності, фінансового та матеріально-технічного забезпечення).

3. Наступним етапом має бути співставлення «ідеальної моделі» (*кінцева мета реформування*) з реально існуючою системою правоохоронних органів (умовне накладення розробленої структури на вже діючу). Це дасть змогу визначити: а) які елементи існуючої системи потребують змін (корегування, ліквідації, переорієнтації діяльності тощо); б) які мають залишитися незмінними; в) необхідність утворення нових структурних елементів.

4. Подальшим кроком має бути розробка змін до законодавства щодо правового забезпечення наближення існуючої системи правоохоронних органів до «ідеальної моделі».

Відповідні законопроекти мають передбачати багатоетапні (але не повільні) зміни системи, що обумовлюється можливістю виникнення додаткового навантаження на державний бюджет (оптимізація структури та чисельності має у перспективі призвести до зменшення витрат на правоохоронний сектор) та низки інших об'єктивних обставин (переатестація, підготовка, відкриті конкурси на заміщення посад (обов'язкові для антикорупційного органу) тощо).

Правотворча робота щодо забезпечення інституційних реформ має складатися з таких стадій:

1) підготовка проекту базового закону (наприклад, «Про систему правоохоронних органів України»), який буде визначати структуру правоохоронної системи, зокрема, вичерпний перелік органів, цілі їх функціонування, міжвідомчу взаємодію тощо;

2) на основі проекту базового закону, передбаченого п. 1), підготовка законопроектів про внесення змін до законів, що регламентують діяльність окремих правоохоронних органів (зокрема, Закону України «Про Службу безпеки України»), та підготовка проектів нормативно-правових актів щодо новоутворених правоохоронних органів (в разі їх утворення);

3) розробка змін (з урахуванням положень нормативно-правових актів, передбачених пп. 1, 2) до спеціалізованих законів у правоохоронній сфері (зокрема, Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контрольно-розшукову діяльність», «Про розвідувальні органи України», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про засади запобігання і протидії корупції» та ін.) та інших нормативно-правових актів, зокрема, КПК України.

5. Після заходів правового забезпечення реформування системи правоохоронних органів – невідкладне практичне втілення відповідних норм закону, з одночасним вжиттям заходів нейтралізації чинників негативного впливу: люстрація – усунення від роботи корупційно- та політично-вмо-

тивованих осіб, якісне комплектування на конкурсній основі новими керівниками і співробітниками, встановлення високої оплати праці, мінімізація їх (та щодо них) дискреційних повноважень тощо.

Зважаючи на корумпованість правоохоронної системи, окрему увагу у заходах з її реформування необхідно приділити структурному елементу, що відповідає за протидію корупції.

Слід констатувати, що правоохоронний сегмент системи запобігання і протидії корупції в Україні останнім часом зазнав лише косметичних змін, обумовлених удосконаленням законодавства у вказаній сфері, але по суті є незмінним з моменту його утворення [3]. Так, згідно з положеннями чинного Закону України «Про засади запобігання і протидії» **виявлення, припинення та розслідування** корупційних правопорушень (складові протидії корупції) покладено на органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України. Таким чином, на сьогодні підрозділи **трьох** державних відомств реалізують правоохоронну функцію у сфері протидії корупції без чіткого розмежування відповідних повноважень щодо **виявлення та припинення** корупційних правопорушень: немає розподілу ні за видами корупційних правопорушень, ні за суб'єктами (визначено лише підслідність, тобто розмежовано повноваження лише за однією із складових протидії корупції – **розслідуванням**).

Тож одночасно кілька підрозділів можуть бути націлені на виявлення та припинення однієї й тієї ж категорії корупційних правопорушень або викриття протиправної діяльності одного й того ж виду суб'єктів відповідальності за них. Але хто в такому випадку має відповідати за стан протидії корупції на відповідній ділянці та в цілому в державі? І чи не має тут місце таж ситуація, що й у народному прислів'ї: у семи господинь хата неметена (рос. аналог: сім нянок, а дитя без ока).

На думку автора, необхідно відійти від існуючої ідеології правоохоронців щодо «розмивання» відповідальності за результати боротьби з корупцією, за якої насправді ніякої системної протидії не може бути, бо кожен правоохоронний орган працює на сам себе. У цій сфері потрібна **ідеологія конкретизації відповідальності**, що, на наш погляд, може реалізуватися за умов чіткого розподілу повноважень спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Тобто треба, щоб у державі хтось один відповідав за справу боротьби з корупцією, а не влаштовувати змагання: хто з правоохоронців здобуде більшу цифру, як то «наштампує» протоколів, багато з яких по суті навіть не є корупційними [4, с.26; 5, с. 71]. Варіантом вирішення вказаної вище проблеми є створення (визначен-

ня) **головного правоохоронного органу з протидії корупції** (далі – головний орган) та наділення його одночасно як всіма необхідними правами, так і тягарем відповідальності за роботу у вказаній сфері. У цьому контексті слід застерегти від покладання таких функцій на прокуратуру, оскільки це суперечило би Основному закону.

Враховуючи міжнародний досвід [6, 7, 8], з огляду на масовий характер корупційних проявів в Україні, вважається, що на етапі формування та налагодження діяльності головного антикорупційного органу за іншими правоохоронними органами, а саме: внутрішніх справ та держбезпеки, повинні залишатися повноваження щодо боротьби з корупцією. Водночас, у їх діяльності має бути чіткий розподіл повноважень (за суб'єктом, об'єктом та формою вчинення правопорушення).

За розподілом, що пропонується автором, головний антикорупційний орган повинен виявляти, припиняти та розслідувати кримінальні правопорушення:

1) вчинені (незалежно від об'єкта правопорушення, за виключенням об'єкта злочинів, віднесених до підслідності органів безпеки) службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (пункт 2 примітки до статті 368 ККУ);

2) з ознаками корупції, вчинені службовими особами, які займають відповідальне становище (пункт 2 примітки до статті 368 ККУ);

3) вчинені (за виключенням злочинів, віднесених до підслідності органів безпеки) службовими особами, зазначеними у пункті 2 примітки до статті 364 ККУ (посадові особи іноземних держав, міжнародних судів та організацій);

4) з ознаками корупції, вчинені в організованих формах будь-якими службовими особами, зазначеними у пункті 1 примітки до статті 364 КК України.

Щодо стосується адміністративної практики головного антикорупційного органу, то його повноваження мають розповсюджуватися і на адміністративні корупційні правопорушення, вчинені суб'єктами, значеними у пп. 1), 2).

Серед функцій відповідних підрозділів МВС України має бути протидія як адміністративно-, так і кримінально-караній корупції інших категорій суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення, які не перераховані у пп. 1), 2), 3) (інші особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняні до них, посадовці юридичних осіб приватного права, особи, які надають публічні послуги).

До підслідності СБУ слід віднести злочини, вчинені співробітниками головного антикорупційного органу. При цьому СБ України має проводити досудові розслідування корупційних правопорушень (незалежно від категорії суб'єкту), які пов'язані із злочинами проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, у сфері охорони державної таємниці та проявами тероризму. Крім того, протягом перехідного періоду формування головного органу Служба безпеки України має продовжувати діяльність з викриття правопорушень в сфері компетенції головного органу.

Щодо антикорупційної взаємодії, то слід побудувати механізм, за якого через головний антикорупційний орган мають проходити всі матеріали, крім тих, що розслідуються СБ України, з ознаками корупції (тобто всі державні органи, зокрема, правоохоронні про виявлені корупційні правопорушення зобов'язані інформувати головний орган). Він визначає, які з них забрати до свого провадження, які передати (залишити) для перевірки іншим орган державної влади.

Тобто в головному органі мають зосереджуватися всі дані про факти корупції, незалежно від того, хто отримав інформацію та ким вона в подальшому буде перевірятися. Головний орган, як відповідальний за протидію корупції в державі в цілому, буде мати повну картину у цій сфері, що забезпечить йому можливість ефективного впливу на неї.

Список використаних джерел та літератури:

1. Український досвід реформування кримінального правосуддя та правоохоронних органів: аналітична доповідь // О. Маркєєва, О. Котелянець, О. Їжак. – К.: НІСД, 2011. – 44 с.
2. Про забезпечення впровадження єдиної державної політики реформ в Україні : Указ Президента України від 23 лип. 2014 р. № 614/2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
3. Про боротьбу з корупцією [Текст]: Закон України від 05 жовтня 1995 року № 356/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34, ст. 266.
4. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [Текст] / Микола Іванович Хавронюк. – К., Атїка, 2011 – С. 26–27.
5. Трепак В. М. Корупційні правопорушення: поняття, види та заходи протидії // В. М. Трепак. – К. : Атїка-Н, 2014. – С. 71.
6. Рибак А. І. Державна політика боротьби з корупцією у Польщі: нормативно-інституційний аспект [Текст] / А. І. Рибак // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Головний редактор В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 50. – С. 717–725.

7. Ковриженко Д. Запобігання конфлікту інтересів та корупції в депутатській діяльності: досвід країн ЄС та пропозиції для України. [Текст] / Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2011. – №3/2011. – С. 2–73.
8. Зарубіжний досвід реалізації антикорупційної політики (Добірка статей з засобів масової інформації): Матеріали до міжнародного «круглого столу» «Залучення громадськості до запобігання і протидії корупції: український та міжнародний досвід». – Вінниця, 2012. – 33 с.

Цедік Дмитро Олександрович
старший викладач СК №3 ПЮОК для
СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЩОДО ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО- ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ

Для України експорт озброєння, товарів та послуг спеціального і подвійного призначення є одним з важливих напрямів виходу на зовнішні ринки. До того ж, це практично єдиний вид експортної продукції, що залишився, прибутки від реалізації якої допоможуть у певній мірі реанімувати не тільки оборонні підприємства, а всю високотехнологічну сферу виробництва, зміцнювати національну безпеку і обороноздатність держави. Тому, необхідно запровадити певні заходи по недопущенню занепаду оборонно-промислового комплексу (ОПК), в тому числі і шляхом стимулювання експортної діяльності.

Військово-технічне співробітництво з іноземними державами – діяльність у сфері зовнішніх відносин, пов'язана з розробленням, виробництвом, модернізацією та знищенням (утилізацією) товарів військового призначення, що провадиться в рамках зовнішньоекономічних договорів (контрактів) та міжнародних договорів з метою забезпечення захисту політичних, економічних і військових інтересів держави. Метою військово-технічного співробітництва є сприяння реалізації завдань України у зовнішньополітичній сфері, підвищенню її науково-технічного, оборонно-промислового потенціалу.

Для України національна система військово-технічного співробітництва виступає передусім інструментом зовнішньої політики держави, забезпечуючи політичну, економічну, технологічну та воєнну присутність країни в регіонах Європи, Азії, Африки, Америки. Крім того, вона дозво-

ляє впливати на формування партнерських відносин на регіональному та міжнародному рівні. Саме цей факт обумовлює військово-технічну політику як один з провідних аспектів загальної державної політики України на політичній арені світу.

Аналіз стану оборонно-промислового комплексу (ОПК) України свідчить, що поряд з певними позитивними зрушеннями, продовжує залишатись загальною тенденція до зниження його інтелектуального та виробничого потенціалу, зменшення кількості науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт, припинення або значне уповільнення термінів розробок та прийняття на озброєння ЗС України перспективних зразків озброєння і військової техніки (ОВТ), які в подальшому можуть користуватися попитом на світовому ринку.

Головною причиною такої ситуації є систематична невідповідність фактичних обсягів фінансування програм, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, спрямованих на розвиток озброєння і військової техніки, реальним потребам.

Для більшості підприємств ОПК України, які є виконавцями державного оборонного замовлення, монопольним замовником є Міністерство оборони України та інші силові структури. Проте, у 2011–2013рр. частка коштів на закупівлю озброєння і військової техніки в бюджеті Міноборони України не перевищувала 7–8%. В той же час військовими бюджетами країн Східної Європи та Росії на вказані цілі спрямовувалося близько 30–40% бюджету. В цих умовах власних вільних коштів для завершення розпочатих, а також виконання фундаментальних і прикладних дослідницьких робіт, які могли б стати стартовими для нових напрямів розробок, вказані підприємства не мають, а основним джерелом фінансування розробок та їх виробництва є кошти, що формуються за рахунок експортних контрактів.

Внаслідок цього, розпочаті розробки припиняються, наукові ідеї і технічні рішення, закладені в їх основу, втрачають новизну і цінність. Більш того, зважаючи на наукоємність та високотехнологічність розробок і виробництва переважної більшості сучасних видів озброєння, тривалі терміни та високу вартість проектів у сфері ОПК такий стан фінансування державного оборонного замовлення фактично означає припинення діяльності підприємств галузі за спеціалізацією.

Це призводить до неможливості комплексного створення цілісної системи озброєння і обумовлює ситуацію, коли основними напрямками останніх науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт є модернізація або створення агрегатів чи вузлів в рамках вже існуючих зразків

військової продукції. Одним наслідком недофінансування є зменшення чисельності інженерно-технічного складу і працівників робітничих спеціальностей, у тому числі дефіцитних внаслідок звільнень за власним бажанням та скорочень штату підприємств ОПК. При цьому, повернення таких працівників навіть в умовах гострої необхідності (наприклад, для виконання отриманих замовлень) значно ускладнене. Також, слід звернути увагу на поступове руйнування системи професійно-технічної освіти, що призводить, крім нестачі кадрів, до суттєвого збільшення середнього віку працюючих в ОПК (середній вік працівників більшості підприємств становить близько 50 років).

Відсутність державних замовлень на сучасні зразки продукції військового призначення також призводить до зниження її експортного потенціалу, так як світові імпортери утримуються від закупівель зброї, якщо відсутній досвід її експлуатації в країні-виробника. Тому, головними замовниками товарів військового призначення залишаються країни, які до цього часу продовжують експлуатувати озброєння та військову техніку радянського зразка (наприклад, країни колишнього СРСР) або з недостатньо розвинутим власним військово-промисловим комплексом (Індія, Північна Корея, Іран, країни африканського континенту).

Таким чином, ВТС України з іноземними державами, залишаючись інструментом реалізації зовнішньої політики та забезпечення обороноздатності держави, на сьогоднішній день, фактично, є основним засобом збереження та розвитку вітчизняного ОПК.

Серед інших негативних чинників у вказаній сфері слід відзначити:

- відсутність державного стимулювання розробки новітнього озброєння для потреб Міністерства оборони і Державної прикордонної служби України, систематичне виключення з плану фінансування державних програм та оборонних замовлень стратегічно важливих для держави проектів. Так, за оцінками фахівців, зараз в Україні існує потреба заміни близько 600 існуючих зразків військової техніки, яка морально і технічно застаріла. Однак науково-дослідними інститутами та проектними організаціями проводяться роботи з проектування лише 30 нових зразків, при цьому більша частина з них протягом останніх років не фінансується;

- обмеженість державного фінансування на відновлення виробництва, оновлення матеріально-технічної бази та основних засобів підприємств ОПК, фактична відсутність проведення наукомістких робіт з розробки і виробництва новітніх конкурентоспроможних на світовому ринку військових виробів. Так, переважна частина обладнання, яке використовується на підприємствах танкобудівної галузі, виготовлена за часів СРСР,

амортизаційна зношеність основних виробничих фондів складає 50–80%, що негативно впливає на терміни виготовлення продукції за міжнародними контрактами та її якість, призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку озброєння та військової техніки;

- низька завантаженість виробничих потужностей, а також відсутність виробництва за замкнутим технологічним циклом;

- залежність підприємств ОПК від матеріалів і комплектуючих з інших країн (особливо в умовах призупинення військово-технічного співробітництва з РФ). З цього приводу критичною є відсутність в Україні виробництва комплектуючих до бронетехніки, марок збройової та броньованої сталі, а також дефіцит кадрів виробничих спеціальностей на основних підприємствах бронетанкової галузі;

- неефективна державна політика і нехтування принципами взаєморозуміння відносно використання інтелектуального продукту, виробленого за часів СРСР, на який поширюється сумісне право і діють міждержавні угоди щодо його нерозповсюдження;

- посилення політизації ринку озброєння та переміщення акцентів військово-технічного співробітництва в суто політико-економічну та військово-політичну площину, підвищення ролі політичного діалогу на найвищому рівні під час вирішення питань ВТС;

- характерний для багатьох країн перехід від імпорту озброєнь до імпорту технологій їх виробництва та намагання традиційних імпортерів ОВТ отримати статус експортерів (Індія, Пакистан, Китай, Туреччина, Єгипет, Польща та інші).

- низька ефективність державної політики з просування вітчизняної військової техніки на зовнішні ринки, зокрема недостатня державна підтримка (у тому числі фінансова) виставкової діяльності українського ОПК.

На стан ВТС України також суттєво впливають недружні дії іноземних країн (насамперед РФ), спрямовані на усунення України з міжнародних ринків озброєнь і військової техніки. Спостерігаються систематичні факти проведення спецслужбами РФ, США, КНР, Ізраїлю та інших країн-конкурентів інформаційних акцій, зокрема у галузі виробництва бронетехніки, спрямованих на дискредитацію вітчизняних зразків озброєнь та військової техніки.

Таким чином, протягом останніх років спостерігається зниження українського експортного потенціалу в галузі озброєння й військової техніки, поступова втрата Україною міжнародних ринків збуту військової продукції та переорієнтація на ринки «третіх» країн.

Негативні тенденції, які спостерігаються у цій важливій для держави сфері свідчать про нагальну потребу визначення головних стратегічних напрямків і шляхів удосконалення національного військово-технічного співробітництва з іноземними країнами у відповідності до вимог сьогодення, необхідність по-новому розглядати процеси, що відбуваються на світовому ринку озброєнь.

З огляду на наведене та з метою досягнення оптимального варіанту розвитку національного ВТС з іноземними державами, вбачається за доцільне на державному рівні вжити заходи щодо:

- розвитку ВТС України, виходячи з безумовного пріоритету політичних та економічних інтересів держави;
- опрацювання варіантів зміни структури українського експорту з метою переходу до продажу високотехнологічної продукції, налагодження взаємодії у проектуванні й виробництві нових зразків ОВТ, модернізації військової техніки в рамках двосторонніх та багатосторонніх міжнародних проектів;
- інвентаризації науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що виконуються у рамках державного оборонного замовлення з метою визначення перспективних та припинення виконання застарілих або неперспективних проектів;
- розробки стратегії та визначення механізмів більш агресивної політики просування на міжнародні ринки ОВТ продукції вітчизняного ОПК, створення дієвої системи інформаційної підтримки ВТС та ефективної протидії деструктивному впливу з боку іноземних держав;
- формування цілісної системи досліджень та аналізу тенденцій розвитку світового ринку озброєнь та ОПК іноземних держав;
- закріплення позицій України на традиційних регіональних ринках озброєнь, перехід від разових контрактів до реалізації перспективних регіональних програм розвитку ВТС;
- посилення державного протекціонізму з метою підвищення результативності заходів з просування вітчизняної оборонної продукції, технологій і послуг на перспективні сегменти світового ринку озброєнь шляхом підтримання маркетингової діяльності, координації та фінансування участі національних делегацій у міжнародних виставкових заходах;
- удосконалення державної системи експортного контролю насамперед у напрямі підвищення оперативності розгляду заяв на отримання дозволів суб'єктами ВТС з одночасним недопущенням будь-яких порушень міжнародних зобов'язань та законодавства України у цій сфері;

– запровадження практики закупівлі та продажу (обміну) ліцензій на виробництво перспективної військової техніки та новітніх технологій військового призначення;

– здійснення структурної перебудови ОПК на основі поліпшення існуючої номенклатури продукції в напрямку скорочення випуску неконкурентоспроможної і нарощування обсягів виробництва придатної для експорту наукоємкої та високотехнологічної продукції. Для досягнення цієї мети потребують перегляду принципи організації виробництва для забезпечення його гнучкості та здатності до швидкого впровадження нових наукоємких технологій й підвищення ефективності використання виробничих потужностей.

Наявний стан військово-технічного співробітництва України з іноземними державами вимагає невідкладних заходів по удосконаленню діяльності його суб'єктів. Основним інструментом ефективної реалізації військово-технічної політики є оборонно-промисловий комплекс України як джерело необхідного озброєння та військової техніки, а також національна система військово-технічного співробітництва та державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення функціонування системи ВТС спрямовані на просування національних інтересів України у зазначеній сфері шляхом розвитку та підтримки на необхідному рівні експортного потенціалу продукції підприємств вітчизняного ОПК у сфері звичайних озброєнь та військової техніки, підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонної промисловості України за рахунок державної підтримки, інтегрування до програм оборонно-промислової кооперації з іншими країнами.

Шептуховський Станіслав Євгенович
науковий консультант відділу управління ГУ БКОЗ СБ України, кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ НА ЗАКОНОДАВСТВО ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Розглянуто проблемні питання криміналізації діянь, передбачених ст.ст. 110–2, 114–1, 332–1 КК України

Актуалізація низки воєнно-політичних ризиків ([1], п. 10) природно супроводжується збільшенням кількості проявів суспільно-небезпечної поведінки, охоплених нормами Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України). Поряд з тим, відповіддю на значне погіршення стану національної безпеки протягом 2014 року стало створення низки доповнень до КК України. Їх соціальна обумовленість, узгодженість із існуючими нормами, інші пов'язані із криміналізацією питання, потребують на вивчення.

Дослідженню питань криміналізації та кримінально-правової політики приділяє увагу багато вчених, зокрема: О. Готін, М. Мельник, В. Кудрявцев, В. Емінов, А. Митрофан та ін. Принципи криміналізації забезпечують суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності (соціальну адекватність криміналізації) та внутрішню логічну несуперечність системи норм кримінального права [2, с. 227–228]. Вважається, що криміналізація має здійснюватися з урахуванням зокрема ступеню суспільної небезпечності діяння, його поширеності, здатності каральної системи реально встановити й покарати винного [3, с. 11; 4, с. 130]. Недодержання вироблених теорією правил спричиняє нежиттєздатність норм та зниження ефективності кримінального права як регулятора суспільних відносин.

Так, до набрання чинності статтею 110–2 КК України [6], кримінальна протиправність цих саме дій формулювалася через ч. 3, ч. 5 ст. 27, ст. 109, ст. 110 КК України як відповідальність відповідно організатора (у разі, якщо було утворено організовану групу чи злочинну організацію, фінансування яких визначається законодавцем як діяльність організатора) чи пособника (якщо мала місце співучасть та фінансування було проявом сприяння вчиненню злочину шляхом надання знарядь та засобів його вчинення). Розробники законопроекту в обґрунтування доцільності його прийняття зазначали саме на неможливості притягнення на підставі ст. 109, ст. 110 КК України за дії з фінансування визначених цими нормами протиправних діянь, лаконічно зазначивши, що елемент фінансування «випадає» з такої кваліфікації [7]. Їх позиція зазнала змістовної критики на етапі науково-експертного опрацювання законопроекту [8], однак обґрунтовану пропозицію з відхилення законопроекту було проігноровано [9]. Варто відмітити, що підхід з виокремлення фінансування певної протиправної діяльності в окремий юридичний склад злочину законодавець вперше застосовував при запровадженні ст. 258–5 КК України [10], тож проблема, в цілому, не є новою.

Згідно з іншою новелою – ст. 114–1 КК України, – діяння з перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових

формувань в особливий період є злочином особливої тяжкості [11]. Важко не помітити паралелі із злочинами, передбаченим ч. 2 ст. 342, ч. 1, ч. 2 ст. 343, 356 КК України. Звісно, під час особливого періоду, новостворений склад охоплює більшу кількість суспільно небезпечних діянь через відмінність в обсязі як об'єктивної сторони (перешкоджання може приймати інші, відмінні від опору чи впливу форми), так і родового об'єкта. Досліджуючи останній, слід відмітити, що особливий період, за визначенням ([12], абз. 5 ст. 1), є наслідком оголошення або доведення до виконавців рішення про мобілізацію; однак нова норма віднесена не до розділу XIV Особливої частини КК України (сферою дії якого є в т.ч. забезпечення призову та мобілізації), а до злочинів проти основ національної безпеки. Невідповідність диспозиції статті родовому об'єкту стала предметом критики на під час підготовки законопроекту до розгляду; зокрема зазначалося на взятті під кримінально-правовий захист будь-якої законної діяльності ЗСУ, у т.ч. господарської, що явно не відноситься до національної безпеки [13] навіть в умовах особливого періоду.

Прикладом безсистемності при створенні норм є погана узгодженість родового та безпосереднього об'єктів злочину, передбаченого статтею 332–1 КК України. Стаття встановлює кримінальну відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [14]. Найменування розділу XIV Особливої частини ККУ, яке надає уявлення про родовий об'єкт його норм, охоплює зокрема недоторканість державних кордонів, тоді як аналізована норма бере під кримінально-правовий захист правила перетину меж адміністративних територій всередині держави. Примітно, що порушення порядку перетину державного кордону України не становить кримінальної відповідальності, а відповідна норма (ст. 331 КК України) декриміналізована із встановленням за ці дії адміністративної відповідальності – ст. 204¹ КУпАП. Порушення ж правил пересування всередині держави відтепер тягнуть як адміністративно-правові наслідки (ст. 204–2 КУпАП), так і кримінальну відповідальність (залежно від наявності мети заподіяння шкоди інтересам держави).

Висновки. Кримінальний закон вважається крайнім, найбільш суворим засобом впливу на суспільні відносини. Збільшення ступеню його втручання у сферу останніх є свідченням тяжіння державної влади до найбільш радикальних з доступних засобів управління, що є виправданим з точки зору складної воєнно-політичної обстановки. Однак, за цією тенденцією вгадується скоріше намагання створити нові правила замість того, щоб зосередитися на забезпеченні неухильного додержання наявних. Насправді діапазон кримінально-правових заборон суттєво не збільшився, оскільки

деякі новостворені норми дублюють вже існуючі, переказують їх на новий лад, тож посилення закону про кримінальну відповідальність відбувається за рахунок деталізації опису кримінально каранних діянь із його виокремленням у самостійні норми та забезпечення останніх більш суворими санкціями. При цьому склади-прототиби змін не зазнали. Вказане ускладнює правозастосування, збільшуючи конкуренцію норм та межі дискреційних повноважень, а відтак – і передумови до корупції в системі правосуддя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Текст]: Указ від 08.06.2012 № 390/2012 / Президент України // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – № 20. – 19 червня. – Ст. 471.
2. Асейкін Р. В. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України [Текст] / Р. В. Асейкін // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Сер. «Юридические науки». – Т. 24 (63). – 2011. № 1. – С. 225–231.
3. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дар'я Олександрівна Балобанова; Одеська національна юридична академія. – О., 2007. – 17 с.
4. Кулик С. Г. Соціальна зумовленість криміналізації злочинів проти моральності [Текст] / С. Г. Кулик // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 129–135.
5. Мельник М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки [Текст] / М. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94–99.
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму [Текст]: Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII / Верховна Рада України // Голос України. – 2014. – № 129.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму) [Електронний ресурс] / І. С. Луценко, А. А. Кожем'якін. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842.
8. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму)» [Електронний ресурс] / В. П. Попович, Н. В. Кідіна. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842.

9. Висновок [Електронний ресурс] / Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842.
10. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [Текст]: Закон України від 18.05.2010 р. № 2258-VI / Верховна Рада України // Голос України. – 2010. – № 93.
11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України» [Текст]: Закон України від 08.04.2014 р. № 1183-VII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 23. – Ст. 867.
12. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію [Текст]: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII / Голос України. – 1993. – 12 листопада.
13. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України)» [Електронний ресурс] / В. П. Попович, Н. В. Кідіна. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50384.
14. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України [Текст]: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII / Верховна Рада України. – 2014. – № 83.

Наукове видання

**ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ:
актуальні проблеми та шляхи їх вирішення**

Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару
17 жовтня 2014 року

Випуск 6

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку з оригінал-макета 10.10.2014.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 14,93. Ум. друк. арк. 15,35. Вид. № 1102.
Тираж 70 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено в друкарні ФОП Леонов
Тел. (057) 717-28-80